

**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАПАЦИНА МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 342.92

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

Подається на здобуття наукового ступеня **кандидата юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____М.В. Капацина

Науковий керівник – **Дубинський Олег Юрійович**,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

АНОТАЦІЯ

Капацина М.В. Адміністративно-правові засади торговельно-економічного розвитку територіальних громад. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2025.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розкритті адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячено встановленню адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад. Здійснене дослідження дозволило сформулювати нові наукові положення та висновки, обґрунтовані особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

- обґрунтовано, що торговельно-економічний розвиток громади є формою реалізації її публічно-правової суб'єктності, а стратегічне планування, залучення інвестицій, нормативно-правове регулювання та підтримка підприємництва – виступають ключовими елементами адміністративно-правового механізму забезпечення такого розвитку;

- доведено, що адміністративно-правовий механізм на сучасному етапі трансформується внаслідок тимчасової централізації повноважень, викликаній особливим правовим режимом, запровадженим у зв'язку з воєнним станом, що дозволило обґрунтувати висновок, що така трансформація має подвійний ефект: підвищення ефективності управління у

кризовий період з одночасним ризиком звуження місцевої автономії та зниження демократичної підзвітності суб'єктів публічного адміністрування;

удосконалено:

- положення Закону України «Про співробітництво територіальних громад», що полягають в обґрунтуванні авторського підходу до необхідності доповнення його частини першої статті 4 окремим пунктом 7 про брендинг територій як цілеспрямованого процесу створення, розвитку та управління позитивним іміджем певної територіальної одиниці (міста, селища, об'єднаної громади тощо) з метою її позиціонування як привабливого простору для інвесторів, туристів, мешканців та потенційних партнерів;

- розуміння інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад, що здійснено із застосуванням таких підходів, як: інституційно-функціональний; нормативно-правовий підхід; інтегративний (системний) підхід; публічно-сервісний підхід; адаптивно-воєнний підхід;

набуло подальшої розробки:

- визначення, що забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади пов'язується із впровадженням таких організаційно-управлінських заходів, як: позиціонування території; створення привабливих умов території для залучення інвестицій та зовнішніх ресурсів (нового бізнесу); підтримка діючого малого і середнього бізнесу; мотивація до підприємництва і спрощені пільгові умови для його подальшого розвитку, покращення специфічної інфраструктури для бізнесу; підтримка розвитку трудових ресурсів, людського капіталу;

- розуміння адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальної громади, що відображується у сукупності таких елементів, як: нормативно-правове забезпечення; система суб'єктів та їх повноважень; інструменти адміністративно-правового впливу, де виокремлено – стратегічне планування та програми розвитку; дозвільна та регуляторна система; державно-приватне партнерство; спеціальні режими та

проекти розвитку, зокрема, створення індустріальних парків з метою забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій, активізація інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць; фінансово-правові механізми;

- наукові уявлення про інституційно-правові засади стимулювання місцевого торговельно-економічного розвитку в Україні шляхом узагальнення та систематизації зарубіжного досвіду, де проаналізовано: модель функціонування інфраструктури підтримки підприємництва в США (зокрема, діяльність центрів розвитку малого бізнесу – SBDC, механізму «Opportunity Zones», програми Economic Development Administration); модель місцевих ініціатив, що визначає зміст інституційної моделі місцевого розвитку у країнах Європейського Союзу (Польща, Німеччина, Франція), де принцип субсидіарності виступає основою правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування.

До напрямів торговельно-економічного розвитку територіальних громад віднесено: 1) залучення інвестицій, що має відбуватися із використанням регуляторних стимулів, інфраструктурного забезпечення, інституційних та промоційних заходів, а також діяльністю з потенційними інвесторами, що вимагає створення привабливого підприємницького середовища, що означає мінімізацію адміністративних бар'єрів (прозорі та швидкі процедури видачі дозволів, відведення земельних ділянок під проекти, підключення до мереж тощо) та стабільність і передбачуваність місцевих правил ведення бізнесу; 2) розвиток інфраструктури, необхідної для інвесторів, що вимагає проведення модернізації доріг, будівництва під'їзної інфраструктури до промислових зон, сприяння розвитку інженерних мереж (водо- та електропостачання, водовідведення) на територіях, відведених під нові виробництва, де перспективним інструментом визначено створення індустріальних парків як спеціально відведених ділянок, забезпечених підведеними комунікаціями і пільговим режимом діяльності; 3) інституційні та організаційні заходи, що пов'язуються із створенням в

структурі місцевого самоврядування спеціальних підрозділів або установ, що відповідають за економічний розвиток та інвестиції (наприклад, відділ економічного розвитку та залучення інвестицій у виконкомі, або комунальна установа – агенція місцевого розвитку); 4) маркетинг та брендінг території, що передбачає участь представників громади у інвестиційних форумах, виставках, ярмарках, встановлення побратимських зв'язків із містами інших країн, активна робота в медіа-просторі для формування позитивного іміджу; 5) державно-приватне партнерство.

Акцентовано, що важливе значення у здійсненні торговельно-економічного розвитку територіальної громади відіграють локальні нормативні акти, якими є відповідні стратегічні плани розвитку громади, що мають розумітися не лише як управлінський або економічний акт, а й нормативно обумовлений акт стратегічного управління, що визначає цілі, пріоритети, напрями розвитку громади та механізми їх досягнення у середньо- або довгостроковій перспективі.

До основних ознак стратегічного плану територіальної громади як юридичного інституту віднесено: публічний характер; компетенційна природа; умовний планово-програмний статус.

До нормативно-правових напрямів забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територій віднесено: внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад», де частину першу статті 4 необхідно доповнити такою формою муніципального співробітництва як «брендінг територій як цілеспрямований процес створення, розвитку та управління позитивним іміджем певної територіальної одиниці (міста, селища, об'єднаної громади тощо) з метою її позиціонування як привабливого простору для інвесторів, туристів, мешканців та потенційних партнерів» ; запровадження пільгового режиму оподаткування або інших економічних стимулів для суб'єктів господарювання, які функціонують у межах міжмуніципальних проєктів, що дозволить активізувати бізнес-активність та наповнити місцеві бюджети;

розроблення та прийняття спеціального законодавчого акту – Закону України «Про економічну та торговельну спроможність територіальних громад», у якому слід: закріпити засади формування та реалізації місцевої торговельної та економічної політики; визначити повноваження громад щодо управління економічними ресурсами, встановлення локальних податкових стимулів та реалізації проектів державно-приватного партнерства; передбачити обов’язковість розроблення стратегій торговельного економічного розвитку як умову доступу до державної або міжнародної фінансової підтримки; внесення змін до Бюджетного кодексу України в частині розширення повноважень громад у сфері програмно-цільового фінансування місцевих ініціатив підприємництва; передбачення можливості запровадження муніципальних грантів, конкурсів інвестиційних проектів та програм мікрофінансування бізнесу; нормативне врегулювання механізмів реалізації «муніципальних інвестиційних договорів» та локального державно-приватного партнерства; закріплення на законодавчому рівні механізми підтримки експортно-орієнтованих кластерів у громадах; забезпечити правове регулювання співпраці між громадами та державними установами з питань просування місцевої продукції за кордоном (зокрема, через торговельні представництва при МЗС або Мінекономіки); удосконалення норми Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» у частині залучення органів місцевого самоврядування до реалізації експортної політики.

Ключові слова: адміністративне право, децентралізація, місцеве самоврядування, правосуб’єктність, територіальна громада, юридична особа публічного права.

ABSTRACT

Kapatsyna M.V. Administrative and legal principles of trade and economic development of territorial communities. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of legal sciences in the specialty 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Zaporizhia National University, 2025.

The dissertation provides a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem, which is manifested in the disclosure of the administrative and legal principles of trade and economic development of territorial communities.

The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that the work is one of the first in domestic legal science of comprehensive scientific research devoted to establishing the administrative and legal principles of trade and economic development of territorial communities. The research conducted allowed to formulate new scientific provisions and conclusions, substantiated personally by the applicant, in particular:

first:

- it is substantiated that the trade and economic development of a community is a form of realization of its public-legal subjectivity, and strategic planning, investment attraction, regulatory and legal regulation and support of entrepreneurship are key elements of the administrative and legal mechanism for ensuring such development;

- it has been proven that the administrative and legal mechanism at the present stage is being transformed as a result of the temporary centralization of powers caused by the special legal regime introduced in connection with martial law, which allowed us to substantiate the conclusion that such a transformation has a double effect: increasing the efficiency of management during a crisis period with the simultaneous risk of narrowing local autonomy and reducing the democratic accountability of public administration entities;

improved:

- the provisions of the Law of Ukraine "On Cooperation of Territorial Communities", which consist in substantiating the author's approach to the need to supplement its part one, article 4 with a separate paragraph 7 on branding of territories as a purposeful process of creating, developing and managing a positive image of a certain territorial unit (city, village, united community, etc.) in order to position it as an attractive space for investors, tourists, residents and potential partners;

- understanding of the instruments of the administrative and legal mechanism for ensuring the trade and economic development of territorial communities, which is carried out using such approaches as: institutional and functional; regulatory and legal approach; integrative (systemic) approach; public-service approach; adaptive-military approach;

has been further developed:

- determination that ensuring the trade and economic development of a territorial community is associated with the implementation of such organizational and managerial measures as: positioning of the territory; creation of attractive conditions of the territory for attracting investments and external resources (new business); support for existing small and medium-sized businesses; motivation for entrepreneurship and simplified preferential conditions for its further development, improvement of specific infrastructure for business; support for the development of labor resources, human capital;

- understanding of the administrative and legal mechanism for the trade and economic development of a territorial community, which is reflected in the set of such elements as: regulatory and legal support; system of subjects and their powers; instruments of administrative and legal influence, where strategic planning and development programs are highlighted; permitting and regulatory system; public-private partnership; special regimes and development projects, in particular, the creation of industrial parks to ensure economic development and increase the competitiveness of territories, activation of investment activity, creation of new

jobs; financial and legal mechanisms;

- scientific ideas about the institutional and legal principles of stimulating local trade and economic development in Ukraine by generalizing and systematizing foreign experience, where the following are analyzed: the model of the functioning of the entrepreneurship support infrastructure in the USA (in particular, the activities of small business development centers - SBDC, the "Opportunity Zones" mechanism, the Economic Development Administration program); the model of local initiatives, which determines the content of the institutional model of local development in the countries of the European Union (Poland, Germany, France), where the principle of subsidiarity serves as the basis for legal regulation of the activities of local governments.

The areas of trade and economic development of territorial communities include: 1) attracting investments, which should take place using regulatory incentives, infrastructure provision, institutional and promotional measures, as well as activities with potential investors, which requires the creation of an attractive business environment, which means minimizing administrative barriers (transparent and fast procedures for issuing permits, allocating land plots for projects, connecting to networks, etc.) and the stability and predictability of local rules for doing business; 2) developing the infrastructure necessary for investors, which requires the modernization of roads, the construction of access infrastructure to industrial zones, and the promotion of the development of engineering networks (water and electricity supply, water drainage) in territories allocated for new production, where the creation of industrial parks as specially designated areas, provided with connected communications and a preferential regime of activity, has been identified as a promising tool; 3) institutional and organizational measures associated with the creation of special units or institutions within the local government structure responsible for economic development and investments (for example, the department of economic development and investment attraction in the executive committee, or a municipal institution - a local development agency); 4) marketing and branding of the territory, which involves the participation of

community representatives in investment forums, exhibitions, fairs, the establishment of twinning ties with cities in other countries, active work in the media space to form a positive image; 5) public-private partnership.

It is emphasized that local regulatory acts play an important role in the implementation of trade and economic development of a territorial community, which are the relevant strategic plans for community development, which should be understood not only as a managerial or economic act, but also a normatively conditioned act of strategic management, which determines the goals, priorities, directions of community development and mechanisms for their achievement in the medium or long term.

The main features of the strategic plan of a territorial community as a legal institution include: public nature; competence nature; conditional planning and program status.

The regulatory and legal areas for ensuring the effectiveness of the administrative and legal mechanism for trade and economic development of territories include: amending the Law of Ukraine "On Cooperation of Territorial Communities", where part one of Article 4 should be supplemented with such a form of municipal cooperation as “branding of territories as a purposeful process of creating, developing and managing a positive image of a certain territorial unit (city, town, united community, etc.) in order to position it as an attractive space for investors, tourists, residents and potential partners”; introducing a preferential tax regime or other economic incentives for business entities operating within intermunicipal projects, which will allow to intensify business activity and replenish local budgets; development and adoption of a special legislative act - the Law of Ukraine “On the Economic and Trade Capability of Territorial Communities”, which should: establish the principles of formation and implementation of local trade and economic policy; determine the powers of communities regarding the management of economic resources, the establishment of local tax incentives and the implementation of public-private partnership projects; provide for the mandatory development of trade economic development

strategies as a condition for access to state or international financial support; make amendments to the Budget Code of Ukraine in terms of expanding the powers of communities in the field of program-targeted financing of local entrepreneurial initiatives; foresee the possibility of introducing municipal grants, investment project competitions and business microfinancing programs; regulatory regulation of the mechanisms for implementing "municipal investment agreements" and local public-private partnership; enshrine at the legislative level mechanisms for supporting export-oriented clusters in communities; to ensure legal regulation of cooperation between communities and state institutions on the promotion of local products abroad (in particular, through trade missions under the Ministry of Foreign Affairs or the Ministry of Economy); to improve the provisions of the Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity" in terms of involving local governments in the implementation of export policy.

Key words: *administrative law, decentralization, legal entity of public law, legal personality, local self-government, territorial community.*

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Капацина М.В. Зміст правосуб'єктності територіальної громади: адміністративно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 541–545. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/135>.
2. Капацина М.В. Реалізація правосуб'єктності територіальної громади у забезпеченні торговельно-економічного розвитку. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 540–545. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.74>.
3. Капацина М.В. Нормативно-правове регулювання забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 655–662. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.98>.

4. Капацина М.В. Зміст торговельно-економічного розвитку територіальної громади: адміністративно-правовий аспект. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4(86). С. 526–532. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.84>.

5. Капацина М.В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 1(69). Р. 267–274. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.1.39>.

6. Капацина М.В. Проблема нормативно-правового регулювання торговельно-економічного розвитку територіальної громади в умовах воєнного стану. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 362–365. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-85>.

7. Капацина М.В. Інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах: науково-теоретичні та практичні підходи. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 384–387. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-101>.

8. Капацина М.В. Зарубіжний досвід стимулювання місцевої економіки та торгівлі: адміністративно-правовий зміст. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 564–568. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-154>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	24
1.1 Сутність та ознаки територіальної громади як суб'єкта публічного права.....	24
1.2 Поняття та елементи торговельно-економічного розвитку територіальної громади: нормативно-правовий зміст.....	43
1.3 Адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади.....	67
Висновки до розділу 1.....	85
РОЗДІЛ 2 РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	91
2.1 Інституційний та суб'єктний зміст адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах.....	91
2.2 Інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах.....	123
Висновки до розділу 2.....	137
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	142
3.1 Зарубіжний досвід стимулювання місцевої економіки: адміністративно-правові підходи.....	142
3.2 Напрями вдосконалення національного законодавства та інституційного механізму підтримки торговельно-економічного розвитку громад.....	171

	14
Висновки до розділу 3.....	189
ВИСНОВКИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	199
ДОДАТКИ.....	227

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДФРР – Державний фонд регіонального розвитку

ЄФРР – Європейський фонд регіонального розвитку

МДА – місцеві державні адміністрації

Мінрегіон України - Міністерство розвитку регіонів та територій
України

СЕЗ – спеціальні економічні зони

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах децентралізації публічної влади в Україні торговельно-економічний розвиток територіальних громад виступає пріоритетним напрямом зміцнення фінансової спроможності місцевого самоврядування, зростання конкурентоспроможності регіонів та реалізації принципу субсидіарності. Ефективна організація торговельно-економічної діяльності в громадах забезпечує стабільне наповнення місцевих бюджетів, сприяє створенню нових робочих місць, підвищенню інвестиційної привабливості територій і розвитку малого та середнього підприємництва.

Водночас наявні адміністративно-правові механізми регулювання цього процесу залишаються фрагментарними та часто не відповідають вимогам нової адміністративно-територіальної організації влади, що сформувалася в результаті реформ. Спостерігається нормативна невизначеність у питаннях розмежування повноважень органів публічної адміністрації, відсутність уніфікованих процедур планування, підтримки й моніторингу торговельно-економічного розвитку громад, а також слабка інституційна спроможність місцевих органів влади у сфері стратегічного економічного управління.

З урахуванням зазначеного виникає об'єктивна потреба у науковому переосмисленні адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад, визначенні меж і механізмів правового регулювання у відповідній сфері, що зумовлює актуальність вибраної теми дисертаційного дослідження.

Проблематика торговельно-економічного розвитку в умовах децентралізації досліджувалась у роботах фахівців з державного управління, регіональної економіки та публічного права. Зокрема, наукові засади функціонування місцевого самоврядування, децентралізації повноважень та публічного управління економічними процесами розкриті у працях таких

учених – представників науки адміністративного права, як: В.Б. Авер'янов, В.М. Бевзенко, Ю.П. Битяк, В.С. Брагар, В.В. Доненко, С.М. Запара, Л.В. Коваль, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, Є.В. Курінний, О.В. Петришин, В.П. Тимощук та ін.

Окремі аспекти правового забезпечення економічного розвитку регіонів і громад розглядалися у дослідженнях І.Л. Дробуш, Т.О. Кахи, А.М. Кульчицького, І.В. Невара, В.Ф. Погорілка, І.В. Саладуха, О.М. Якубовського. Проте комплексного дослідження саме адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад у контексті нової моделі публічного управління на місцях в українській правовій науці досі не здійснено.

Наявний науковий доробок здебільшого зосереджується на загальних питаннях правового статусу органів місцевого самоврядування, механізмах реалізації економічної політики на регіональному рівні або на аналізі практичних аспектів державної регіональної політики без належної правової деталізації. Таким чином, наявний суттєвий науково-практичний вакуум у частині формалізації адміністративно-правового інструментарію, спрямованого на реалізацію функцій органів публічної влади щодо торговельно-економічного розвитку територіальних громад. Зазначене зумовлює необхідність проведення цілісного правового дослідження, яке б охоплювало як доктринальні підходи, так і практико-орієнтовані моделі адміністративно-правового забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад у межах чинного та перспективного адміністративного законодавства України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено із наявністю кореляційних зв'язків із положеннями законів України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні», «Про засади державної регіональної політики», «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про державно-приватне партнерство»,

Указу Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 лютого 2016 р. № 68/2016, в межах виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр., ухваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 та ін. Дисертацію виконано в межах планів науково-дослідної роботи кафедри конституційного та адміністративного права Запорізького національного університету. Внесок здобувача полягає у визначенні адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад.

Мета та задачі дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є встановлення адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад та обґрунтування напрямів забезпечення їх ефективності з урахуванням зарубіжного досвіду.

Досягнення поставленої мети дисертаційної роботи пов'язується із вирішенням таких наукових *задачі*:

- встановити сутність та ознаки територіальної громади як суб'єкта публічного права;
- визначити поняття та елементи торговельно-економічного розвитку територіальної громади;
- охарактеризувати адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади;
- вивчити інституційний та суб'єктний зміст адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах;
- описати систему інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах;
- з'ясувати зарубіжний досвід стимулювання місцевої економіки – адміністративно-правовий підхід;

– обґрунтувати напрями вдосконалення національного законодавства та інституційного механізму підтримки торговельно-економічного розвитку громад.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають у разі реалізації адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади торговельно-економічного розвитку територіальних громад.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань здійснено із використанням сукупності загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Впровадження діалектичного методу наукового пізнання до наукового дослідження дозволило встановити сутність та ознаки територіальної громади як суб'єкта публічного права (підрозділ 1.1). Застосування загальнонаукових методів аналізу та синтезу дозволило визначити поняття та елементи торговельно-економічного розвитку територіальної громади (підрозділи 1.2, 2.2). Використання функціонального і системного підходів стало методологічним базисом для охарактеризування адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади (підрозділ 1.3, розділ 2). Дослідження системи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади здійснено за допомогою використання історико-правового методу (підрозділи 1.3, 2.2). Порівняльно-правовий метод дав можливість дослідити зарубіжний досвід адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад (підрозділ 3.1). Формально-юридичний метод та метод моделювання дозволили обґрунтувати напрями вдосконалення національного законодавства та інституційного механізму підтримки торговельно-економічного розвитку громад (підрозділ 3.2).

Нормативною базою дослідження є законодавчі та підзаконні нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становили наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених у галузі адміністративного, господарського, муніципального та фінансового права, а також публічного управління, регіональної економіки та державної політики розвитку територій. У роботі враховано результати наукових досліджень щодо організаційно-правових засад функціонування місцевого самоврядування, правового регулювання підприємницької та торговельної діяльності, механізмів державної регіональної політики та децентралізації.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані, що характеризують стан торговельно-економічного розвитку територіальних громад України (зокрема, дані Державної служби статистики України, профільних міністерств та місцевих органів виконавчої влади), результати соціологічних досліджень, матеріали офіційної звітності органів місцевого самоврядування, а також аналітичні матеріали, напрацьовані автором у процесі вивчення практики правозастосування у відповідній сфері.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячені встановленню адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад. Здійснене дослідження дозволило сформулювати нові наукові положення та висновки, обґрунтовані особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано, що торговельно-економічний розвиток громади є формою реалізації її публічно-правової суб'єктності, а стратегічне планування, залучення інвестицій, нормативно-правове регулювання та підтримка підприємництва виступають ключовими елементами адміністративно-правового механізму забезпечення такого розвитку;

– доведено, що адміністративно-правовий механізм на сучасному етапі трансформується внаслідок тимчасової централізації повноважень, викликаній особливим правовим режимом, запровадженим у зв'язку з воєнним станом, що дозволило обґрунтувати висновок, що така трансформація має подвійний ефект: підвищення ефективності управління у кризовий період з одночасним ризиком звуження місцевої автономії та зниження демократичної підзвітності суб'єктів публічного адміністрування;

удосконалено:

– положення Закону України «Про співробітництво територіальних громад», що полягають в обґрунтуванні авторського підходу до необхідності доповнення його частини першої статті 4 окремим пунктом 7 про брендинг територій як цілеспрямованого процесу створення, розвитку та управління позитивним іміджем певної територіальної одиниці (міста, селища, об'єднаної громади тощо) з метою її позиціонування як привабливого простору для інвесторів, туристів, мешканців та потенційних партнерів;

– розуміння інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад, що здійснено із застосуванням таких підходів, як: інституційно-функціональний, нормативно-правовий, інтегративний (системний), публічно-сервісний, адаптивно-воєнний;

набуло подальшої розробки:

– визначення, що забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади пов'язується із впровадженням таких організаційно-управлінських заходів, як: позиціонування території; створення привабливих умов території для залучення інвестицій та зовнішніх ресурсів (нового бізнесу); підтримка діючого малого і середнього бізнесу; мотивація до підприємництва і спрощені пільгові умови для його подальшого розвитку, покращення специфічної інфраструктури для бізнесу; підтримка розвитку трудових ресурсів, людського капіталу;

– розуміння адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальної громади, що відображується у сукупності таких елементів, як: нормативно-правове забезпечення; система суб'єктів та їх повноважень; інструменти адміністративно-правового впливу, де виокремлено стратегічне планування та програми розвитку; дозвільна та регуляторна система; державно-приватне партнерство; спеціальні режими та проекти розвитку, зокрема, створення індустріальних парків з метою забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій, активізація інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць; фінансово-правові механізми;

– наукові уявлення про інституційно-правові засади стимулювання місцевого торговельно-економічного розвитку в Україні шляхом узагальнення та систематизації зарубіжного досвіду, де проаналізовано: модель функціонування інфраструктури підтримки підприємництва у Сполучених Штатах Америки (зокрема, діяльність центрів розвитку малого бізнесу – SBDC, механізму «Opportunity Zones», програми Economic Development Administration); модель місцевих ініціатив, що визначає зміст інституційної моделі місцевого розвитку у країнах Європейського Союзу (Республіці Польща, Федеративній Республіці Німеччина, Французькій Республіка), де принцип субсидіарності виступає основою правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в роботі, можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – шляхом їх використання у подальшій розробці адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад;

– *правотворчій діяльності* – отримані результати можна використовувати для вдосконалення законодавства, яким встановлюються адміністративно-правові засади торговельно-економічного розвитку територіальних громад;

– освітньому процесі – під час підготовки навчально-методичного забезпечення, розробки посібників, підручників та викладання курсів з таких навчальних дисциплін, як «Господарське право», «Адміністративне право», «Інвестиційне право» та ін.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися: на 3 науково-практичних конференціях: «The latest law developments» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 2024 р.); «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 2024 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 2024 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 8 наукових працях, серед яких 4 наукові статті опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, 1 наукова праця – в іноземному фаховому виданні, та 3 тези доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації визначається метою та завданням дослідження, складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінок, з яких основний текст становить 183 сторінки. Список використаних джерел містить 258 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1 Сутність та ознаки територіальної громади як суб'єкта публічного права

У сучасних умовах розвитку публічного управління та децентралізації влади в Україні питання правового статусу територіальної громади набуває особливої актуальності. Реформа місцевого самоврядування передбачає не лише передачу повноважень від центральних органів до місцевого рівня, а й формування нової якості взаємовідносин між державою та громадою як колективним суб'єктом публічного права.

Територіальна громада є не просто елементом адміністративно-територіального устрою, а повноцінним учасником публічних правовідносин, що реалізує власні інтереси через органи місцевого самоврядування. Водночас у науці адміністративного та конституційного права досі відсутня єдність щодо визначення її правової природи, сутності та ознак, що призводить до нечіткості в законодавстві, правозастосовній практиці та суперечливості при тлумаченні її повноважень.

З огляду на нову архітектуру місцевого самоврядування, що сформувалась після впровадження об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та адміністративно-територіальної реформи, виникає об'єктивна потреба у теоретичному переосмисленні сутності територіальної громади як суб'єкта публічного права, її ролі в системі державної влади та в публічно-правових відносинах. Важливо також врахувати міжнародний досвід, зокрема у частині європейських стандартів локального самоврядування.

Таким чином, поглиблене вивчення правової природи територіальної громади, її конституційного статусу, правосуб'єктності та ознак як суб'єкта публічного права є своєчасним, теоретично значущим і практично

необхідним завданням для забезпечення ефективного функціонування місцевої влади в Україні.

У науковій літературі сформувався значний обсяг досліджень, присвячених вивченню територіальної громади в різноманітних аспектах – історичних, правових, управлінських, соціологічних, психологічних, культурних тощо. Аналіз джерел свідчить про широку варіативність термінів, що використовуються для позначення цього явища: «територіальна громада», «громада», «територіальні спільноти жителів», «місцеві (територіальні) колективи», «муніципальні утворення», «місцеві спільноти», «самоврядні об'єднання населення» тощо. Таке термінологічне різноманіття відображає спроби науковців знайти найбільш універсальну дефініцію, яка б точно передавала сутнісні характеристики цього соціально-правового інституту. Разом із тим, питання чіткого визначення правового статусу територіальної громади в структурі місцевого самоврядування України залишається дискусійним і потребує подальшого наукового осмислення.

У цілому, з врахуванням висновків, досягнутих у наукових працях В.Ф. Погорілка, можна констатувати певне загальмування розвитку наукової думки щодо глибшого теоретичного розкриття статусу територіальної громади як «базового суб'єкта місцевого самоврядування та головного носія його завдань і компетенцій». Актуальність формування чіткого наукового визначення правового статусу територіальної громади визнається як у фаховій юридичній літературі, так і в навчальних посібниках з муніципального права [110].

У сучасній науковій літературі (зокрема, у публікаціях О.О. Боярського[17]) дедалі частіше підкреслюється, що проголошені у нормативно-правових актах права територіальних громад у сфері місцевого самоврядування часто мають декларативний, а не практично реалізований характер. Така ситуація обмежує можливість територіальної громади виступати як повноцінний суб'єкт публічного права, що володіє реальною правоздатністю та дієздатністю. Наявність формально закріплених

повноважень без належного механізму їх практичного забезпечення, фінансової самостійності та інституційної спроможності призводить до формування номінального статусу громади, позбавленої реальних важелів впливу на управлінські процеси. Це, у свою чергу, безпосередньо впливає на правове становище фізичної особи – члена чи мешканця територіальної громади. За формальним приписом така особа має право на участь у місцевому самоврядуванні, проте в умовах обмеженої спроможності самої громади реалізація цих прав часто зводиться до символічної участі. Відсутність ефективних процедур залучення громадян до прийняття рішень, слабка правова культура, дефіцит прозорості й підзвітності органів місцевого самоврядування лише посилюють відчуження громадян від публічної влади на місцях [78].

Таким чином, декларативність прав територіальної громади перешкоджає як становленню її дієвої правосуб'єктності, так і забезпеченню реальної участі громадян в управлінні місцевими справами, що суперечить засадам децентралізації та європейським стандартам муніципального управління.

Питання правової природи, структури, функцій та ознак територіальної громади як суб'єкта публічного права досліджувалося в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі адміністративного, конституційного та муніципального права. Вагомий внесок у теоретичне осмислення місцевого самоврядування, зокрема правового статусу територіальних громад, зробили такі вчені, як Ю.П. Битяк, В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, О.В. Кузьменко, М.П. Орзіх, В.Ф. Погорілко, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, І.Д. Удодов, О.Ф. Фрицький, В.М. Шаповал, С.Г. Серьогіна, Л.В. Любченко, С.В. Ківалов, а також інші правознавці, які досліджували питання територіальної організації влади та місцевої демократії.

У науковій літературі накопичено значний масив знань, присвячених загальнотеоретичним аспектам територіальної громади – її історичним витокам, соціальним функціям, публічно-правовому змісту та взаємозв'язку з

місцевим самоврядуванням. При цьому вживається широка термінологічна палітра: «громада», «територіальне співтовариство», «муніципальне утворення», «місцева спільнота» тощо. Однак це свідчить радше про відсутність єдиного наукового підходу, ніж про досягнення уніфікації понять.

Окремі аспекти правосуб'єктності територіальної громади досліджуються й у межах адміністративно-правової науки, зокрема в контексті децентралізаційної реформи, делегування повноважень, комунального господарства, публічного контролю тощо. Аналізуються також питання взаємодії громади з органами місцевого самоврядування, правового регулювання участі жителів у прийнятті рішень, реалізації інструментів місцевої демократії (місцеві ініціативи, громадські слухання, участь у формуванні бюджету тощо).

Попри це, слід констатувати, що правовий статус територіальної громади досі не отримав комплексного, системного наукового обґрунтування як у межах національної правової доктрини, так і в контексті європейських підходів. Чинне законодавство не містить чіткого визначення територіальної громади як суб'єкта публічного права, а її юридичні ознаки залишаються предметом дискусій.

Таким чином, існує потреба у подальшій науковій розробці питання сутності, ознак та правового статусу територіальної громади як ключового інституту місцевого самоврядування, що є особливо важливим в умовах завершення адміністративно-територіальної реформи в Україні та формування нової системи публічної влади на місцях.

У нормативно-правовій базі України поняття «місцеве самоврядування» розкривається крізь призму територіальної громади, що свідчить про її ключову роль у реалізації місцевого самоврядування та про тісний взаємозв'язок між цими фундаментальними категоріями — «територіальна громада» і «місцеве самоврядування» (ст. 140 Конституції України) [68].

Згідно з чинним українським законодавством, місцеве самоврядування визначається як гарантоване державою право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України. У цьому контексті саме територіальна громада виступає вихідним, базовим суб'єктом публічної влади на місцевому рівні, що формує зміст інституту місцевого самоврядування.

Юридична конструкція територіальної громади охоплює два основні підходи до її формування: перший – громада як спільнота жителів окремого села, селища чи міста, що є самостійною адміністративно-територіальною одиницею; другий – добровільне об'єднання жителів кількох населених пунктів, що утворюють єдину адміністративну структуру з централізованим управлінням [16, с. 16-20]. Обидві форми вважаються рівноправними у межах децентралізованої системи публічної влади [194, с. 23-29].

Місцеве самоврядування, таким чином, є інституційною формою реалізації публічної влади, яка належить безпосередньо територіальній громаді. Участь громадян у здійсненні місцевого самоврядування є ключовим правовим механізмом реалізації правосуб'єктності самої громади. Особливої уваги потребує статус первинних територіальних громад – жителів базових, «природних» адміністративно-територіальних одиниць, які в умовах децентралізації мають стати фундаментом сталого місцевого розвитку та ефективного управління [157].

Водночас у науковій літературі та правозастосовній практиці звертається увага на те, що окремі адміністративно-територіальні утворення – зокрема регіони та субрегіони – мають «штучний» характер, оскільки були створені за рішеннями органів державної влади, а не як результат природного процесу самоорганізації населення. Такі утворення не завжди мають усталену соціальну та історичну основу для існування як публічні колективи, що виступають суб'єктами місцевого самоврядування. У зв'язку з цим вони розглядаються як вторинні територіальні громади, правовий статус яких є менш визначеним. Їхнє визнання суб'єктами права на місцеве

самоврядування потребує додаткового правового врегулювання, зокрема шляхом закріплення законодавчих гарантій участі мешканців таких утворень у здійсненні публічної влади. Така ситуація актуалізує проблему легітимності та правосуб'єктності вторинних адміністративно-територіальних одиниць у загальній системі публічного управління [14, с. 11-12].

У цьому контексті варто зазначити, що в умовах сучасної адміністративно-територіальної трансформації, зокрема в процесі укрупнення територіальних громад та активної участі органів державної влади у затвердженні відповідних рішень, принцип «природності» формування територіальних громад поступово втрачає свою визначальну роль, що призводить до певної формалізації процесу створення громад, що, у свою чергу, впливає на ідентичність і спроможність таких утворень як суб'єктів публічного права.

У цьому зв'язку доцільним виглядає звернення до концепту «місцевого співтовариства», який, на думку М. Баймуратова, точніше відображає сутність територіальної громади як соціального феномену. Зокрема, місцеве співтовариство розглядається як: форма життєво важливого об'єднання людей для реалізації індивідуальних, групових та колективних інтересів у межах локального середовища; структурний елемент громадянського суспільства, що слугує основою для саморганізації та самоврядування; активний суб'єкт соціального управління у межах муніципального простору. Такий підхід дозволяє ширше поглянути на природу територіальної громади, розкриваючи її не лише як адміністративно-правовий, а й як соціально-комунікативний інститут, що функціонує у взаємозв'язку з державою, громадянським суспільством та інтересами її жителів [11, с. 122].

Виокремлені характеристики дають змогу підкреслити сутність та значення територіальної громади як колективного суб'єкта публічного права, її суб'єктність щодо представлення та реалізації інтересів її жителів/членів на місцевому рівні. Особливого значення сьогодні набуває актуалізація

глобалізаційних та міждержавних інтеграційних чинників, які впливають на статус територіальної громади. Так, зростаюче значення міжнародно-правових документів у розвитку правових основ її функціонування призводить до посилення міжнародно-правової ролі територіальної громади, що позначається на ознаках її міжнародно-правової правосуб'єктності [11, с. 122-124].

Така тенденція знаходить своє виявлення у формуванні міжнародно-правових підходів до розуміння місцевого самоврядування, які закріплені у вигляді загальноєвропейських стандартів. Одним із ключових міжнародно-правових документів у цій сфері є Європейська хартія місцевого самоврядування (1985 р.) [46], яка була ратифікована Україною Законом № 452/97-ВР від 15 липня 1997 року [164].

Європейська хартія місцевого самоврядування визначає, що місцеве самоврядування означає «право і реальну здатність органів місцевого самоврядування регулювати значну частину суспільних справ» (стаття 3, пункт 1), при цьому наголошується, що таке право реалізується органами, які є «відповідальними перед місцевими громадами». У статті 2 Європейської хартії місцевого самоврядування проголошено, що «конституційна та законодавча основа місцевого самоврядування має бути визнана у внутрішньому праві». Особливої уваги заслуговує положення Європейської хартії місцевого самоврядування, зокрема положення статті 4, пункту 2, де йдеться про те, що місцеве самоврядування повинно здійснюватися «громадянами або органами, які обираються ними», що ще раз підкреслює пріоритет саме людської спільноти – як джерела влади. Таким чином, у центрі нормативно-правового регулювання опиняється не сама адміністративна структура, а люди як носії місцевої публічної влади, тобто жителі громади.

Отже, відповідно до стандартів Європейської хартії місцевого самоврядування, територіальна громада визнається основним суб'єктом місцевого самоврядування, а її правосуб'єктність – невід'ємною умовою

демократичного устрою, що створює нормативне підґрунтя для розуміння громади як автономного і рівноправного учасника публічно-правових відносин не лише в межах держави, а й у контексті міжнародного співробітництва та інтеграційних процесів.

Одним із важливих напрямів зміцнення суб'єктності територіальної громади, як зазначають дослідники, є нормативне закріплення принципу повсюдності місцевого самоврядування. Такий підхід сприятиме уточненню меж здійснення самоврядних функцій, розширенню рівня автономності та відповідальності громад у вирішенні локальних соціально-економічних питань, а також посиленню можливостей органів місцевого самоврядування вищих рівнів (районного та обласного) у представленні спільних інтересів громад [13, с. 18-20].

Окреме місце в науковій дискусії посідає питання реалізації політичної та економічної правосуб'єктності територіальної громади. На думку О.В. Батанова, ключовим фактором розвитку місцевого самоврядування є надання територіальній громаді статусу юридичної особи з правом участі у цивільно-правових відносинах, що забезпечує реальну економічну самостійність громади [12, с. 42-49]. В економічному аспекті правосуб'єктність громади базується на положеннях статті 143 Конституції України, які надають громадам право самостійно управляти комунальним майном, формувати місцеві бюджети та інші фінансові ресурси. Подальший розвиток місцевого самоврядування, на переконання вченого, неможливий без чіткого закріплення правового статусу територіальної громади в Основному Законі держави. У цьому контексті територіальна громада розглядається як первинний соціально-політичний суб'єкт публічної влади, який безпосередньо реалізує управлінські функції на місцевому рівні, виступаючи носієм демократичного врядування та формою самоорганізації людей у межах певної території [12, с. 42-49].

У науковій літературі звертається увага на те, що повноваження органів місцевого самоврядування мають похідний характер стосовно функцій самої

територіальної громади, що ще раз підтверджує її ключову, першоосновну роль у системі місцевого самоврядування [207, с. 10]. Такий підхід дозволяє по-новому осмислити правовий статус громади, акцентуючи на її первинності порівняно з іншими суб'єктами цієї системи. З цієї позиції логічним виглядає ідея про необхідність надання територіальній громаді статусу юридичної особи, що розглядається як один із важливих кроків у напрямку формування дієздатного суб'єкта місцевого самоврядування [84, с. 10].

При цьому суб'єктність громади не є абстрактно заданою, а формується в процесі її самоорганізації – як спільного волевиявлення мешканців на визначеній території, спрямованого на вирішення локальних завдань та реалізацію спільних інтересів.

На думку дослідників (І.П. Голосніченко, Н.В. Мішина та ін.), відсутність у чинному українському законодавстві чіткого та недвозначного закріплення правового статусу територіальної громади як юридичної особи призводить до обмежень у реалізації її прав у сфері місцевого самоврядування. Фактична правосуб'єктність громади на сьогодні реалізується переважно через її представницькі органи, що надає їй опосередкований характер. Унаслідок цього громада не може в повній мірі виступати самостійним суб'єктом у суспільних відносинах – економічних, соціальних, адміністративних та політичних. Для належного нормативного врегулювання зазначеної проблеми в наукових колах висловлюється ідея про необхідність ухвалення спеціального законодавчого акту – Закону України «Про територіальні громади» або Закону України «Про самоврядування територіальної громади» [207]. Основною метою цього закону має стати надання територіальній громаді статусу юридичної особи публічного права, що, у свою чергу, забезпечить їй повноцінну самостійність у правовому полі та сприятиме підвищенню її ролі як первинного суб'єкта місцевого самоврядування [25, с. 33-43].

Загалом у сучасному правовому полі спостерігається певна неузгодженість та фрагментарність у підходах до законодавчого закріплення правового статусу територіальної громади. Однією з проблемних і дискусійних тем є тенденція до термінологічного розмивання базових понять, зокрема – спроби підміни усталеної категорії «територіальна громада» такими позначеннями, як «громада» або «жителі громади». На цю проблему звертає увагу О.В. Батанов, який наголошує, що подібні ініціативи фактично нівелюють цінність феномену місцевого самоврядування, а також зменшують правове і суспільно-політичне значення територіальної громади як первинного суб'єкта цього інституту. Більше того, науковець висловлює обґрунтоване занепокоєння тим, що таке термінологічне спрощення може призвести до поступового знищення територіальної громади як самостійного суб'єкта конституційно-правових відносин. При цьому часто ігнорується суттєва різниця між поняттями «жителі громади» – як індивідуальні носії права на участь у самоврядуванні – та «територіальна громада» – як колективний суб'єкт публічного права, який діє в межах Конституції та законів України. Така проблема потребує комплексного переосмислення та системного врегулювання на рівні нормативно-правових актів, з метою збереження цілісності правової природи територіальної громади як основи місцевого самоврядування [13].

Значну увагу дослідники звертають на проблему нечіткого нормативного розмежування понять «жителі» та «громадяни» у сфері місцевого самоврядування. У чинних законопроектах та нормативно-правових актах спостерігається відсутність однозначного визначення правового статусу цих категорій, що створює правову невизначеність щодо участі у здійсненні місцевого самоврядування. Зокрема, незрозуміло, які саме права та механізми реалізації мають особи, які постійно проживають на території громади, але не є громадянами України, або ж мають статус тимчасового перебування.

Невизначеність правосуб'єктності цих осіб породжує низку труднощів у реалізації демократичних принципів участі у місцевому самоврядуванні, ускладнює формування ефективних механізмів взаємодії громади та органів місцевого самоврядування. Така ситуація вимагає чіткого нормативного врегулювання, що дозволить запровадити прозорі й зрозумілі критерії участі у прийнятті рішень, у тому числі в рамках консультацій, місцевих ініціатив, громадських слухань тощо [13].

Наявні суперечності та ускладнення у визначенні конституційно-правових засад функціонування місцевого самоврядування значною мірою зумовлені відсутністю цілісної й усталеної доктринальної основи цього інституту. Недостатньо розроблене теоретичне підґрунтя унеможливорює формування узгоджених підходів до тлумачення ключових понять, таких як «територіальна громада», «суб'єкт місцевого самоврядування», «публічна влада на місцях» тощо. Унаслідок цього виникають як концептуальні розбіжності серед науковців, так і практичні проблеми при імплементації законодавчих норм. Сформовані нормативні конструкції часто не відображають реальних суспільних процесів, що, у свою чергу, знижує ефективність функціонування місцевого самоврядування як одного з базових елементів демократичного устрою [57].

Одним із ключових напрямів зміцнення правосуб'єктності територіальної громади є вдосконалення законодавчого регулювання щодо статуту громади. У науковому дискурсі широко підтримується думка про доцільність посилення значення та правового статусу цього документа, оскільки саме статут дозволяє закріпити особливості організації місцевого самоврядування, механізми участі жителів у прийнятті рішень, порядок управління комунальним майном, форми прямої демократії тощо. Посилення ролі статуту сприятиме не лише підвищенню інституційної спроможності територіальних громад, а й забезпеченню стабільності та правової визначеності у їх функціонуванні як публічних колективних суб'єктів права [184; 193].

Встановлення статуту та його державна реєстрація, як зазначає І.Д. Шумляєва відноситься до складників визначення діяльності прав територіальної громади [207, с. 12].

Встановлення імперативу ухвалення статуту відбулось через закріплення нормативної вимоги ухвалення такого документу в територіальній громаді, де необхідною складовою змісту якого було визначено відображення форм безпосередньої та опосередкованої участі населення в ухваленні управлінських рішень та врегулювання місцевих питань [122]. Зокрема, у Законі України від 9 травня 2024 року № 3703-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування» було встановлено, що у «статуті територіальної громади визначаються: 1) порядок ініціювання загальних зборів (конференції) жителів; 2) квоти (норми представництва) на конференції жителів у разі її проведення; 3) територія проведення загальних зборів (конференції) жителів; 4) порядок скликання, підготовки, проведення загальних зборів (конференції) жителів; 5) порядок прийняття рішень загальними зборами (конференцією) жителів; 6) порядок інформування жителів про результати розгляду та реалізації рішень загальних зборів (конференції) жителів; 7) інші питання щодо організації та проведення загальних зборів (конференції) жителів» [122]. Крім того, саме статутом територіальної громади мають визначатися випадки скликання конференції її жителів [122]. Чинним законодавством України визначається, що «обрання делегатів конференції жителів здійснюється на загальних зборах жителів, що передують конференції жителів та проводяться у межах дрібніших частин території територіальної громади (у межах міста, одного чи кількох районів у місті, села, селища, мікрорайону, кварталу, вулиці, майдану, площі, бульвару, проспекту, шосе, шляху, провулка, узвозу, проїзду, будинку)» [122].

Статтею 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплюється право територіальної громади виступати із запровадженням «місцевої ініціативи будь-якого питання, віднесеного до повноважень органів

місцевого самоврядування» [157]. Згідно із ч. 6 ст. 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що «статутом територіальної громади, рішенням районної чи обласної ради визначаються: 1) порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради; 2) вимоги щодо кількісного складу та порядку утворення ініціативної групи; 3) кількість підписів, яку необхідно зібрати на підтримку місцевої ініціативи; 4) порядок і спосіб збору підписів; 5) порядок інформування жителів про результати розгляду та реалізацію місцевої ініціативи радою; 6) інші питання щодо реалізації місцевої ініціативи» [157].

Таким чином, у 2024 році було внесено зміни до законодавства України про місцеве самоврядування, що суттєво розширили роль та значення територіальної громади в розробці, ухваленні та прийнятті управлінських рішень, тим самим визначивши та актуалізуючи рух до впровадження ідеї політики децентралізованого соціально-економічного та торговельного розвитку, зокрема.

За своєю організаційно-правовою формою діяльності органи територіальної громади відносяться до юридичних осіб публічного права, що утворюються згідно із цивільного законодавства України шляхом об'єднання осіб та/або майна [202].

Статус органу територіальної громади визначається відповідно до Конституції України та регулюється відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Окремо необхідно підкреслити, що згідно із ст. 169 Цивільного кодексу України визначається рівність прав територіальних громад з іншими учасниками цивільних, що реалізується через створення можливостей заснування юридичних осіб публічного права, серед яких необхідно виділити комунальні підприємства, в тому числі спільні комунальні підприємства, заклади освіти, а також юридичні особи приватного права, зокрема підприємницькі господарські товариства та непідприємницькі товариства [202; 211; 94, с. 54-60].

Реалізація прав та інтересів територіальної громади відбувається через органи місцевого самоврядування (ст. 172 Цивільного кодексу України) [202]. У цілому юридичні особи публічного права демонструють значну різноманітність у своїх правових статусах. Такі відмінності обумовлюються рядом чинників, зокрема: наявністю чи відсутністю владних повноважень, включенням або невключенням до числа суб'єктів господарювання, а також цільовою орієнтацією діяльності – чи передбачає вона отримання прибутку, чи функціонує на неприбуткових засадах [115, с. 48-49].

Однак при цьому наявність публічних владних повноважень не повинно визнаватися імперативною характеристикою діяльності органів територіальної громади [100].

До ознак функціонування органів територіальної громади як юридичних осіб публічного права за міркуваннями О.В. Олькіної належать: публічно-правовий характер їх діяльності, що походить від розуміння функцій та завдань, що перед ними стоять; публічна правосуб'єктність, що притаманна їм та визначає зміст їх компетенції, має бути реалізована в межах належних способів та методів [100].

Однак такий підхід не є єдиним у вітчизняній юридичній науці. Необхідно зазначити, що ряд вчених переслідують думку про недоцільність визнання діяльності територіальної громади та її органів як юридичної особи. Варто навести такі міркування на підтримку зазначеного підходу, що полягають у запереченні участі територіальної громади в суспільних правовідносинах [43], та його протиріччя актам цивільного законодавства та самої природи категорії «юридична особа» [51;98]. Прихильники підходу недоцільності державної реєстрації органів територіальної громади у формі юридичної особи публічного права спираються також на матеріали національної судової практики, зокрема, висновків викладених Верховним Судом у постанові у справі № 362/2592/17 від 7 жовтня 2020 року, де доведено, що відповідно до статей 2, 3 Європейської хартії місцевого самоврядування від 15.10.1985, ратифікованої Верховною Радою України

15.07.1997, принцип місцевого самоврядування визнається в національному законодавстві та, у міру можливості, в Конституції України (п. 26), та не вимагає визнання правосуб'єктності територіальної громади через здійснення державної реєстрації її органів (п. 37) [117].

Місцеве самоврядування означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах законодавства України здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення жодним чином не заважає використанню зборів громадян, референдумів чи будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом [117]. Національна судова практика виходить із того, що Конституцією України визнається і гарантується місцеве самоврядування (стаття 7 Основного Закону), яке здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, районні та обласні ради (частини третя, четверта статті 140 Конституції України). При цьому, як зазначається у постанові Верховного Суду у справі № 362/2592/17 від 7 жовтня 2020 року, територіальною громадою визнаються жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр (стаття 1 Закону України від 21.05.1997 №280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні») [157;117]. Згідно із ст. 143 Конституції України територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування, зокрема управляють майном, що є в комунальній власності; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх

діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції [68].

Згідно із положеннями ст. 169 ЦК України територіальна громада є суб'єктом цивільних правовідносин, який бере участь у цих правовідносинах нарівні з фізичними особами, юридичними особами та державою, і при цьому визнання за територіальною громадою правоздатності в силу прямої норми ЦК України виключає необхідність одержання такого статусу через державну реєстрацію у якості юридичної особи публічного права. Територіальна громада не є юридичною особою. Натомість вона сама може створювати юридичні особи публічного права (комунальні підприємства, спільні комунальні підприємства, навчальні заклади тощо) у випадках та в порядку, встановлених Конституцією України та законом (ч. 2 ст. 169 ЦК України), а також юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо), брати участь в їх діяльності на загальних підставах, якщо інше не встановлено законом (ч. 3 ст. 169 ЦК України) [117]. Відповідно до ч. 1 ст. 172 ЦК України територіальні громади набувають і здійснюють цивільні права та обов'язки через органи місцевого самоврядування у межах їхньої компетенції, встановленої законом. До органів місцевого самоврядування належать: представницькі органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські, районні та обласні ради); виконавчі органи ради (виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи) (п. 34 постанови Верховного Суду у справі № 362/2592/17 від 7 жовтня 2020 року) [117].

Статтею 16 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи місцевого самоврядування визнаються юридичними особами і наділяються цим та іншими законами власними повноваженнями, в межах яких діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність відповідно до закону, що дозволило Верховному Суду обґрунтувати висновок, що територіальні громади реалізують цивільну дієздатність через утворені ними органи місцевого самоврядування, які за законом набувають

статусу юридичних осіб та діють від імені та в інтересах територіальних громад, і відтак правосуб'єктність територіальної громади не передбачає набуття статусу юридичної особи (п. п. 36-37 постанови Верховного Суду у справі № 362/2592/17 від 7 жовтня 2020 року) [117].

Ключові застереження, що висловлюються експертами щодо надання територіальній громаді статусу юридичної особи публічного права, здебільшого стосуються питань, пов'язаних із забезпеченням державного суверенітету та територіальної цілісності. Особливу стурбованість викликає складність зміни правового статусу громад в умовах тимчасової окупації окремих територій. Також сумніви викликає спроможність громади самотійно реалізовувати свої права й обов'язки, а також наявність у неї достатніх повноважень для ефективного захисту прав та інтересів її жителів [98].

Таким чином, відбувається акцентуація уваги наукової спільноти та представники юридичної еліти на складності реформування статусу територіальної громади у системі органів публічної влади, що обумовлюється відсутністю комплексних наукових розробок визначення статусу територіальної громади як юридичної особи публічного права, встановлення співвідношення вживаних у чинному законодавстві юридичних категорій «територіальна громада», «громада» та «об'єднана територіальна громада», де необхідним є визнання нормативного трансформуючого значення останньої.

Таким чином, у системі публічної влади територіальна громада посідає особливе місце як первинна ланка місцевого самоврядування. Вона не лише забезпечує функціонування органів самоврядування, а й є безпосереднім суб'єктом публічного права, носієм публічного інтересу та основою здійснення влади на локальному рівні. Територіальна громада як суб'єкт публічного права характеризується сукупністю специфічних рис, що відрізняють її від інших суб'єктів правовідносин: 1) колективна природа суб'єктності (територіальна громада визначається як спільність осіб,

об'єднаних не лише спільним місцем проживання, а й наявністю колективної волі щодо реалізації публічних інтересів, та її правосуб'єктність не є похідною від держави чи її органів, а має первинний характер); 2) публічно-правовий статус (громада не є приватною корпорацією або асоціацією, і саме тому вона діє в межах публічного права, реалізуючи владні повноваження в межах своєї компетенції відповідно до Конституції України, законів та статуту громади; саме публічний характер її правосуб'єктності зумовлює делегування функцій управління через органи місцевого самоврядування); 3) наявність адміністративно-територіальної основи (обов'язковою ознакою територіальної громади є територіальне закріплення, тобто це спільність жителів певного населеного пункту або об'єднання населених пунктів із єдиним адміністративним центром, що формує просторову основу для реалізації самоврядування); 4) комплекс прав та обов'язків (територіальна громада має не лише права, а й обов'язки щодо забезпечення життєдіяльності громади: організація комунальних послуг, управління майном, участь у соціально-економічному розвитку, захист інтересів жителів тощо; водночас, вона не може мати політичного суверенітету чи окремої державності); 5) право на самоорганізацію та самоуправління (чинне законодавство України передбачає право громади приймати власний статут, створювати органи самоорганізації населення, брати участь у формуванні виконавчих органів місцевого самоврядування, що є важливим елементом реалізації принципу повсюдності самоврядування).

Таким чином, територіальна громада є не просто сукупністю мешканців певної території, а повноцінним суб'єктом публічного права, що здійснює самоврядну владу у межах конституційних та законодавчих норм. Її правосуб'єктність реалізується як безпосередньо (через вибори, місцеві ініціативи, громадські слухання), так і опосередковано – через діяльність обраних органів місцевого самоврядування. Становлення правової природи територіальної громади є одним із ключових завдань у контексті

децентралізації, демократизації та розбудови ефективної системи місцевого врядування в Україні.

Аналіз теоретико-правових підходів до розуміння територіальної громади як суб'єкта публічного права засвідчив її ключову роль у системі місцевого самоврядування України. Територіальна громада постає не лише як елемент адміністративно-територіального устрою, а як колективний носій публічної влади, що реалізує свої права та обов'язки як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

У сучасних умовах правова природа територіальної громади характеризується низкою базових ознак: колективною природою суб'єктності, наявністю публічно-правового статусу, територіальним закріпленням, правом на самоорганізацію та наділенням комплексом публічних прав і обов'язків. При цьому правосуб'єктність громади має проявлятися не лише декларативно, а бути інституційно забезпеченою як організаційно, так і фінансово.

Водночас в українському законодавстві зберігається низка концептуальних і практичних невизначеностей щодо правового статусу територіальної громади. Це, зокрема, стосується дискусії щодо доцільності надання їй статусу юридичної особи публічного права, розмежування понять «громада», «жителі громади», «громадяни», а також питання легітимності вторинних адміністративно-територіальних утворень. Відсутність єдиного доктринального підходу та повноцінного законодавчого закріплення правосуб'єктності територіальної громади стримує ефективну реалізацію принципу децентралізації та створює правову невизначеність на місцях.

З урахуванням зазначеного, стратегічним напрямом удосконалення правового статусу територіальної громади має стати: прийняття спеціального закону «Про територіальні громади»; закріплення в Конституції України принципу первинності громади як суб'єкта публічної влади; посилення ролі статуту громади як внутрішнього правового регулятора; уніфікація термінології у законодавстві; розвиток механізмів прямої демократії та

практичної участі жителів у місцевому врядуванні. Зазначене дозволить розглядати територіальну громаду як повноцінного, дієздатного та легітимного суб'єкта публічного права, спроможного ефективно реалізовувати функції місцевого самоврядування в умовах демократичної та правової держави [62].

1.2 Поняття та елементи торговельно-економічного розвитку територіальної громади: нормативно-правовий зміст

Зміни адміністративно-територіального устрою України, що відбулись в наслідок реалізації політики децентралізації, зробили базис для торговельно-економічного розвитку територіальних громад [74; 196].

Торговельно-економічний розвиток територіальних громад спрямовується в сучасних умовах на досягнення її спроможності та життєзабезпечення, врахування публічних потреб та інтересів, що є змістом реалізації місцевої політики [190], що переслідує мету досягнення економічної стабільності в країні в цілому.

Торговельно-економічний розвиток територіальної громади являє собою комплексний процес нарощення місцевого економічного потенціалу, активізації підприємницької та торговельної діяльності, підвищення рівня зайнятості та добробуту мешканців громади. Іншими словами, це напрям місцевого розвитку, спрямований на створення сприятливих умов для бізнесу, залучення капіталу та ефективне використання ресурсів громади. Важливими елементами такого розвитку є належна нормативно-правова база, що регулює торговельно-економічну діяльність на рівні громади, а також механізми та стратегії залучення інвестицій – як внутрішніх (вітчизняних), так і зовнішніх (іноземних). Нижче розглянуто ці дві складові з урахуванням сучасного українського законодавства, державних програм та відповідного міжнародного досвіду.

Економічний розвиток територіальних громад в Україні спирається на розгалужену нормативно-правову базу, яка визначає повноваження місцевого самоврядування у цій сфері та встановлює механізми державної підтримки. Конституція України закладає засади місцевої економічної самостійності, декларуючи матеріальну і фінансову самостійність територіальних громад та їх право самостійно управляти місцевим господарством. Зокрема, стаття 143 Конституції України передбачає, що сільські, селищні та міські ради затверджують програми соціально-економічного розвитку відповідних територій і контролюють їх виконання [67]. Зазначені конституційні норми конкретизовано в базовому законі про децентралізацію – Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначає обсяг і характер повноважень органів місцевого самоврядування у сфері економічного розвитку [157].

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» виконавчі органи рад готують та реалізують місцеві програми соціально-економічного розвитку, забезпечують збалансований розвиток території та ефективне використання природних, трудових і фінансових ресурсів громади. Окрім власних (самоврядних) повноважень, громади виконують і делеговані державою функції – зокрема, беруть участь у реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності згідно із спеціальним законом [157]. Таким чином, чинне законодавство України зобов'язує місцеві ради дотримуватися процедур оцінки регуляторного впливу та інших вимог при ухваленні рішень, що впливають на підприємництво, забезпечуючи прозорі та сприятливі умови для бізнесу на місцевому рівні.

Наступним ключовим елементом нормативної бази є законодавство у сфері регіональної політики та інвестицій. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 р.) встановлював принципи і механізми державної підтримки розвитку регіонів та територіальних громад, у тому числі шляхом фінансових інструментів і програм, спрямованих на вирівнювання диспропорцій у розвитку [168]. Пізніше, з урахуванням

європейського досвіду, було ухвалено Закон України «Про засади державної регіональної політики» (2015 р., із змінами 2022 р.), який запровадив сучасну систему стратегічного планування регіонального і місцевого розвитку. Зазначеним законодавчим актом офіційно визначено необхідність розроблення стратегій розвитку територіальних громад та їх узгодження з регіональними і державними стратегіями [137].

У 2014 році було ухвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [172], де зазначено, що задля підвищення ефективності функціонування територіальних громад вимагає: забезпечення якості та доступності публічних послуг внаслідок ресурсної неспроможності переважної більшості органів місцевого самоврядування здійснювати власні і делеговані повноваження; подолання зношеності теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду та ризик виникнення техногенних катастроф в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевого самоврядування; вирішення проблем складна демографічна ситуація у більшості територіальних громад (старіння населення, знелюднення сільських територій та монофункціональних міст); врегулювання неузгодженості місцевої політики щодо соціально-економічного розвитку з реальними інтересами територіальних громад; подолання нерозвиненості форм прямого народовладдя, неспроможність членів громад до солідарних дій, спрямованих на захист своїх прав та інтересів, у співпраці з органами місцевого самоврядування і місцевими органами виконавчої влади та досягнення спільних цілей розвитку громади; зростання рівня професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, зокрема внаслідок низької конкурентоспроможності органів місцевого самоврядування на ринку праці, зниження рівня престижності посад, що призводить до низької ефективності управлінських рішень; подолання проявів корпоратизації органів місцевого самоврядування, закритість і непрозорість їх діяльності, високий рівень корупції, що призводить до

зниження ефективності використання ресурсів, погіршення інвестиційної привабливості територій, зростання соціальної напруги; вирішення проблеми надмірної централізації повноважень органів виконавчої влади та фінансово-матеріальних ресурсів; надання можливостей для наближення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин, посилення соціальної напруги серед сільського населення внаслідок відсутності повсюдності місцевого самоврядування. Варто зазначити, що багато із цих проблем залишаються і досі неналежним чином вирішеними, і відносяться до стратегічних задач розвитку української держави [172].

На виконання цілей та задач Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні у 2014 році було ухвалено Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [31;167], де було визначено, що формами співробітництва територіальних громад є: «1) делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів; 2) реалізація спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів; 3) спільне фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, об'єктів інфраструктури; 4) утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій, спільних об'єктів інфраструктури; 5) утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень; 6) утворення агломерації у порядку, встановленому законом» (ст. 4) [167].

До нормативних документів, що визначають забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад, встановлюють основоположні засади таких процесів необхідно віднести і Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» (2015 р.) [171], де зокрема, закріплюється такі вектори

розвитку української держави, як: «1) вектор розвитку - це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему; 2) вектор безпеки - це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні. Визначальною основою безпеки має також стати забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів; 3) вектор відповідальності - це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах. Територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нестимуть відповідальність за розвиток всієї країни; 4) вектор гордості - це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт. Україна повинна зайняти гідне місце серед провідних держав світу, створити належні умови життя і праці для виховання власних талантів, а також залучення найкращих світових спеціалістів різних галузей» [171]. Стратегію

сталого розвитку України – 2020 року було встановлено, що досягнення вектору розвитку пов’язується із реалізацією таких реформ, як: «дерегуляція та розвиток підприємництва; впровадження програми розвитку малого та середнього бізнесу; реалізація податкової реформи; реформа захисту економічної конкуренції; реформа корпоративного права; реформа фінансового сектору; реформа ринку капіталу; реформа сфери трудових відносин; реформа транспортної інфраструктури; реформа телекомунікаційної інфраструктури; реалізація програми участі в транс'європейських мережах; реформа державної митної справи та інтеграція в митну спільноту Європейського Союзу; реформа монетарної політики; реалізація програми розвитку українського експорту; реформа енергетики; впровадження програми енергоефективності; реформа сільського господарства та рибальства; земельна реформа; реформа житлово-комунального господарства; реформа статистики; розвиток та реалізація програми залучення інвестицій; реформа дипломатичної служби; реформа у сфері здійснення державних закупівель; реформа державного фінансового контролю та бюджетних відносин; реформа державної служби та оптимізація системи державних органів; реформа управління державною власністю» [171].

В світлі забезпечення досягнення цілей, визначених у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, ухваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 р. № 333-р. у 2015 році було прийнято Закон України «Про добровільне об’єднання територіальних громад» [131], де було зазначено, що добровільне об’єднання територіальних громад сіл, селищ, міст відбувається із «дотриманням таких принципів: 1) конституційності та законності; 2) добровільності; 3) економічної ефективності; 4) державної підтримки; 5) повсюдності місцевого самоврядування; 6) прозорості та відкритості; 7) відповідальності» (стаття 2).

До умов належності дотримання зазначених принципів об'єднання територіальних громад чинним законодавством України відносяться:

- по-перше, умова єдності представницького органу місцевого самоврядування;
- по-друге, територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися;
- по-третє, об'єднана територіальна громада має бути розташована в межах території Автономної Республіки Крим, однієї області;
- по-четверте, при прийнятті рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади;
- по-п'яте, таке об'єднання не має погіршувати якість та доступність публічних послуг, що надаються населенню територіальних громад;
- по-шосте, об'єднання територіальних громад здійснюється відповідно до перспективних планів формування територій громад Автономної Республіки Крим, області [131].

Відповідно, нині кожна громада має правові підстави розробляти власну стратегію розвитку, що стало обов'язковим елементом планування на місцевому рівні. Водночас державна регіональна політика орієнтується на підходи ЄС: після підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році Україна адаптувала засади регіонального розвитку до європейських норм і практик [197].

У світлі встановлення змісту торговельно-економічного розвитку територіальних громад необхідно звернути дослідницьку увагу на положення Постанови Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214 «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» [140], де встановлено, що «формування спроможних територіальних громад здійснюється з урахуванням: здатності органів місцевого самоврядування

вирішувати суспільні питання, які належать до їх компетенції, для задоволення потреб населення відповідних адміністративно-територіальних одиниць; історичних, географічних, соціально-економічних, природних, екологічних, етнічних, культурних особливостей розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць; розвитку інфраструктури відповідних адміністративно-територіальних одиниць; фінансового забезпечення відповідних адміністративно-територіальних одиниць; трудової міграції населення; результатів попередньої оцінки рівня спроможності спроможних територіальних громад; оптимальних мереж соціальної інфраструктури та доступності публічних послуг у відповідних сферах» [140].

Реалізація політики децентралізації публічної влади в Україні пов'язується із ухваленням ряду підзаконних нормативно-правових актів, де необхідно виділити : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 77-р «Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки» [142], де визначено такі завдання розвитку політики децентралізації, як - формування нової територіальної основи для діяльності органів влади на рівні громад і районів; передача (децентралізація) повноважень органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування та їх розмежування за принципом субсидіарності; створення належної ресурсної бази для здійснення повноважень органів місцевого самоврядування; формування ефективної системи служби в органах місцевого самоврядування; постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» [176], де визначено розподіл районів по областях України.

Через повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України у 2022 р. здійснення політики децентралізації та подальшої адміністративно-територіальної реформи було вимушено призупинено [60].

Для забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад було прийнято Закон України від 17 грудня 2020 року № 1116-IX «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями», де було визначено порядок надання державної підтримки великим інвестиційним проектам, зокрема на рівні громад [130]. Зазначений закон запроваджує спеціальний правовий режим для масштабних інвесторів («інвестиційні няні»), передбачаючи податкові та митні пільги, забезпечення інфраструктурою за рахунок держави тощо – за умови реалізації проекту у громаді обсягом від €20 млн. Окрім цього, загальні правові гарантії для інвесторів встановлені Законом України України від **17 грудня 2020 року № 1116-IX** «Про режим іноземного інвестування» [165], який захищає права іноземних інвесторів, та Законом України від **18 вересня 1991 року № 1560-XII** «Про інвестиційну діяльність» [152], що окреслює форми і об'єкти інвестування в Україні. Згідно із чинним законодавством України встановлюється, що інвестиційна діяльність має реалізуватися на основі: «інвестування, що здійснюється громадянами, недержавними підприємствами, господарськими асоціаціями, спілками і товариствами, а також громадськими і релігійними організаціями, іншими юридичними особами, заснованими на колективній власності; державного інвестування, що здійснюється органами державної влади за рахунок коштів державного бюджету, позичкових коштів, а також державними підприємствами та установами за рахунок власних і позичкових коштів; місцевого інвестування, що здійснюється органами місцевого самоврядування за рахунок коштів місцевих бюджетів, позичкових коштів, а також комунальними підприємствами та установами за рахунок власних і позичкових коштів; державної підтримки для реалізації інвестиційних проектів; іноземного інвестування, що здійснюється іноземними державами, юридичними особами та громадянами іноземних держав; спільного інвестування, що здійснюється юридичними особами та громадянами України, юридичними особами та громадянами іноземних держав» [152].

Фінансово-правовою основою місцевого торговельно-економічного розвитку складають Бюджетний кодекс України від **8 липня 2010 року № 2456-VI** та Податковий кодекс України від **2 грудня 2010 року № 2755-VI** [18;111]. Бюджетний кодекс України визначає принципи формування і використання коштів місцевих бюджетів, закріплює доходи громад (зокрема частку податку на доходи фізичних осіб, місцеві податки і збори тощо) та механізми міжбюджетних трансфертів. В результаті реформи децентралізації, з 2015 р. частина доходів, раніше централізованих, була закріплена за бюджетами громад, що підсилює їх фінансову спроможність інвестувати у власний розвиток. Податковий кодекс України, у свою чергу, визначає перелік місцевих податків і зборів та надає органам місцевого самоврядування повноваження щодо встановлення їх ставок і надання податкових пільг у межах, визначених законом, що дозволяє громадам через податкові інструменти стимулювати бізнес-активність (наприклад, знижувати ставки плати за землю або податку на нерухомість для нових виробництв).

Також до нормативно-правових актів, що визначають інституційні рамки торговельно-економічного розвитку громад, належать Закони України у сфері публічно-приватної взаємодії, де виділяються Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 року № 2404-VI [129] та Закон України від 3 жовтня 2019 року № 155-IX «Про концесію» [156], що створюють правові умови для реалізації проектів за участю приватного капіталу на місцевому рівні – таких як концесійне будівництво об'єктів інфраструктури, спільна експлуатація комунального майна, надання послуг у партнерстві з бізнесом [82]. Зазначені нормативно встановлені механізми прямо передбачені чинним законодавством України як інструменти розвитку громад – наприклад, залучення інвесторів до реалізації важливих для громади проєктів через державно-приватне партнерство, що віднесено до компетенції місцевої влади. Окрім того, Закон України «Про співробітництво територіальних громад» дозволяє кільком громадам об'єднувати ресурси для

спільної реалізації економічних чи інфраструктурних проектів, що є особливо актуальним для малих громад з обмеженими фінансами [167].

Варто зауважити, що нормативно визначені вимоги і можливості підкріплюються також державними програмами та стратегіями. Зокрема, Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів [139], одним із своїх пріоритетів проголошує підвищення конкурентоспроможності регіонів і громад. Серед стратегічних завдань зазначеної Стратегії є «підвищення інвестиційної привабливості територій» та «підтримка залучення інвестицій» [29]. Для реалізації цієї мети задіяно Державний фонд регіонального розвитку [36] (далі - ДФРР), через який держава на конкурсній основі співфінансує проекти розвитку громад – будівництво інфраструктури, створення індустріальних парків, модернізацію комунального господарства тощо. Крім того, діють спеціальні державні програми підтримки малого і середнього підприємництва, експортного потенціалу, цифровізації громад тощо, які опосередковано сприяють торговельно-економічному розвитку на місцях [80]. В підзаконних актах (наказах міністерств, постановах уряду) закріплено методики та рекомендації для органів місцевого самоврядування – наприклад, методика розроблення стратегії розвитку громади, ведення реєстрів інвестиційних проектів, порядок створення індустріальних парків і отримання державної підтримки для них тощо. Таким чином, нормативно-правова база України сьогодні охоплює як загальні рамкові закони, що визначають повноваження і ресурси громад, так і спеціалізовані акти, що пропонують інструменти стимулювання місцевого економічного зростання.

Залучення інвестицій – один із найважливіших чинників торговельно-економічного розвитку громади, адже саме інвестиції (передусім приватні) створюють нові підприємства, робочі місця, генерують податкові надходження і стимулюють інновації. За оцінками фахівців, виключно за рахунок публічних (бюджетних) вкладень досягти сталого економічного зростання неможливо – основним джерелом розвитку є приватний капітал.

Тому органи місцевого самоврядування приділяють особливу увагу формуванню сприятливого інвестиційного клімату та активному залученню як внутрішніх інвесторів (вітчизняних підприємств, місцевого бізнесу, громадян України), так і зовнішніх – іноземних компаній, міжнародних фінансових організацій, донорів. Механізми залучення інвестицій у громаду можна умовно розділити на кілька груп: регуляторні стимули, інфраструктурне забезпечення, інституційні та промоційні заходи, а також безпосередньо роботу з потенційними інвесторами.

Передусім, громада має забезпечити привабливе підприємницьке середовище, що означає мінімізацію адміністративних бар'єрів (прозорі та швидкі процедури видачі дозволів, відведення земельних ділянок під проєкти, підключення до мереж тощо) та стабільність і передбачуваність місцевих правил ведення бізнесу. Реалізації цього сприяє згадувана державна регуляторна політика: місцева влада повинна ретельно обґрунтовувати кожне своє рішення, що впливає на бізнес, аби не створювати зайвого тиску на підприємців. Додатково громади можуть використовувати фіскальні інструменти стимулювання: надавати податкові пільги чи звільнення від сплати окремих місцевих податків на визначений період для нових інвесторів або для пріоритетних галузей [186]. Законодавчо це можливо в межах ставок і пільг, дозволених Податковим кодексом України, – наприклад, встановлення пільгової ставки земельного податку для підприємств, що будуються, або звільнення від сплати податку на нерухомість на перші роки після інвестування в виробничий об'єкт. Місцеві ради також можуть запроваджувати програми фінансової підтримки малого та середнього бізнесу (часткове відшкодування відсотків за кредитами, гранти на започаткування бізнесу тощо) – такі заходи нерідко передбачаються місцевими програмами економічного розвитку [208;125].

Друга важлива складова – розвиток інфраструктури, необхідної для інвесторів. Інвестори оцінюють наявність та якість «жорстких» факторів – транспортної доступності, енергетичних та інженерних мереж, виробничих

площ, логістичних можливостей, а також «м'яких» факторів – кваліфікованої робочої сили, якості життя, ділового середовища у громаді. Тому громади, прагнучи підвищити свою конкурентоспроможність, інвестують кошти (власні або залучені державні субвенції, гранти) у модернізацію доріг, будівництво під'їзної інфраструктури до промислових зон, розвиток інженерних мереж (водо- та електропостачання, водовідведення) на територіях, відведених під нові виробництва. Перспективним інструментом є створення індустріальних парків – спеціально відведених ділянок, забезпечених підведеними комунікаціями і пільговим режимом діяльності. Законодавство України (Закон «Про індустріальні парки» [154]) передбачає державне співфінансування будівництва інфраструктури таких парків та податкові стимули для учасників, а громади виступають ініціаторами їх створення. З метою забезпечення реалізації Закону України від 21 червня 2012 року № 5018-VI «Про індустріальні парки» у 2024 році було розроблено та ухвалено постанову Кабінету Міністрів України від 4 червня 2024 р. № 644 «Деякі питання державного стимулювання створення та функціонування індустріальних парків» [35], де було визначено Порядок надання коштів для облаштування індустріальних (промислових) парків та/або забезпечення будівництва об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, необхідних для створення та функціонування індустріальних (промислових) парків, а також здійснення компенсації витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж. Зокрема, згідно із п. 4 постанови Кабінету Міністрів України від 4 червня 2024 р. № 644 «Деякі питання державного стимулювання створення та функціонування індустріальних парків» [35] встановлено, що державне стимулювання надається заявникам, які на дату подання заяви відповідають таким критеріям:

- «1) індустріальний парк, для якого планується отримання державного стимулювання, включено до Реєстру індустріальних (промислових) парків;
- 2) наявний договір про створення та функціонування індустріального парку;

3) подання уповноваженому державному органу звітів про функціонування індустріального парку за останні два звітних періоди у строки та в порядку, затвердженому Мінекономіки (для новостворених індустріальних парків - протягом звітних періодів, в яких з'явився обов'язок щодо подання відповідних звітів про функціонування індустріального парку);

4) відповідають вимогам статті 7⁻¹ Закону України «Про інвестиційні парки»;

5) не мають відкритих проваджень у справі про банкрутство (неплатоспроможність) та/або які не перебувають в стані припинення/ліквідації;

6) відсутні накладені арешти на активи заявника та/або його засновника (засновників) та/або кінцевого бенефіціарного власника (кінцевих бенефіціарних власників);

7) відсутні факти конфіскації активів (заявника та/або його засновника, та/або кінцевого бенефіціарного власника за вироком суду, що набрав законної сили);

8) відсутні відомості про заявника та/або його засновника (засновників), та/або кінцевого бенефіціарного власника (кінцевих бенефіціарних власників) у Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення;

9) відсутня заборгованість у заявника з платежів, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, станом на 1 число місяця, в якому подається заява» [35].

Таким чином, поліпшуючи інфраструктурні умови, громади безпосередньо підвищують свою інвестиційну привабливість.

Наступний блок механізмів торговельно-економічного розвитку територіальних громад складають інституційні та організаційні заходи. Йдеться про створення в структурі місцевого самоврядування спеціальних підрозділів або установ, що відповідають за економічний розвиток та інвестиції (наприклад, відділ економічного розвитку та залучення інвестицій

у виконкомі, або комунальна установа – агенція місцевого розвитку). Такі органи займаються підготовкою інвестиційних пропозицій, супроводом інвесторів, міжвідомчою координацією.

Для стратегічного підходу громада має розробити інвестиційну стратегію або включити розділ про залучення інвестицій до своєї загальної стратегії розвитку. У цьому документі визначаються пріоритетні галузі для інвестування, конкурентні переваги громади, перелік проєктів для просування серед потенційних інвесторів. Відповідно до стратегії формується «інвестиційний паспорт» громади – інформаційний пакет, що містить дані про демографію, ресурси, ключові об'єкти (земельні ділянки, виробничі приміщення), доступні для інвестування, а також описує стимули та контакти. Наявність актуальної й якісної інформації є необхідною умовою успішної промоції громади на зовнішніх майданчиках [45;200].

Також важливо налагодити маркетинг території: участь представників громади у інвестиційних форумах, виставках, ярмарках, встановлення побратимських зв'язків із містами інших країн, активна робота в медіа-просторі для формування позитивного іміджу. Ряд українських громад вже впроваджують практику проведення власних інвестиційних ярмарків чи днів громади, на які запрошують бізнес-спільноту презентувати наявні можливості. Безпосередня робота із інвесторами включає цілий цикл дій: пошук і залучення інвесторів, супровід проєктів та постінвестиційне обслуговування. На етапі пошуку громади можуть співпрацювати з національними установами (такими як Офіс із залучення інвестицій UkraineInvest[209], Торгово-промислова палата [195;174], профільні міністерства) та міжнародними організаціями, що сприяють інвестуванню.

Для великих проєктів залучаються також обласні державні адміністрації і агентства регіонального розвитку, які діють у кожному регіоні. Важливим інструментом є державно-приватне партнерство: громади ініціюють проєкти, де приватний інвестор вкладає кошти в об'єкти (наприклад, будівництво переробного заводу чи модернізація комунального

підприємства) в обмін на довгострокове право експлуатації чи отримання доходу. Такі проекти дозволяють залучити зовнішній капітал у традиційно непривабливі для бізнесу сфери (інфраструктура, ЖКГ) з використанням механізмів концесії, контрактів життєвого циклу тощо. При появі зацікавленого інвестора надзвичайно важливо забезпечити якісний супровід: виділити персонального менеджера від громади, який допоможе оформити документи, підключитися до мереж, отримати всі належні дозволи. В успішних громадах діє принцип «єдиного вікна» для інвестора – коли всі бюрократичні процедури координуються адміністрацією, зводячи до мінімуму зусилля і час з боку інвестора. Після початку роботи підприємства інвестора місцева влада продовжує співпрацю – контролює виконання інвестиційних зобов'язань, допомагає вирішувати поточні проблеми, залучає до життя громади. Паралельно підтримуються існуючі компанії в громаді, аби спонукати їх до реінвестування прибутків у розширення бізнесу.

Така післяінвестиційна підтримка підвищує довіру бізнесу і часто є найкращою рекламою для нових інвесторів (через позитивні відгуки). Окремо слід відзначити механізми залучення міжнародної допомоги та кредитних ресурсів. Багато територіальних громад України користуються програмами міжнародної технічної допомоги: гранти Європейського Союзу, USAID, GIZ, програми ООН та Світового банку тощо. Зазначені ресурси не є прямими інвестиціями бізнесу, але дозволяють профінансувати критично важливі проекти (відновлення інфраструктури, розвиток людського капіталу, підготовку проектно-кошторисної документації), тим самим опосередковано підвищуючи інвестиційну привабливість громади. Держава заохочує громади до міжнародної співпраці: наприклад, у стратегічних документах передбачено залучення міжнародних грантів і технічної допомоги на місцеві економічні ініціативи [99].

Крім того, реалізація принципів спільного фінансування (co-financing) дозволяє громадам брати кредити в міжнародних фінансових установ (ЄБРР, НЕФКО тощо) під гарантії держави для розвитку муніципальної

інфраструктури, що теж сприяє економічному зростанню. Підсумовуючи, територіальні громади України нині використовують широкий арсенал стратегій та механізмів для залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій. Системний підхід вимагає одночасної реалізації комплексу заходів, зокрема: формування сприятливого інвестиційного середовища, створення належних інституцій (агенцій розвитку, інвестиційних офісів), розвитку інфраструктури, проведення маркетингу території та налагодження професійної роботи з інвесторами на всіх етапах.

Не менш важливою є інтеграція інвестиційних пріоритетів у стратегії розвитку громад та координація з державною регіональною політикою. Досвід країн ЄС (наприклад, Польщі) свідчить, що конкурентна боротьба громад за інвестора потребує прозорих правил, активності місцевої влади і підтримки держави [3, с. 56-60; 178 та ін.]. В українських реаліях законодавча база та державні програми вже враховують багато міжнародних підходів – зокрема, принципи партнерства, децентралізоване планування, стимулювання інновацій – що створює передумови для успішного торговельно-економічного розвитку громад. Подальше вдосконалення механізмів залучення інвестицій та імплементація найкращих світових практик зміцнить економічну спроможність територіальних громад і сприятиме їх сталому розвитку на благо мешканців.

Важливе значення у здійсненні торговельно-економічного розвитку територіальної громади відіграють локальні нормативні акти, якими є відповідні стратегічні плани розвитку громади.

Стратегічне планування розвитку територіальної громади є ключовим інструментом формування місцевої політики, управління соціально-економічними процесами та забезпечення збалансованого розвитку на місцевому рівні [201]. Як зазначає О. Хохуляк, «оцінка ефективності реалізації стратегій сталого розвитку територіальних громад ускладнюється рядом чинників: – різницею у хронології впровадження заходів стратегічного плану; – різноманітністю цілей, що ускладнює порівняння між

територіальними громадами (кожна громада може мати власні та унікальні цілі, які важко порівняти з іншими); – різницею в природно-кліматичних, географічних та інших умовах, які впливають на реалізацію стратегій (ці умови можуть створювати або обмежувати можливості для впровадження стратегій сталого розвитку); – непрямим та довгостроковим характером позитивного або негативного впливу стратегічного планування на сталий розвиток територіальних громад» [201, с. 86].

У сфері адміністративного права стратегічне планування розвитку територіальної громади постає як елемент реалізації принципів відкритості, підзвітності, законності та участі громади в управлінні публічними справами [86]. В дослідженнях, здійснених в межах конституційно-правової науки, визначається, що «адміністративно-територіальний устрій визначається як обумовлений завданнями та функціями держави і проведений з урахуванням природно-історичних, економічних, національних та інших особливостей поділ території держави на окремі частини, згідно з яким будується система місцевого самоврядування, інших державних і недержавних органів з метою забезпечення їх практичної діяльності» [67]. Варто Зокрема, у наукових розробках Ю.М. Бардачова, І.П. Лопушинського, Р.М. Плюща до складових ознак територіальних громад відноситься : «населення, місце проживання, територію, соціальну взаємодію, економічну правосуб'єктність, громадські інтереси» [26, с. 131].

З правової точки зору, стратегічний план – це не лише управлінський або економічний документ, а й нормативно обумовлений акт стратегічного управління, що визначає цілі, пріоритети, напрями розвитку громади та механізми їх досягнення у середньо- або довгостроковій перспективі. Його ухвалення, реалізація та моніторинг мають відбуватися в межах, визначених чинним законодавством України, включно із Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», Бюджетним кодексом України, а також численними підзаконними актами та методичними рекомендаціями.

Відповідно до статей 26, 33 та 143 Конституції України, територіальні громади мають право на самоврядне вирішення питань місцевого значення, зокрема й у сфері планування соціально-економічного розвитку. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (статті 26, 27, 42, 70) передбачає, що сільські, селищні та міські ради мають повноваження щодо затвердження програм соціально-економічного розвитку територіальної громади, які, за суттю, виступають складовими або похідними від стратегічного плану.

Законодавчо не існує єдиного нормативного акта, який би прямо визначав правовий статус «стратегії розвитку громади», однак Стратегія сталого розвитку громади розглядається у багатьох законопроектах, підзаконних актах, наказах Міністерства розвитку регіонів та територій України (зокрема, Наказ Міністерства розвитку регіонів та територій України від 25.07.2025 № 1178 «Про погодження здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю)» [162]), міжнародних угодах про технічну допомогу як документ стратегічного планування публічно-правового характеру.

До основних ознак стратегічного плану громади як юридичного явища необхідно віднести: публічний характер – створюється органами місцевого самоврядування з урахуванням інтересів громади, тобто в межах адміністративного права; компетенційна природа – затверджується в межах повноважень, визначених Конституцією та законами України; нормативність – має обов’язковий характер для органів та структур, що беруть участь у його реалізації; інструмент реалізації державної регіональної політики – узгоджується з обласними, національними та європейськими стратегіями; умовний планово-програмний статус – не є нормативно-правовим актом у формальному розумінні, але має значення акта стратегічного управління.

Згідно з методичними рекомендаціями Мінрозвитку України та міжнародних практик (UNDP, GIZ тощо), типовий стратегічний план громади включає: місію та бачення громади; аналіз поточного стану (SWOT,

PEST); цілі та завдання стратегічного розвитку; індикатори ефективності; оцінку ресурсного забезпечення; плани дій (операційні плани); механізми моніторингу та коригування [114;199]. Ефективність розробки таких нормативних актів, якими є стратегічні плани розвитку територіальних громад залежать від таких складових, як: врахуванні при формуванні робочих груп з розробки стратегій до них мають долучати реальних представників громадськості (не менш як третину учасників), які знайомі з потребами громадянського суспільства і мають мотивацію вносити відповідні пропозиції; приділенні питанням громадської участі; конкретизації завдань розвитку та його перспективності для громади [199].

Зазначені компоненти стратегічного плану розвитку територіальної громади мають важливе правове значення, оскільки визначають майбутні адміністративні рішення, бюджетне планування, політику управління комунальним майном, земельними ресурсами та інвестиційну діяльність [90]. Серед прикладів стратегічного плану розвитку територіальної громади варто навести Стратегію розвитку міста Дніпра, де визначено такі напрями, як: «інноваційність», «комфорт» та «ідентичність», що пов'язується із переформатування міста у відкриту екосистему інновацій, формування бренду Дніпра як економічного та фінансового регіонального лідера, а також передбачається набуття містом статусу міжнародного освітнього центру та хабу нових індустрій [19;170]. Стратегічне реформування міста Дніпра пов'язується із розвитком людського капіталу, побудовою зручної інфраструктури побуту, забезпеченням права особи на чисте довкілля та стратегічною протидією глобальним викликам та загрозам. Ухвалення Стратегії розвитку міста Дніпра було здійснено із врахуванням результатів соціологічного опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг», що показало, що лише 50 % дніпрян вважають, що Дніпро може виступати як політичний, економічний, культурний, індустріальний, фінансовий або транспортний центр України, і по жодному з напрямів немає впевненої позиції. Тому в напрямі «Ідентичність», за для покращення іміджу міста,

буде здійснюватися робота у нарощуванні впливу Дніпра поза власним регіоном [19].

У контексті публічного управління та адміністративно-правового регулювання, стратегія територіальної громади є офіційним документом, що підтверджує передбачуваність і стабільність політики на місцевому рівні, що важливо для інвесторів. Вона виступає основою: для підготовки проєктів ДФРР, міжнародної технічної допомоги, грантів; для обґрунтування державного співфінансування; для формування договорів публічно-приватного партнерства; для розробки регуляторних актів у сфері інвестицій.

Таким чином, наявність стратегії розвитку громади виступає передумовою легітимності та юридичного обґрунтування рішень у сфері розподілу бюджетних коштів, інвестування, прийняття управлінських актів.

Стратегічні плани розвитку територіальної громади є правовими та управлінськими документами, що мають ключове значення для забезпечення ефективної реалізації публічного інтересу на місцевому рівні. У правовій площині вони виконують функцію рамкового акта стратегічного управління, що забезпечує легітимізацію та системність дій органів місцевого самоврядування у напрямку соціально-економічного розвитку громади, залучення інвестицій, забезпечення прозорості, підзвітності та публічної участі [58].

Стратегічні плани розвитку територіальної громади виконують роль дієвого інструменту викладення інтересів території, рішень і дій, методів досягнення загальної мети, який сприяє підвищенню фінансової самодостатності та конкурентоспроможності на регіональному і державному рівнях. Стратегічний план розвитку територіальної громади відображає всі інтереси та потреби населення, містить процедури і терміни виконання поставлених завдань, фінансове та бюджетне забезпечення, охоплює економічний, соціальний, екологічний напрями, передбачає подальший моніторинг, аналіз, оцінювання територіального розвитку [187, с. 113-115].

Забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади пов'язується із впровадженням таких організаційно-управлінських заходів, як: позиціонування території [48]; створення привабливих умов території для залучення інвестицій та зовнішніх ресурсів (нового бізнесу); підтримка діючого малого і середнього бізнесу [222]; мотивація до підприємництва і спрощені пільгові умови для його подальшого розвитку, покращення специфічної інфраструктури для бізнесу; підтримка розвитку трудових ресурсів, людського капіталу.

Вагомим критерієм оцінки ефективності торговельно-економічного розвитку територіальної громади виступає рівень підприємницької активності на її території. Підприємництво, будучи джерелом створення робочих місць, зростання місцевих бюджетів та соціальної стабільності, є не лише економічною категорією, а й предметом правового регулювання в системі місцевого самоврядування [77]. Згідно із ст. 143 Конституції України та статтями 26 і 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальні громади мають право самостійно вирішувати питання економічного розвитку, у тому числі – шляхом підтримки підприємництва. У цьому контексті можна виокремити три ключові напрями правового впливу громади на розвиток підприємництва: 1) підтримка місцевого бізнесу, що включає створення умов для стабільної діяльності суб'єктів господарювання, зокрема: облаштування торгівельних площ; впровадження місцевих програм грантової підтримки підприємців; створення муніципальних фондів мікрофінансування; організація дуальної освіти як інструменту підготовки кадрів для місцевої економіки; проведення навчально-демонстративних заходів (бізнес-форумів, майстер-класів, виставок тощо); 2) сприяння розвитку підприємництва, що пов'язується із реалізацією органами місцевого самоврядування таких завдань, як: створення територій спільного користування (індустріальні парки, бізнес-інкубатори, хаби); розвиток соціального партнерства між бізнесом, громадськістю та владою; заснування місцевих установ підтримки бізнесу (Центри розвитку

підприємництва, Агенції місцевого розвитку); 3) стимулювання створення кооперативів та інших форм колективного господарювання, які сприяють зайнятості населення, що вимагає залучення нового бізнесу та інвестицій, і має здійснюватися за допомогою: забезпечення інвесторів доступом до земельних ділянок, спрощення процедур їх отримання; створення інфраструктури, орієнтованої на потреби бізнесу (логістичні вузли, технопарки, ІТ-кластери); розвитку партнерства між місцевою владою та бізнесом через інструменти публічно-приватного партнерства; реалізації політики інвестиційної привабливості шляхом затвердження стратегій залучення інвестицій на основі місцевих нормативно-правових актів.

Таким чином, розвиток підприємництва в межах територіальної громади є не лише економічною метою, а й елементом реалізації її публічно-правової суб'єктності. Формування сприятливого правового середовища для бізнесу, у поєднанні з прозорими процедурами, залученням громадськості та ефективним використанням місцевих ресурсів, сприяє сталому розвитку громади, зростанню її економічної самодостатності та підвищенню добробуту мешканців.

Визначальними критеріями місцевого торговельно-економічного розвитку є: стратегія розвитку територіальної громади, позиціонування території; формування відповідних ресурсів, в тому числі людських; залучення інвестицій та сприяння діяльності суб'єктів господарювання території.

До факторів, що забезпечують ефективність місцевого торговельно-економічного розвитку передусім відноситься його належне нормативно-правове забезпечення, що вимагає налагодження комунікації з населенням громади та пошуку нових шляхів формування, раціональне використання, акумулювання, відтворення та пошук нових джерел надходження ресурсів громади.

Розгляд поняття та елементів торговельно-економічного розвитку територіальної громади дозволяє зробити висновок про багатовимірний

характер цього процесу, що перебуває у фокусі як економічного, так і адміністративно-правового регулювання. З позиції адміністративного права торговельно-економічний розвиток територіальної громади виступає як системний публічно-правовий процес, спрямований на забезпечення належного рівня життєзабезпечення, самодостатності, конкурентоспроможності громади, з одночасним дотриманням принципів відкритості, прозорості, законності, участі громадськості та підзвітності органів місцевого самоврядування.

Нормативно-правова база торговельно-економічного розвитку територіальних громад в Україні є комплексною і включає Конституцію України, спеціальні закони (зокрема, «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про інвестиційну діяльність», «Про державно-приватне партнерство», тощо), Бюджетний та Податковий кодекси, а також підзаконні нормативні акти і стратегії (Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», Державна стратегія регіонального розвитку тощо).

Визначено, що ключовими елементами торговельно-економічного розвитку є: нормативно-правові засади, що визначають повноваження та обов'язки органів місцевого самоврядування у сфері розвитку економіки громади; стратегічне планування, зокрема формування та реалізація стратегій розвитку територіальної громади як рамкових актів публічного управління; інвестиційна політика, що включає як інституційні, так і інфраструктурні, податкові, промоційні та організаційні заходи із залучення капіталу; підтримка підприємництва, через інструменти локального регулювання, розвиток бізнес-інфраструктури, кооперативів, дуальної освіти, муніципальних програм підтримки бізнесу; фінансове забезпечення, що реалізується через місцеві бюджети, державну підтримку та механізми публічно-приватного партнерства.

Особливу увагу в межах цього підрозділу приділено адміністративно-правовим механізмам реалізації торговельно-економічної політики громади.

Це охоплює як інструменти формування стратегічних рішень (програми, стратегії, плани), так і регуляторну діяльність органів місцевого самоврядування, спрямовану на забезпечення сприятливого підприємницького клімату та залучення інвесторів. Окремо підкреслено значення участі громадськості у формуванні та реалізації стратегій розвитку, що відповідає принципам демократичного врядування.

Таким чином, торговельно-економічний розвиток територіальної громади в Україні є не лише об'єктом економічної політики, а й результатом реалізації адміністративно-правових інструментів, які мають забезпечити сталість, інклюзивність та ефективність цього процесу в умовах децентралізації публічної влади.

1.3 Адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади

Адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територій можна визначити як систему правових засобів, методів та інструментів, за допомогою яких публічна влада створює умови для торговельно-економічного зростання на місцевому рівні. По суті, це комплекс заходів та норм, спрямованих на реалізацію публічного інтересу в економічній сфері. Як зазначає Н.Д. Дячук, такий механізм охоплює сукупність передбачених законодавством способів, засобів та важелів впливу, якими наділені органи публічної влади з метою створення максимально зручних та ефективних умов для заснування та провадження господарської діяльності [42].

Інакше кажучи, адміністративно-правовий механізм торговельно-економічного розвитку — це поєднання нормативно-правових актів, інституцій (суб'єктів владних повноважень) та адміністративних процедур, що забезпечують стимулювання підприємництва, інвестицій та торгівлі на конкретній території. Важливою ознакою цього механізму є його цільова

спрямованість – забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у сфері місцевого розвитку. Сутність адміністративно-правового механізму, як зазначає А.О. Зубко, в контексті розвитку територій полягає у тому, що держава через систему адміністративно-правових заходів може як стимулювати економічну активність (спрощуючи регулювання, надаючи послуги, підтримку), так і контролювати її (запобігаючи зловживанням, забезпечуючи чесну конкуренцію) [7, с. 296-299].

Т.А. Шумейко стверджує, що основними специфічними рисами будь-яким адміністративно-правових механізмів в цілому, і зокрема, у сфері забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади, є: «1) має цілісний системно організаційний характер, що передбачає: а) існування відносно гармонійної структури (суб'єктів, правовідносин, процесів, форм тощо), що сприяють виконанню завдань цього механізму; 2) те, що всі суб'єкти формування та реалізації політики (забезпечувачі функціонування механізму), а також суб'єкти, на котрих спрямований управлінський вплив забезпечувачів функціонування механізму, в своїх діях (бездіяльності) та в рішеннях будуть сприяти об'єктивації мети цього механізму. Крім цього, зважаючи на те, що для людини типовою є також неправомірна поведінка, цілком закономірним є й те, що досліджуваний механізм передбачає також контролювання дій усіх його суб'єктів та притягнення порушників правил і стандартів правомірної взаємодії до юридичної відповідальності; 3) ґрунтується на нормативно-правовій основі, а саме на сукупності нормативно-правових актів; 4) в процесі свого функціонування поширюється на визначене коло суб'єктів; 5) враховує: а) потребу дотримання «золотої середини» між приватними та публічними інтересами; б) специфіку управлінської діяльності, адміністративно-правових процедур та адміністративно-правових відносин; 6) у практичній дійсності об'єктивується за рахунок управлінської та забезпечувальної діяльності, а також відносин (похідних процесів), що виникають між фізичними (юридичними особами) та державними органами» [206, с. 173–174].

Отже, це адміністративно-правовий механізм торговельно-економічного розвитку є двокомпонентним механізмом: з одного боку – він проявляється у сприянні (забезпеченні сприятливих умов), з іншого – у здійсненні нагляду і захисту правопорядку.

Елементи адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальної громади відображуються у сукупності : нормативно-правового забезпечення; суб'єкти та їх повноваження; інструменти адміністративно-правового впливу;

Нормативно-правова база є першочерговим елементом механізму є система нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері місцевого економічного розвитку. Як слушно зазначається в дослідженнях, одним із першочергових інструментів є нормативно-правове забезпечення; за відсутності належної законодавчої бази або її актуалізації важко говорити про ефективне забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання [47, с. 179–185].

В Україні до такої бази відносяться Конституція України, яка визначає основи місцевого самоврядування і економічної політики, а також профільні закони та підзаконні акти. Зокрема, правове регулювання охоплює: Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», що встановлює повноваження територіальних громад у плануванні розвитку; Закон України «Про місцеві державні адміністрації» [158], що визначає функції державних адміністрацій у регіонах; Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [128], який запроваджує системність стратегічного планування; законодавчі акти у сфері підприємництва, інвестицій, регуляторної політики тощо. У сукупності зазначена нормативна база формує правий фундамент, на якому будується весь адміністративно-правовий механізм стимулювання росту торгівлі та економіки територій.

Другим елементом адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальної громади є суб'єкти та їх

повноваження. Другим ключовим елементом є коло суб'єктів, що реалізують зазначений механізм, та межі їх компетенції. До таких суб'єктів належать органи виконавчої влади (на центральному та місцевому рівнях) і органи місцевого самоврядування (ОМС). На центральному рівні Кабінет Міністрів України[155] та міністерства (наприклад, таким є Міністерство економіки України[107]), що формують державну політику розвитку, затверджують державні програми, координують залучення інвестицій. На рівні територій діють місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування – саме вони безпосередньо відповідають за планування і забезпечення розвитку громад. Статтею 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» наділяє виконавчі органи сільських, селищних, міських рад власними (самоврядними) повноваженнями: розробляти програми соціально-економічного розвитку відповідних населених пунктів, організовувати їх виконання, забезпечувати збалансований економічний і соціальний розвиток території, ефективне використання природних, трудових і фінансових ресурсів.

У свою чергу місцеві державні адміністрації покликані реалізовувати державну економічну політику на регіональному рівні: готувати проекти програм соціально-економічного розвитку регіону, вносити їх на затвердження раді, забезпечувати виконання цих програм і звітувати про результати; раціонально використовувати ресурси; пропонувати створення спеціальних (вільних) економічних зон тощо (ст. 17 Закону України «Про місцеві державні адміністрації в Україні») [158].

Таким чином, суб'єктна підсистема механізму включає як центральні органи (що встановлюють правила і надають ресурси), так і місцеві органи (що застосовують інструменти розвитку безпосередньо на місцях). Координація між ними, чітке визначення повноважень і відповідальності забезпечуються нормами адміністративного права. Окрім державних органів та ОМС, до реалізації механізму можуть долучатися й інші інституції: комунальні установи (агенції розвитку, інвестиційні офіси при міських

радах), публічно-правові утворення (наприклад, агентства регіонального розвитку), а також, в рамках партнерств – приватні суб'єкти (бізнес-об'єднання, інвестори).

Наступним елементом адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальної громади є інструменти адміністративно-правового впливу [112, с. 581-585; 10, с. 16-19] .

Адміністративно-правовий механізм включає різноманітні інструменти впливу, за допомогою яких може стимулювати торговельно-економічне зростання територій.

До основних із них належать: 1) *стратегічне планування та програми розвитку* (планомірний розвиток територій забезпечується через розробку стратегій та програм соціально-економічного розвитку, що пов'язується із ухваленням на загальнонаціональному державному рівні довгострокових стратегій (наприклад, Державна стратегія регіонального розвитку), а на місцевому рівні – відповідних програм розвитку громад, галузеві плани, бюджети розвитку, обов'язок розробки та виконання яких покладено законом на місцеві органи влади) [32]. Стратегічне планування дає змогу визначити пріоритети економічного росту (наприклад, розвиток інфраструктури, підтримка малого бізнесу, залучення інвестицій) та скоординувати дії різних органів. Нормативно це підкріплено вимогою узгодження місцевих програм із державними, проведення аналізу соціально-економічного стану, публічного обговорення планів розвитку тощо. Таким чином, планування виступає базовим інструментом: воно формує «дорожню карту» розвитку території, на основі якої застосовуються інші засоби; 2) *дозвільна та регуляторна система* (спрощення умов ведення бізнесу є необхідною передумовою економічного зростання. Адміністративне законодавство України передбачає спеціальний механізм видачі дозволів у сфері господарської діяльності – так звану дозвільну систему. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [132] визначає організаційно-правові засади функціонування дозвільної системи і

встановлює єдиний порядок діяльності дозвільних органів та адміністраторів). Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [132] запровадив принципи прозорості та оперативності у видачі дозволів, зменшення адміністративного тиску на підприємців, запровадив інститут державного адміністратора та можливість отримання більшості дозволів через центри надання адміністративних послуг. Наприклад, введено декларативний принцип у ряді сфер – коли підприємець може розпочати певну діяльність на підставі подання декларації (повідомлення), без отримання окремого дозволу, що значно прискорює започаткування бізнесу. Окрім дозвільної системи, важливим інструментом є регуляторна політика: за Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» (2003 р.) [138] органи місцевого самоврядування зобов'язані аналізувати вплив своїх регуляторних актів на бізнес, проводити консультації з громадськістю, аби не допустити зайвих обтяжень; така процедура (аналіз регуляторного впливу, відстеження результативності рішень) – частина адміністративно-правового механізму, що забезпечує прогнозованість і сприятливість підприємницького середовища на місцях[217]; 3) *державно-приватне партнерство*, що є дієвим інструментом залучення приватних інвестицій у розвиток інфраструктури та економіки територій, що реалізується із дотриманням вимог Закону України «Про державно-приватне партнерство» 2010 року[129], що визначає організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів (включно з територіальними громадами в особі органів місцевого самоврядування) та приватних інвесторів на договірній основі, і дозволяє реалізувати великі проекти (будівництво доріг, портів, об'єктів інфраструктури) спільним коштом держави і бізнесу, розподіливши ризики та вигоди між партнерами, та має будуватися на таких основних принципах, як рівність сторін, взаємна вигода, довгостроковість відносин (до 50 років), конкурентний відбір приватного партнера тощо.

Для місцевого розвитку державно-приватне партнерство відкриває можливості модернізувати комунальне господарство, транспорт, туризм та інші сфери, не покладаючи весь фінансовий тягар на бюджет. Наприклад, міста можуть через державно-приватне партнерство залучати інвесторів до будівництва сучасних транспортних терміналів, індустріальних парків, переробних підприємств – при цьому громада отримує нові робочі місця і доходи, а інвестор – гарантії та прибуток. Окрім класичних форм державно-приватного партнерства (концесії, спільна діяльність), існують й інші державно-приватні ініціативи: публічно-приватні угоди на локальному рівні, договори про соціально-економічне партнерство між компаніями і громадами, залучення бізнесу до розбудови соціальної інфраструктури тощо. Правове підґрунтя таких ініціатив крім згаданого закону становлять спеціальні акти: Закон України «Про концесії», Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [159] та ін. Усі вони разом утворюють гнучкий механізм, який дозволяє використати приватний капітал і підприємницьку енергію для розвитку територій.

Важливе місце в системі елементів адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальної громади є спеціальні режими та проекти розвитку. У розпорядженні держави та місцевої влади є інструменти точкового стимулювання розвитку певних територій чи галузей. До них належать, зокрема, спеціальні (вільні) економічні зони – території, в межах яких запроваджуються особливі пільгові умови господарювання (податкові, митні та інші преференції) задля залучення інвесторів. Чинне законодавство України дозволяє ініціювати створення вільних економічних зон на місцях – обласні державні адміністрації можуть вносити пропозиції про створення таких зон та зміну їх статусу (рішення ухвалюється на рівні держави окремим законом для кожної зони) (ст. 17 Закону України «Про місцеві державні адміністрації в Україні») [158]. Хоча досвід функціонування СЕЗ в Україні має суперечливі

результати, цей інструмент лишається потенційно дієвим за умов прозорого управління. Іншим поширеним механізмом є індустріальні парки. Закон України «Про індустріальні парки» (2012) регулює створення і функціонування спеціально відведених промислових майданчиків, на яких інвесторам забезпечуються готова інфраструктура та стимулюючі пільги. Метою впровадження індустріальних парків є саме забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій, активізація інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць [53]. Ініціаторами створення таких парків можуть виступати як державні органи чи ОМС, так і приватні особи, а держава здійснює підтримку парків (фінансування підведення комунікацій, компенсація відсотків за кредитами для резидентів тощо) за програмами стимулювання. Прикладами можуть слугувати індустріальні парки, створені останнім часом у різних областях України для розвитку переробної промисловості та логістики – вони сприяють притоку капіталу саме в ті громади, де відкрито парк.

До інструментів адміністративно-правового впливу слід також віднести фінансово-правові механізми, які, хоч і належать більше до бюджетно-податкової політики, реалізуються в тісному зв'язку з адміністративним управлінням. Наприклад, державні цільові програми розвитку регіонів (фінансовані з Державного фонду регіонального розвитку) ухвалюються урядом і контролюються місцевими держадміністраціями; субвенції на соціально-економічний розвиток територій розподіляються Кабінетом Міністрів за адміністративною процедурою; місцеві ради можуть встановлювати місцеві податки і збори на пільговому рівні для стимулювання підприємництва. Таким чином, бюджетні інвестиції та податкові пільги теж є складовими адміністративно-правового механізму (оскільки їх реалізація залежить від рішень органів влади і визначена нормативно). Комплексне застосування описаних інструментів – стратегічного планування, спрощення дозвільних процедур, партнерства з

бізнесом, спеціальних режимів – дозволяє органам влади різних рівнів створити багатоканальний вплив на економічний розвиток територій.

Адміністративне право відіграє провідну роль у встановленні правил та процедур, які визначають якість підприємницького середовища на місцевому рівні. Від того, наскільки чітко і прогресивно виписані ці правила, залежить легкість відкриття і ведення бізнесу, рівень бюрократичних бар'єрів, захищеність підприємців від свавілля. За роки реформ в Україні адміністративне законодавство значно покращило умови для підприємницької діяльності на місцях. Наприклад, ухвалення Закону «Про адміністративні послуги» [119] запровадило нові стандарти обслуговування громадян і бізнесу органами влади, однією з головних цілей якого стало системне впровадження концепції центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП), тобто створення офісів «єдиного вікна» при місцевих органах влади, де згруповано надання всіх найважливіших адміністративних послуг. В контексті децентралізації цей крок був надзвичайно важливим: закон розширив повноваження та відповідальність місцевих громад у сфері надання адміністративних послуг. Тепер міста, селища та об'єднані територіальні громади самі організовують роботу ЦНАПів, що дозволяє врахувати локальні потреби бізнесу і населення. Наявність сучасного ЦНАПу означає, що підприємець може швидко зареєструвати бізнес, отримати необхідні дозволи чи довідки, витративши мінімум часу і контактуючи лише з адміністратором центру, а не оббиваючи пороги різних установ. За даними Міністерства цифрової трансформації України, станом на 2021 рік по країні функціонує понад 800 ЦНАПів, де працюють більше 15 тисяч працівників, надаючи тисячі послуг (значна частина яких – електронні) [113]. Отже, через правове регулювання адміністративних послуг держава істотно спростила взаємодію бізнесу з органами влади, що є вагомим чинником покращення бізнес-клімату.

Роль адміністративно-правового регулювання у забезпеченні торговельно-економічного розвитку територіальної громад проявляється у

встановленні прозорих процедур та гарантій для підприємців. Так, законодавство про звернення громадян і про адміністративну процедуру забезпечує можливість оскаржити рішення органу влади (наприклад, відмову у видачі дозволу) в адміністративному або судовому порядку [150;120]. Норми про дерегуляцію дозволили скоротити кількість видів діяльності, що потребують ліцензій чи дозволів, і зменшити перелік документів, які вимагають чиновники. Важливо, що адміністративне право визначає строки надання послуг або розгляду заяв – це дисциплінує посадових осіб і дає бізнесу передбачуваність. Запровадження принципу мовчазної згоди (якщо орган не відповів у строк – дозвіл вважається виданим) у ряді сфер також стимулює своєчасність. На місцевому рівні велике значення мають акти органів самоврядування з питань благоустрою, землекористування, торгівлі – їх якість і обґрунтованість теж є продуктом належної реалізації адміністративно-правових повноважень. Якщо такі правила надто обтяжливі, підприємці витрачають ресурси не на розвиток, а на подолання бюрократії; якщо ж правила розумні і стабільні, бізнес-середовище стає довірчим і динамічним.

Таким чином, адміністративне право відіграє ключову роль у формуванні інституційного середовища, в межах якого здійснюється підприємницька діяльність на територіальному рівні. Саме через нормативно врегульовані процедури стратегічного планування, дозвольно-реєстраційні механізми, порядок надання адміністративних послуг, інструменти контролю та юридичної відповідальності створюється регуляторна архітектура, що визначає рівень зручності, передбачуваності й безпеки ведення бізнесу.

Особливої уваги заслуговує значення адміністративного права у забезпеченні прозорості, підзвітності публічної влади та залученні зацікавлених сторін до процесів управління. Електронне врядування, відкриті бюджетні дані, доступ до публічних реєстрів і карт ресурсів територіальних громад (земельних ділянок, об'єктів комунальної власності, тендерів тощо) –

усе це ґрунтується на адміністративно-правовому регулюванні і слугує основою для підвищення довіри з боку бізнесу.

Відтак, формування сприятливого підприємницького клімату безпосередньо залежить від ефективності адміністративно-правових процедур. У разі, якщо державні та місцеві органи влади спроможні забезпечити оперативність відкриття бізнесу, мінімізувати корупційні ризики, спростити процедури доступу до мережевої інфраструктури та забезпечити інституційну підтримку інвесторів, територія отримує додаткові конкурентні переваги у боротьбі за ресурси, інвестиції та людський капітал.

Розвиток територій значною мірою залежить від успіху малого і середнього підприємництва (далі – МСП), адже саме МСП забезпечує робочі місця, наповнює місцеві бюджети та оживляє внутрішній ринок. Усвідомлюючи це, держава законодавчо закріпила спеціальні засоби підтримки МСП. Базовим законодавчим актом з питань підтримки підприємництва є Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [166]. У цьому законодавчому акті закріплено принципи, пріоритети та стратегічні напрями державної політики щодо суб'єктів малого і середнього підприємництва, зокрема в частині стимулювання їх розвитку в межах територіальних громад. Законом визначено інституційні механізми реалізації державної політики у сфері МСП. Так, функції спеціально уповноваженого органу з питань розвитку малого та середнього бізнесу наразі покладено на відповідні структурні підрозділи Міністерства економіки України. Окрім цього, на рівні центральних та місцевих органів виконавчої влади можуть створюватися дорадчі органи – зокрема, координаційні ради з питань підприємництва, що забезпечують взаємодію між владою та бізнесом. Також закон визначає інституційну та матеріальну базу підтримки МСП. Передбачено функціонування бізнес-інкубаторів, центрів підтримки підприємництва, регіональних фондів розвитку підприємництва, індустріальних парків, акселераційних програм тощо. Ці елементи виступають складовими

інфраструктури підтримки підприємництва в межах територіальних громад, забезпечуючи реалізацію державної політики через відповідні адміністративно-правові механізми

На виконання Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [166] уряд розробляє державні програми сприяння МСП – наприклад, Стратегію відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках[173], програми навчання і консультацій для підприємців, грантові програми (особливо актуальні в умовах післякризового відновлення економіки).

Місцева влада також має правові інструменти підтримки малого бізнесу. Місцеві ради можуть впроваджувати регіональні програми розвитку підприємництва, передбачати в бюджетах кошти на фінансово-кредитну підтримку (часткову компенсацію відсотків за кредитами для малого бізнесу, субсидії на відкриття власної справи для безробітних тощо) [210]. Чинним законодавством України встановлюється дозвіл для органів місцевого самоврядування встановлювати пільгові ставки місцевих податків і зборів для певних категорій малого бізнесу (наприклад, зменшувати єдиний податок або податок на майно для новостворених підприємств). Такі рішення ухвалюються в рамках повноважень місцевих рад і регулюються податковим та адміністративним законодавством. Крім того, ОМС можуть надавати в оренду комунальні приміщення на пільгових умовах для стартапів, створювати комунальні бізнес-інкубатори, центри підтримки підприємництва. У правовому полі це оформлюється через місцеві програми та рішення рад, які відповідають державній політиці у сфері МСП.

Залучення інвестицій – ще один ключовий напрям забезпечення економічного зростання територій. Інвестиції, особливо зовнішні, приносять капітал, нові технології, робочі місця. Адміністративно-правовий механізм залучення інвестицій включає створення сприятливого інвестиційного

клімату та цільових стимулів для інвесторів. На загальнодержавному рівні діє Закон України «Про режим іноземного інвестування» (1996 року) [165] і Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні» [149], що гарантують недоторканність інвестицій, можливість репатріації прибутків, рівні права іноземних і вітчизняних інвесторів.

У 2021 році набув чинності спеціальний Закон України від 17 грудня 2020 року № 1116-IX «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями» [130], який запровадив новий правовий режим для великих інвесторів (з обсягом інвестицій понад 20 млн євро): таким проєктам держава може надавати податкові та митні пільги, забезпечувати будівництво інфраструктури за державний кошт, закріплювати за інвестором персонального куратора від уряду тощо. Закон України від 17 грудня 2020 року № 1116-IX «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями» [130] покликаний стимулювати великі капіталовкладення саме в регіони, оскільки проєкти зі значними інвестиціями, як правило, реалізуються у виробництві та логістиці на територіях громад, і приносять користь місцевій економіці (створення робочих місць, розвиток суміжного бізнесу). Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями» № 1116-IX від 17 грудня 2020 року виступає одним із ключових нормативно-правових актів, що формує інституційну основу для реалізації державної інвестиційної політики на регіональному та місцевому рівнях. Його прийняття є реакцією на необхідність стимулювання економічного зростання шляхом залучення масштабних інвестицій у національну економіку, зокрема шляхом формування сприятливого інвестиційного середовища у територіальних громадах.

У межах адміністративно-правової площини Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями» № 1116-IX від 17 грудня 2020 року закріплює визначення терміна «значні інвестиції», під якими розуміються інвестиції у розмірі не менше 20 млн

євро, спрямовані на реалізацію інвестиційного проєкту, що передбачає створення не менш як 80 нових робочих місць із рівнем заробітної плати не нижче на 15% від середньої по відповідному регіону. Строк реалізації таких проєктів не може перевищувати п'яти років.

Особливістю правового регулювання, встановленого зазначеним Законом України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями» № 1116-IX від 17 грудня 2020 року, є закріплення інституту спеціального інвестиційного договору, що укладається між інвестором, Кабінетом Міністрів України та (за згодою) органом місцевого самоврядування, і виконує функцію комплексного адміністративного механізму реалізації інвестиційної політики, об'єднуючи публічно-правові та приватно-правові елементи, і тим самим втілює концепцію публічно-приватного партнерства на локальному рівні. До переліку форм державної підтримки, передбачених Законом України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями» № 1116-IX від 17 грудня 2020 року[130], належать податкові та митні пільги, надання права пріоритетного користування земельними ділянками, державне фінансування об'єктів інфраструктури, необхідних для реалізації проєкту. Такі заходи нормативно закріплені як елементи адміністративно-правового механізму підтримки інвестора, а також – як стимулюючі інструменти для територіальних громад, які прагнуть залучити інвестиції задля економічного зростання.

Органи місцевого самоврядування наділяються правом виступати стороною спеціального інвестиційного договору, що дозволяє їм безпосередньо впливати на формування сприятливого інвестиційного клімату в межах відповідної території. Зокрема, вони можуть здійснювати правове супроводження проєктів, ініціювати виділення земельних ділянок, приймати рішення щодо місцевих стимулів та формувати локальні інфраструктурні об'єкти, необхідні для інвестора.

Таким чином, Законом України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями» № 1116-IX від 17 грудня 2020 року[130], не лише закріплює комплекс правових гарантій для інвестора, а й інтегрує територіальні громади у загальнонаціональну інвестиційну політику, формуючи тим самим нову модель адміністративно-правового партнерства між державою, інвестором і місцевим самоврядуванням. У цьому контексті він слугує важливим інструментом реалізації засад децентралізації та економічної самодостатності територіальних громад.

На рівні територіальних громад правові способи залучення інвестицій реалізуються через поєднання згаданих вище інструментів. По-перше, громади формують маркетингові стратегії та бренди територій, приймаючи програми із просування інвестиційного потенціалу. По-друге, встановлюють прозорі процедури виділення земельних ділянок під інвестиційні проєкти (через аукціони або інвестиційні договори), що регламентується земельним та адміністративним законодавством. По-третє, використовують механізми державно-приватного партнерства і індустріальних парків, про які йшлося вище, щоб запропонувати інвесторам майданчики з готовими умовами. Наприклад, якщо громада включила свій майданчик до Реєстру індустріальних парків, інвестор-резидент такого парку може розраховувати на компенсації від держави і місцеві стимули. По-четверте, органи місцевого самоврядування активно впроваджують принцип «єдиного інвестиційного вікна» – створюють при виконках офіси залучення інвестицій, уповноважують посадових осіб супроводжувати інвестора через всі процедури (так звані інвестиційні менеджери). Хоча зазначене відбувається на рівні місцевих розпоряджень, але ґрунтується на загальних нормах адміністративного права про обслуговування суб'єктів звернення. Насамкінець, варто підкріпити розгляд конкретними прикладами з практики та згадками чинного законодавства України. Один з актуальних прикладів – розвиток індустріальних парків: станом на 2023 рік у Реєстрі індустріальних

парків налічується кілька десятків об'єктів по країні, наприклад, індустриальний парк «Біла Церква» на Київщині[52], «Долина» на Івано-Франківщині [153] тощо. Їх функціонування ґрунтується на згаданому Законі №5018-VI і супроводжується державними програмами стимулювання (у 2022 р. ухвалено постанови Кабінету Міністрів №1207 і №1208, які визначають порядок надання фінансової підтримки індустриальним паркам).

Іншим прикладом, який необхідно розглянути, є приклад державно-приватне партнерство на місцевому рівні: у 2018–2019 рр. були укладені концесійні договори щодо морських портів Ольвія та Херсон, де приватні компанії взяли на себе інвестиційні зобов'язання в розвиток портової інфраструктури, а держава/громада забезпечили необхідні дозволи і контроль [72]. Зазначені проєкти було реалізовано в рамках Закону «Про концесії» та «Про державно-приватне партнерство», і вони демонструють ефективність адміністративно-правового механізму – портові міста отримують модернізовані підприємства і збільшення товарообігу (торговельного потенціалу), не витративши бюджетних коштів, а інвестор отримує довгострокове право експлуатації об'єкта.

Таким чином, адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного зростання територій в сучасній Україні складається з добре структурованої нормативної бази, мережі публічних суб'єктів з визначеними повноваженнями та комплексу інструментів, що охоплюють планування, регуляцію, партнерство і підтримку бізнесу. Адміністративне право гарантує, що цей механізм функціонує впорядковано і прозоро, формуючи належні умови для місцевого розвитку. Від ефективності цього механізму залежить успішність реалізації економічного потенціалу регіонів України, особливо в умовах децентралізації та необхідності післявоєнного відновлення. Застосування описаних адміністративно-правових заходів, підкріплених чинним законодавством України (зокрема, законами про місцеве самоврядування, місцеві адміністрації, дозвільну систему, державно-приватне партнерство, підтримку МСП, індустриальні

парки тощо), вже сьогодні дає позитивні результати у створенні сприятливого бізнес-клімату на місцях. Подальше вдосконалення цього механізму – шляхом оновлення законодавчих актів, навчання кадрів на місцях, цифровізації адміністративних процедур – стане запорукою сталого торговельно-економічного зростання українських територіальних громад.

Проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад є багаторівневою, системною конструкцією, яка інтегрує в собі нормативно-правові засоби, організаційні структури та адміністративні процедури, спрямовані на створення сприятливих умов для реалізації підприємницької ініціативи, залучення інвестицій та загального економічного зростання в межах певної території. Він ґрунтується на публічному інтересі, що полягає у підвищенні добробуту мешканців громад, зміцненні місцевої економіки, розвитку інфраструктури та формуванні сталого соціально-економічного середовища.

В межах адміністративного права цей механізм виконує функцію формалізації та унормування відносин між публічною владою (державою, органами місцевого самоврядування) та суб'єктами господарювання. Саме адміністративно-правове регулювання забезпечує зрозумілу, стабільну та передбачувану правову рамку, в якій функціонують бізнес, інвестори, а також інші економічні суб'єкти. Адміністративне право, таким чином, формує інституційне «середовище розвитку», в межах якого поєднуються владна ініціатива та приватна ініціатива, економічна ефективність та юридична захищеність.

Розгляд основних елементів механізму дозволив встановити, що ключову роль у його реалізації відіграють:

- нормативно-правова база, яка охоплює Конституцію України, галузеве законодавство про місцеве самоврядування, підприємництво, інвестиції, дозвільну та регуляторну політику;

– інституційна структура, до якої належать органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, спеціалізовані агенції та інституції підтримки підприємництва;

– адміністративно-правові інструменти, серед яких ключовими є стратегічне планування, дозвільна система, державно-приватне партнерство, спеціальні економічні режими (індустріальні парки, СЕЗ), інвестиційна підтримка, регуляторна політика, а також система адміністративних послуг.

Особливу увагу слід приділити зростаючому значенню стратегічного планування, яке набуває рис юридично зобов'язуючої управлінської технології, що дозволяє громаді визначати довгострокові економічні пріоритети, координувати ресурси, забезпечувати інституційну сталість процесів. Разом з тим, інструменти спрощення дозвільних процедур, електронне врядування, надання адміністративних послуг через ЦНАПи, гарантії прозорості та участі бізнесу у формуванні локальної економічної політики створюють ефект синергії, який дозволяє реалізувати публічно-правову концепцію сприятливого економічного середовища.

Також встановлено, що одним з перспективних напрямів забезпечення економічного розвитку громад є використання потенціалу публічно-приватного партнерства, зокрема у форматі спеціальних інвестиційних договорів, концесій, а також розвиток індустріальних парків – інструментів, що передбачають комплексне адміністративно-правове супроводження бізнес-активності на місцях.

Важливим є й те, що нормативна основа цього механізму вже включає комплекс сучасних законів – від базових актів про місцеве самоврядування до спеціального законодавства щодо підтримки інвестицій та МСП. Але ефективність реалізації цих норм на практиці залежить від спроможності органів публічної влади застосовувати їх у прозорий, послідовний та професійний спосіб.

Таким чином, адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територій не є суто технічним чи

допоміжним інструментом. Це – стратегічна архітектура, яка визначає якість взаємодії держави та бізнесу, рівень інституційної довіри, конкурентоспроможність громад. Саме через ефективне правове регулювання адміністративних процедур та інституційні механізми підтримки економічної активності забезпечується сталий розвиток територій, досягнення цілей децентралізації та економічної самодостатності громад у контексті європейської інтеграції України [55].

Висновки до розділу 1

У першому розділі вивчено теоретико-правові засади торговельно-економічного розвитку територіальних громад, що здійснено через: розкриття сутності та ознак територіальної громади як суб'єкта публічного права; визначення поняття та елементів торговельно-економічного розвитку територіальної громади; обґрунтування змісту адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади. Висновки та окремі положення, досягнуті у першому розділі, оприлюднені в ряді авторських наукових праць [55; 56; 57].

1. Визначено, що місцеве самоврядування є інституційною формою реалізації публічної влади, яка належить безпосередньо територіальній громаді, що є ключовим правовим механізмом реалізації правосуб'єктності самої громади.

Акцентовано, що в умовах сучасної адміністративно-територіальної трансформації, зокрема в процесі укрупнення територіальних громад та активної участі органів державної влади у затвердженні відповідних рішень, принцип «природності» формування територіальних громад поступово втрачає свою визначальну роль, що призводить до певної формалізації процесу створення громад, що, у свою чергу, впливає на ідентичність і спроможність таких утворень як суб'єктів публічного права.

Встановлено, що у наукових публікаціях місцеве співтовариство розглядається як: форма життєво важливого об'єднання людей для реалізації індивідуальних, групових та колективних інтересів у межах локального середовища; структурний елемент громадянського суспільства, що слугує основою для самоорганізації та самоврядування; активний суб'єкт соціального управління у межах муніципального простору, що дозволяє ширше поглянути на природу територіальної громади, розкриваючи її не лише як адміністративно-правовий, а й як соціально-комунікативний інститут, що функціонує у взаємозв'язку з державою, громадянським суспільством та інтересами її жителів.

На основі виокремлення характеристик сутності територіальної громади обґрунтовано її розуміння як колективного суб'єкта публічного права, де її суб'єктність щодо представлення та реалізації інтересів її жителів/членів на місцевому рівні набуває актуалізація глобалізаційних та міждержавних інтеграційних чинників, які впливають на статус територіальної громади.

Встановлено, що на думку дослідників (І.П. Голосніченко, Н.В. Мішина та ін.), відсутність у чинному українському законодавстві чіткого та недвозначного закріплення правового статусу територіальної громади як юридичної особи призводить до обмежень у реалізації її прав у сфері місцевого самоврядування. Встановлено, що недостатньо розроблене теоретичне підґрунтя унеможливорює формування узгоджених підходів до тлумачення ключових понять, таких як «територіальна громада», «суб'єкт місцевого самоврядування», «публічна влада на місцях» тощо. Обґрунтовано, що одним із ключових напрямів зміцнення правосуб'єктності територіальної громади є вдосконалення законодавчого регулювання щодо статуту громади.

З'ясовано, що встановлення імперативу ухвалення статуту відбулось через закріплення нормативної вимоги ухвалення такого документу в територіальній громаді, де необхідною складовою змісту якого було визначено відображення форм безпосередньої та опосередкованої участі

населення в ухваленні управлінських рішень та врегулювання місцевих питань. Визначено, що у 2024 році було внесено зміни до законодавства України про місцеве самоврядування, що суттєво розширили роль та значення територіальної громади в розробці, ухваленні та прийнятті управлінських рішень, тим самим визначивши та актуалізуючи рух до впровадження ідеї політики децентралізованого соціально-економічного та торговельного розвитку, зокрема.

До ознак територіальної громади віднесено: колективну природу суб'єктності; наявність публічно-правового статусу; територіальне закріплення; право на самоорганізацію; наділення комплексом публічних прав і обов'язків.

До концептуальних і практичних невизначеностей щодо правового статусу територіальної громади віднесено: доцільність надання їй статусу юридичної особи публічного права, розмежування понять «громада», «жителі громади», «громадяни», а також питання легітимності вторинних адміністративно-територіальних утворень.

Підкреслено, що стратегічними напрямками удосконалення правового статусу територіальної громади має стати: прийняття спеціального закону «Про територіальні громади»; закріплення в Конституції України принципу первинності громади як суб'єкта публічної влади; посилення ролі статуту громади як внутрішнього правового регулятора; уніфікація термінології у законодавстві; розвиток механізмів прямої демократії та практичної участі жителів у місцевому врядуванні.

2. Визначено нормативно-правовий зміст поняття та елементів торговельно-економічного розвитку територіальної громади.

Обґрунтовано, що зміни адміністративно-територіального устрою України, що відбулись в наслідок реалізації політики децентралізації, є базис для торговельно-економічного розвитку територіальних громад.

Визначено, що торговельно-економічний розвиток територіальних громад спрямовується в сучасних умовах на досягнення її спроможності та

життєзабезпечення, врахування публічних потреб та інтересів, що є змістом реалізації місцевої політики, що переслідує мету досягнення економічної стабільності в країні в цілому.

Визначено, що елементами торговельно-економічного розвитку територіальної громади є належна нормативно-правова база, а також механізми та стратегії залучення інвестицій – як внутрішніх (вітчизняних), так і зовнішніх (іноземних). Встановлено, що нормативно-правова база торговельно-економічного розвитку територіальної громади визначається із сукупності законодавчих та підзаконних актів, де виділено: Конституцію України, де закладено засади місцевої економічної самостійності, декларуючи матеріальну і фінансову самостійність територіальних громад та їх право самостійно управляти місцевим господарством (стаття 143 Конституції України); Бюджетний кодекс України ; Податковий кодекс України ; Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначає обсяг і характер повноважень органів місцевого самоврядування у сфері економічного розвитку; Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» , який встановлював принципи і механізми державної підтримки розвитку регіонів та територіальних громад, у тому числі шляхом фінансових інструментів і програм, спрямованих на вирівнювання диспропорцій у розвитку і який пізніше, з урахуванням європейського досвіду був замінений Законом України «Про засади державної регіональної політики», який запровадив сучасну систему стратегічного планування регіонального і місцевого розвитку; Закон України «Про співробітництво територіальних громад»; Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»; Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями», Закон України «Про державно-приватне партнерство» та ін.; підзаконні акти - Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214 «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад»; розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 77-р «Про затвердження плану заходів з

реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки».

Акцентовано, що встановлення засад торговельно-економічного розвитку територіальної громади закріплюється також на рівні концептуальних нормативних актів, зокрема, виділено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 2014 року та Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020».

Встановлено, що зміст стратегічного плану розвитку територіальної громади має включати: місію та бачення громади; аналіз поточного стану (SWOT, PEST); цілі та завдання стратегічного розвитку; індикатори ефективності; оцінку ресурсного забезпечення; плани дій (операційні плани); механізми моніторингу та коригування. Акцентовано, що ефективність розробки таких нормативних актів, якими є стратегічні плани розвитку територіальних громад залежать від таких складових, як: врахуванні при формуванні робочих груп з розробки стратегій до них мають долучати реальних представників громадськості (не менш як третину учасників), які знайомі з потребами громадянського суспільства і мають мотивацію вносити відповідні пропозиції; приділенні питанням громадської участі; конкретизації завдань розвитку та його перспективності для громади. З'ясовано, що стратегічний план розвитку територіальної громади є основою: для підготовки проєктів ДФРР, міжнародної технічної допомоги, грантів; для обґрунтування державного співфінансування; для формування договорів публічно-приватного партнерства; для розробки регуляторних актів у сфері інвестицій.

Зроблено висновок, що наявність стратегії розвитку громади виступає передумовою легітимності та юридичного обґрунтування рішень у сфері розподілу бюджетних коштів, інвестування, прийняття управлінських актів; та є дієвим інструментом викладення інтересів території, рішень і дій, методів досягнення загальної мети, який сприяє підвищенню фінансової самодостатності та конкурентоспроможності на регіональному і державному

рівнях; є відображенням інтересів та потреб населення, має містити процедури і терміни виконання поставлених завдань, фінансове та бюджетне забезпечення, охоплює економічний, соціальний, екологічний напрями, передбачає подальший моніторинг, аналіз, оцінювання територіального розвитку.

3. Охарактеризовано адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади.

Адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територій визначено як поєднання нормативно-правових актів, інституцій (суб'єктів владних повноважень) та адміністративних процедур, що забезпечують стимулювання підприємництва, інвестицій та торгівлі на конкретній території, що має важливою ознакою цільову спрямованість, що розуміється як забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у сфері місцевого розвитку. Зроблено висновок, що адміністративно-правовий механізм торговельно-економічного розвитку є двокомпонентним механізмом: з одного боку – він проявляється у сприянні (забезпеченні сприятливих умов), з іншого – у здійсненні нагляду і захисту правопорядку.

Встановлено, що елементи адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальної громади відображуються у сукупності : нормативно-правового забезпечення; системі суб'єктів та їх повноважень; інструментах адміністративно-правового впливу;

До інструментів адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальної громади віднесено : 1) стратегічне планування та програми розвитку; 2) дозвільна та регуляторна система; 3) державно-приватне партнерство; 4) спеціальні режими та проекти розвитку, зокрема, створення індустріальних парків з метою забезпечення економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності територій, активізація інвестиційної діяльності, створення нових робочих місць; 5) фінансово-правові механізми.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

2.1 Інституційний та суб'єктний зміст адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах

Система суб'єктів адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку охоплює коло органів та інституцій публічної влади, а також інших учасників, які прямо чи опосередковано беруть участь у формуванні та реалізації механізмів економічного зростання територіальних громад. Такі суб'єкти забезпечують розробку та втілення правових і адміністративних інструментів (нормативних актів, програм, адміністративних послуг тощо) з метою стимулювання торговельної діяльності, підприємництва та інвестицій на рівні територіальних громад. До системи входять як основні владні інституції (міське самоврядування, місцеві державні адміністрації, центральні органи виконавчої влади), так і спеціалізовані установи та об'єднання (державні підприємства та агенції розвитку, центри надання адміністративних послуг, адміністративні комісії, асоціації органів місцевого самоврядування, бізнес-об'єднання тощо). Кожен із цих суб'єктів виконує визначені законодавством функції та повноваження, формуючи адміністративно-правовий механізм забезпечення економічного розвитку громади у взаємодії один з одним.

Суб'єкти адміністративно-правового механізму розвитку економіки громади можна класифікувати за інституційною належністю та характером їхніх повноважень. Основними групами за таким критерієм виступають: органи місцевого самоврядування; місцеві державні адміністрації; центральні органи виконавчої влади; державні підприємства та агенції розвитку;

інституції публічного адміністрування (ЦНАПи, адміністративні комісії); асоціації органів місцевого самоврядування; бізнес-асоціації та партнери публічно-приватного діалогу (державно-приватного партнерства).

Органи місцевого самоврядування – це виборні інституції територіальних громад (сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи), що наділені правом вирішувати питання місцевого значення. У сфері торговельно-економічного розвитку громади вони відіграють провідну роль, оскільки безпосередньо планують і реалізують місцеві програми розвитку, управляють ресурсами громади та регулюють господарську діяльність на своїй території. Згідно з Конституцією України, територіальні громади через свої органи самоврядування затверджують програми соціально-економічного розвитку громади та контролюють їх виконання, формують і виконують місцеві бюджети, управляють об'єктами комунальної власності, створюють комунальні підприємства для задоволення місцевих потреб [68].

Таким чином, місцеві ради визначають стратегічні напрямки економічного розвитку, зокрема розвиток торгівлі, малого і середнього бізнесу, інвестиційної діяльності, інфраструктури тощо, шляхом затвердження відповідних цільових програм. Виконавчі органи місцевих рад відповідають за практичну реалізацію заходів розвитку [109]. Власні повноваження виконавчих органів місцевих рад включають підготовку проєктів програм соціально-економічного розвитку територіальної громади, організацію їх виконання та звітування перед радою. Виконавчі органи місцевих рад забезпечують збалансований економічний і соціальний розвиток громади та ефективне використання природних, трудових і фінансових ресурсів, що означає, що місцеве самоврядування на практиці запроваджує заходи зі стимулювання підприємництва (надання дозволів на торгівлю, виділення земельних ділянок під бізнес, розвиток ярмарків тощо), залучення інвестицій (через створення індустріальних парків, співпрацю з інвесторами), розвитку інфраструктури (ринків, торговельних площ, логістики) та інших аспектів місцевої економіки. Правовою основою

діяльності органів місцевого самоврядування є, передусім, Конституція України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає виключну компетенцію місцевих рад, до якої належить затвердження програм соціально-економічного розвитку та цільових програм, а також повноваження виконавчих органів щодо планування розвитку, управління бюджетом та майном громади. На основі цих норм місцеві ради ухвалюють рішення, обов'язкові для виконання на відповідній території, що дозволяє їм регулювати економічні процеси на місцевому рівні. Таким чином, місцеве самоврядування виступає ключовим суб'єктом адміністративно-правового механізму розвитку громади. Воно формує політику розвитку, приймаючи нормативні акти (рішення ради, розпорядження голови громади тощо) з питань місцевої економіки, та реалізує її через комунальні установи і підприємства. Ефективність економічного поступу громади значною мірою залежить від спроможності органів самоврядування планувати розвиток, залучати ресурси та створювати сприятливі умови для бізнесу на своїй території [20, с. 170-175].

Класифікація повноважень органів місцевого самоврядування в Україні здійснюється за різними критеріями відповідно до Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актів. За характером повноважень можливим є виділення таких груп повноважень органів місцевого самоврядування, як: *власні (самоврядні) повноваження* (повноваження, які органи місцевого самоврядування реалізують самостійно, від імені територіальної громади; наприклад, такими у сфері торговельно-економічного розвитку є : управління комунальною власністю; затвердження місцевого бюджету; встановлення місцевих податків і зборів; розвиток місцевої інфраструктури; прийняття програм соціально-економічного розвитку громади); *делеговані повноваження* (повноваження, що передаються органам місцевого самоврядування державою для виконання функцій державного управління;

серед прикладів делегованих повноважень у сфері торговельно-економічного розвитку є можливим виділити : здійснення контролю за дотриманням земельного законодавства; здійснення функцій ліцензування тощо). Доцільно підтримати підхід Т.М. Дерун у виділенні такого критерію класифікації повноважень органів місцевого самоврядування в Україні, як сфера реалізації, де виділяється[30]: фінансово-економічні (бюджет, податки, комунальна власність); соціальні (освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист); житлово-комунальні (водопостачання, благоустрій, транспорт, енергозабезпечення); екологічні (охорона довкілля, санітарний контроль); правоохоронні та адміністративні (громадський порядок, правопорядок, охорона прав громадян); містобудування та землекористування (регулювання забудови, землеустрій). Прихильниками такого підходу є також В. В. Кравченко, М. В. Пітцик[71], О.Д. Лазор [75] та ін..

За способом реалізації повноваження органів місцевого самоврядування в Україні поділяються на : нормотворчі (прийняття рішень, правил, програм (наприклад, розробка та ухвалення регламенту місцевої ради, унормування правил благоустрою тощо); адміністративно-організаційні, що полягають у створенні органів, установ, призначення посадових осіб, що функціонально забезпечують виконання завдань муніципального управління); контрольно-наглядові (контроль за виконанням рішень, використанням коштів, роботою підзвітних установ).

За суб'єктом реалізації повноваження органів місцевого самоврядування доцільно поділити на такі підгрупи, як: колегіальні повноваження місцевої ради як представницького органу; повноваження виконавчих органів місцевої ради; повноваження сільського, селищного, міського голови, а також повноваження старост.

Наступним суб'єктом у адміністративно-правовому механізмі забезпечення є місцеві державні адміністрації (МДА) як органи виконавчої влади на місцях (обласні та районні державні адміністрації), які забезпечують державну політику і законність на відповідній території. У контексті торговельно-економічного розвитку громад місцеві держадміністрації виконують двояку роль: з одного боку, вони координують реалізацію державних та регіональних програм економічного розвитку на місцевому рівні, з іншого – здійснюють нагляд за законністю дій органів самоврядування у делегованих повноваженнях. Конституція України (ст. 119) закріплює, що МДА на відповідній території забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально-економічного розвитку та відповідних бюджетів, а також взаємодіють з органами місцевого самоврядування[68], що має тлумачитися як відповідальність облдержадміністрацій та райдержадміністрацій за втілення загальнодержавних економічних ініціатив (наприклад, державних інвестиційних проєктів, програм підтримки бізнесу, інфраструктурних проєктів) у межах громад області чи району, а також покладення на них обов'язку із узгодження місцевих інтересів з регіональною стратегією розвитку. Повноваження МДА у сфері торгово-економічного розвитку докладно визначені Законом України «Про місцеві державні адміністрації» [158]. Місцева адміністрація розробляє проєкти програм соціально-економічного розвитку регіону та подає їх на затвердження відповідній раді, забезпечує виконання цих програм і звітує перед радою. Також адміністрація вживає заходів для ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів регіону, готує баланси розвитку території, дає висновки щодо розміщення нових підприємств та об'єктів на підвідомчій території, ініціює створення спеціальних економічних зон та інших інвестиційних механізмів. МДА може вносити пропозиції щодо регіональних та державних програм розвитку і координувати діяльність підприємств та установ різної форми власності з питань місцевої економіки. Фактично, МДА виступає

«посередником» між центральною владою і громадами: доводить державну економічну політику до рівня громад, слідкує за її виконанням, а також може ініціювати економічні проекти, важливі для області чи району. Крім того, місцеві адміністрації здійснюють контрольні та дозвоільні функції, що впливають на торговельно-економічну діяльність у громадах. Наприклад, МДА затверджують містобудівну документацію, погоджують певні інвестиційні проекти, контролюють використання бюджету розвитку, можуть зупиняти рішення органів самоврядування, якщо ті суперечать законам (з подальшим зверненням до суду). Важливо, що частина повноважень в галузі економічного та соціального розвитку делегується районними та обласними радами місцевим адміністраціям – і в цій частині МДА підзвітні й підконтрольні відповідним радам.

Класифікація повноважень місцевих державних адміністрацій (МДА) в Україні базується на Конституції України, Законі України «Про місцеві державні адміністрації», а також інших нормативно-правових актах. МДА є органами виконавчої влади на місцях, і їхні повноваження мають державний характер.

Класифікацію повноважень місцевих державних адміністрацій доцільно здійснити за такими критеріями, як: характером повноважень (власні (виконавчі) повноваження та делеговані повноваження); функціональне призначення (нормативні; організаційно-розпорядчі; контрольно-наглядові чи контрольно-координаційні [83;81]); сфери діяльності (бюджетно-фінансова сфера (формування і виконання місцевих бюджетів, контроль за цільовим використанням коштів); соціальна сфера (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист); економіка і регіональний розвиток (інвестиції, підприємництво, транспорт, аграрна політика); житлово-комунальне господарство (водопостачання, енергозабезпечення, благоустрій); охорона довкілля та природні ресурси; правопорядок і оборонна робота (взаємодія з правоохоронними органами, мобілізаційна підготовка); рівень реалізації (повноваження, що втілюються обласними

державними адміністраціями (ОДА); повноваження, що реалізуються районними державними адміністраціями (РДА)).

Таким чином, у сфері розвитку торгівлі та економіки громади МДА діють у тісній взаємодії з органами самоврядування: розробляють проекти програм, які затверджують ради, спільно реалізують заходи, звітують одна перед одною, що вимагає чіткого розмежування компетенцій, аби уникнути дублювання зусиль і конфліктів.

Варто акцентувати увагу на наявності проблеми інституційного забезпечення торговельно-економічного розвитку територій, що встановлюється, як зазначає М.В. Волосюк, «на рівні системи відповідних нормативно-правових актів, публічні установи і організації та їх компетенцію, недержавні інституції регіонального і місцевого розвитку, а також норми, правила, критерії, орієнтири, що представляють державну політику регіонального розвитку» [20, с. 276-277]. В цьому сенсі необхідно підтримати висновок вченої щодо обґрунтування належності співвідношення змісту державної регіональної політики та місцевих регіональних інтересів громад [20, с. 276-277].

Варто акцентувати, що регіональне тлумачення торговельно-економічної державної політики визначається значною кількістю викликів, що ставляться перед громадою, що призводить до появи дисбалансу державних та місцевих інтересів, що обумовлюється в тому числі і не сформованим нормативним підходом до розмежування повноважень органів державної виконавчої влади на місцях та повноважень органів місцевого самоврядування. Спробою для визначення такого співвідношення був законопроект від 30.10.2020р. № 4298 [179], де було анонсовано запровадження інституту префектів та встановлення основоположних засад їх діяльності.

Також на врегулювання співвідношення повноважень органів державної виконавчої влади на місцях та повноважень органів місцевого самоврядування був покликаний законопроект від 24.02.2020р. № 3118 [178] та ряд інших законопроектів, ухвалення яких повинно було б вирішити давно існуючу проблему визначення сфер реалізації компетенції відповідних владних суб'єктів. Однак проблема становлення місцевого торговельно-економічного розвитку не вирішується, і перепорою до її належного урегулювання є відсутність належної управлінського нормативного базису для забезпечення взаємодії та співробітництва територіальних громад. Муніципальне співробітництво є важливим нормативно-правовим механізмом, який, згідно з Законом України «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 року, розглядається як форма договірної взаємодії між територіальними громадами з метою спільного вирішення завдань місцевого значення [167;87; 56]. Деталізація окремих положень Закону України «Про співробітництво територіальних громад» пов'язується із ухваленням Наказу Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України «Про затвердження Примірних форм договорів про співробітництво територіальних громад та додаткових договорів про приєднання до співробітництва» [148] та інших підзаконних нормативно-правових актів.

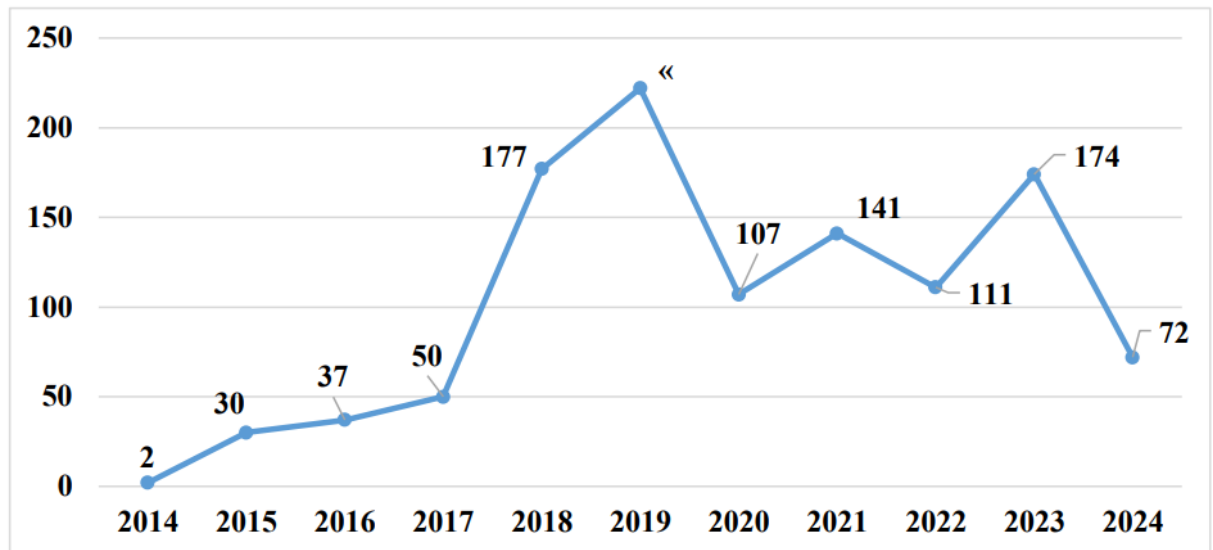
Муніципальне співробітництво дозволяє об'єднувати зусилля громад для підвищення ефективності реалізації повноважень місцевого самоврядування, раціонального використання бюджетних коштів, розвитку інфраструктури, забезпечення якісного надання публічних послуг населенню. Така співпраця сприяє усуненню диспропорцій у соціально-економічному розвитку, активізує місцеві ініціативи та підвищує інвестиційну привабливість регіонів.

Правовими формами співробітництва можуть бути: делегування одній з громад виконання окремих завдань; реалізація спільних проєктів; створення спільних підприємств, установ та організацій; утворення спільних органів управління; а також інші форми, що не суперечать чинному законодавству. Кожна з форм співробітництва передбачає укладення відповідного договору, який має бути зареєстрований у Мінрегіоні України та підлягає обов'язковому оприлюдненню.

Слід зазначити, що інститут муніципального співробітництва відображає тенденції до інтеграції публічного управління на місцевому рівні, орієнтованого на результативність, прозорість і субсидіарність. Такий підхід відповідає європейським стандартам місцевого самоврядування, зокрема принципам, закріпленим у Європейській хартії місцевого самоврядування 1985 року.

Таким чином, муніципальне співробітництво є не лише формою реалізації адміністративно-правових відносин між органами місцевого самоврядування, але й стратегічним інструментом комплексного розвитку територій, що потребує подальшого нормативного удосконалення та наукового осмислення в межах адміністративного і муніципального права. Функціонально муніципальне співробітництво спрямовується на подолання існуючих проблем життєдіяльності громад, а відтак має забезпечувати вирішення існуючих проблем задля підвищення якості життя громад.

У публікаціях З.О. Сірика [188, с. 106] обґрунтовується висновок про те, що нормативне визначення ідеї муніципального співробітництва не означає його ефективну реалізацію, що вимагає передусім забезпечення його належним обсягом фінансових та матеріально-технічних ресурсів. Зазначений висновок вченого ґрунтується також і на кількісних показниках укладення договорів про міжмуніципального співробітництва, що були реалізовані з моменту прийняття відповідної законодавчої конструкції, тобто з 2014 року.

Мал. 1 Кількісні показники укладених договорів про муніципальне співробітництво в Україні (2014-2024 рр.) [181; 20, с. 279]

В умовах воєнного стану в Україні набрав чинності Закон «Про внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» щодо упорядкування окремих питань співробітництва територіальних громад» [124], з метою удосконалення та спрощення укладання договорів про співробітництво. У 2025 році відбулось спрощення механізмів налагодження муніципального співробітництва, шляхом ухвалення проєкту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад № 11412 від 17.07.2024 року[177]. Головними нормативними змінами у сфері муніципального співробітництва стали такі положення, що : узгодження між суб'єктами співробітництва фінансування заходів може розпочинатися раніше наступного бюджетного періоду; держава здійснює щоквартальний моніторинг співробітництва, що передбачає скасування вимоги щодо здійснення щорічного звітування перед центральною владою; засідання комісій щодо підготовки проєктів договорів про співробітництво підлягають відеофіксації та збереженню відео протягом 5 років; пролонгація договору про співробітництво не потребуватиме додаткових публічних консультацій;

процедура ініціативи не зупиняється у разі відмови однієї сторони від участі у співробітництві; з'являється можливість горизонтального співробітництва обласного та районного рівнів [118]. Відтак, зазначені нормативні зміни мають бути належним підґрунтям для підвищення ефективності налагодження муніципального співробітництва для вирішення задач торговельно-економічного розвитку територіальних громад.

Зарубіжний досвід свідчить про ефективність інституційного застосування муніципального співробітництва у вирішенні проблем торговельно-економічного розвитку територіальних громад. Розуміння ефективності застосування муніципального співробітництва визначено і у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, де зазначено, що «побудова партнерств, розвиток міжмуніципального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва». Але за даними моніторингу співпраці вітчизняних 281 громад, реалізованого Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України, засвідчено низька ефективність такої форми сприяння торговельно-економічному розвитку територіальних громад, що обумовлюється: відсутністю стандартів моніторингу співробітництва громад; нестандартизованими вимогами щодо форми та принципів звітування щодо співробітництва; відсутністю критеріїв ефективності; непрозорістю критеріїв визначення кращих практик; невизначеністю способів та принципів оприлюднення кращих практик; відсутністю даних щодо реально діючих договорів про співробітництво.

Задля підвищення ефективності інституційного забезпечення муніципального співробітництва є необхідним подальша діяльність із удосконалення його нормативно-правової бази регулювання, а також створення можливостей для поширення позитивних інноваційних практик його реалізації.

Таким чином, процеси, спрямовані на спільне створення та володіння об'єктами інфраструктури, цілеспрямовану міжмуніципальну взаємодію, а також підвищення чутливості до актуальних проблем і потреб місцевих

громад, обумовлюють не лише конкретні соціально-економічні результати, але й сприяють переосмисленню самими громадами інструментарію муніципального управління, що, своєю чергою, стимулює формування багаторівневих партнерств, забезпечення рівного доступу до публічних послуг та досягнення цілей ефективного і сталого розвитку територій.

Іншу групу суб'єктів, що відіграють важливе значення у забезпеченні торговельно-економічного розвитку територіальних громад, складають центральні органи виконавчої влади, де виділяється Кабінет Міністрів України [155], міністерства та інші відомства, які формують і реалізують державну політику, в тому числі в сфері економічного та торговельного розвитку. Їх роль у механізмі розвитку громад є визначальною на стратегічному рівні, оскільки вони встановлюють правові рамки, надають ресурси та методичну підтримку, а також здійснюють регуляторну політику, що впливає на кожную громаду. Кабінет Міністрів України відповідно до ст.116 Конституції України забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики держави, а також розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного розвитку [68]. Тобто Уряд унормовує засади торговельно-економічного розвитку громад шляхом визначення особливостей справляння податків, зборів, впроваджуючи відповідні засоби державної регуляторної політики, які створюють бізнес-клімат у громадах, і впроваджує національні програми (наприклад, програми підтримки малого бізнесу, розвитку експорту, відновлення регіонів тощо) [192, с. 188-193].

Через систему центральних органів влади здійснюється нормативно-правове регулювання господарської діяльності, зокрема прийняття законів та підзаконних актів, які встановлюють порядки здійснення торгівлі, ліцензування, надання адміністративних послуг для бізнесу, функціонування ринків тощо. Міністерства (наприклад, Міністерство економіки України, Міністерство розвитку громад і територій України, Міністерство фінансів України) розробляють стратегії та законопроекти, що задають напрямки

розвитку на місцях. Вони ж координують роботу територіальних органів (наприклад, податкової служби[126], Держпродспоживслужби України[143], Державної служби України з питань праці [144]) – тих структур, які безпосередньо контактують з бізнесом у громадах і здійснюють контрольно-регуляторні функції. Окрім того, центральні органи влади розподіляють державні ресурси на розвиток регіонів і громад: субвенції, дотації, кошти Державного фонду регіонального розвитку, інфраструктурні субвенції тощо. Через механізми бюджетного вирівнювання та цільового фінансування вони підтримують економічні проекти на місцях (будівництво доріг, об'єктів торгівлі, бізнес-інкубаторів тощо). Важливою функцією центральних органів є також спрямування та координація діяльності всіх інших виконавчих структур. Зокрема, Кабінет Міністрів України спрямовує і координує роботу міністерств, державних служб та агенцій, забезпечуючи цілісність державної політики на всій території країни, що означає, що урядові рішення з економічних питань є обов'язковими до виконання як місцевими адміністраціями, так і органами самоврядування (у межах делегованих повноважень). Наприклад, затвердження державної стратегії регіонального розвитку чи плану заходів з підтримки експорту встановлює для громад орієнтири, яких вони мають дотримуватися, готуючи свої локальні стратегії. Центральні органи виконавчої влади, таким чином, забезпечують інституційну та нормативну основу адміністративно-правового механізму: без їх політик, законів і ресурсів громадам було б неможливо реалізувати більшість економічних ініціатив.

До суб'єктів механізму торговельно-економічного розвитку громад належать також державні підприємства, установи та агенції, діяльність яких спрямована на розвиток територій, що можуть бути як загальнонаціональними інституціями, що підтримують місцевий економічний розвиток, так і регіональними або локальними структурам. Зокрема, в Україні функціонують Агенції регіонального розвитку (АРР) – неприбуткові установи, створені відповідно до Закону України «Про засади

державної регіональної політики», з метою ефективної реалізації регіональної політики [137;2]. Агенції регіонального розвитку є своєрідними майданчиками для співпраці влади, бізнесу та громади задля підготовки та впровадження проєктів розвитку, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, об'єднання ресурсів навколо спільних цілей [2]. Вони сприяють територіальним громадам у розробці стратегічних планів, пошуку інвесторів, реалізації грантових проєктів, особливо актуальних у повоєнний період відбудови. За підтримки держави та міжнародних партнерів АРР виконують роль провідників відновлення та зростання регіональної економіки, забезпечуючи фахову допомогу громадам у проєктному менеджменті, плануванні розвитку, міжмуніципальному співробітництві тощо [1].

Поряд з агенціями розвитку, до цієї групи належать державні (та комунальні) підприємства, які працюють у громаді і впливають на її економіку. Це, з одного боку, підприємства, що забезпечують інфраструктуру та послуги (енергопостачання, залізниця, пошта, Укрзалізниця, Укрпошта тощо), від функціонування яких залежить торговельна активність в регіоні. З іншого боку, існують спеціалізовані установи, покликані стимулювати бізнес: наприклад, Офіс із залучення інвестицій UkraineInvest, Офіс розвитку підприємництва та експорту, фонди підтримки малого бізнесу, державні банки розвитку і т.д. Хоча ці структури не прив'язані до окремої громади, їхні програми (кредитування МСП, навчання підприємців, просування експорту) безпосередньо допомагають розвитку бізнесу на місцях. На рівні громади діють також комунальні підприємства розвитку – наприклад, комунальні агенції місцевого економічного розвитку, туристично-інформаційні центри, інвестиційні офіси при міських радах. Вони формально не є державними, але створені органами самоврядування для виконання конкретних економічних функцій: маркетингу громади для інвесторів, консалтингу для бізнесу, розвитку певних галузей (туризму, ремесел, торгівлі). Таким чином, державні та комунальні агенції й підприємства розвитку доповнюють роботу органів влади, виступаючи гнучкими

інструментами реалізації економічної політики. Їх діяльність базується на державних стратегічних документах і фінансується з державного чи місцевого бюджетів, або за підтримки міжнародних програм. В адміністративно-правовому механізмі вони виконують функцію операторів змін – впроваджують проекти, надають послуги чи експертну підтримку бізнесу, сприяючи таким чином зростанню торгівлі й підприємництва в громадах.

Агенції регіонального розвитку є відмінними за своїм змістом діяльності від громадських організацій, хоча до 2015 року, до ухвалення Закону України «Про засади державної регіональної політики», їх діяльність на нормативному рівні ототожнювалась [127]. Із моменту розробки та ухвалення Типового положення про агенцію регіонального розвитку відбулось відмежування за правовим статусом таких суб'єктів від інших неурядових інституцій, було визначено завдання та функції агенцій, порядок діяльності, організаційну структуру, органи управління АРР, питання фінансового та матеріально-технічного забезпечення [37].

Відповідно до п. 6 постанови Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 р. № 258 органами управління агенції є: «1) наглядова рада агенції; 2) виконавчий орган в особі директора агенції». При цьому АРР згідно із чинного законодавства України визнається юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в територіальному органі Казначейства та установах банків, власні бланки, може мати печатку. АРР може мати та використовувати власну символіку, порядок затвердження та використання якої визначається відповідно до положення про агенцію [37].

Пунктом 11 постанови Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 р. № 258 встановлюється відкритий перелік завдань, що стоять перед АРР, де чинним законодавством України виділяються такі:

«1) участь у розробленні та забезпеченні реалізації регіональної стратегії розвитку і плану заходів з її реалізації, проведенні моніторингу та оцінювання їх реалізації;

2) участь у розробленні проектів регіонального плану відновлення та розвитку, планів відновлення та розвитку територіальних громад;

3) участь у підготовці, поданні на конкурсний відбір і реалізації проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів із джерел, визначених статтею 21 Закону України «Про засади державної регіональної політики»;

4) участь у проведенні моніторингу стану реалізації програм та проектів, спрямованих на розвиток регіону, що фінансуються за рахунок коштів із джерел, визначених статтею 21 Закону України «Про засади державної регіональної політики»;

5) сприяння на регіональному рівні європейській та євроатлантичній інтеграції України;

6) надання інформаційно-консультаційних послуг суб'єктам господарювання для сприяння їх виходу на європейський ринок;

7) сприяння соціально-економічному та культурному розвитку регіону, зокрема залученню інвестицій у розвиток регіону, експорту продукції підприємствами регіону, розвитку підприємництва та туризму в регіоні;

8) надання консультаційно-методичної допомоги органам місцевого самоврядування з питань розроблення стратегій розвитку територіальних громад, проектів регіонального розвитку, регіональних та місцевих програм розвитку;

9) сприяння залученню та реалізації у регіоні проектів (програм) міжнародної технічної допомоги та транскордонного співробітництва» [37].

Задля виконання зазначених вище завдань АРР наділяється таким колом повноважень, як:

організаційні – із сприяння органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування у реалізації державної регіональної політики; залученість у розроблення та забезпечення реалізації регіональної стратегії розвитку і плану заходів з її реалізації, стратегій розвитку територіальних громад, регіонального плану відновлення та розвитку, планів відновлення та

розвитку територіальних громад, програм регіонального розвитку, регіональних та місцевих програм розвитку, інших стратегічних і програмних документів, що стосуються розвитку регіону; участь у проведенні моніторингу виконання у регіоні завдань, визначених Державною стратегією регіонального розвитку України та планом заходів з її реалізації, реалізації регіональної стратегії розвитку та плану заходів з її реалізації, регіонального плану відновлення та розвитку, програм і проектів регіонального розвитку; бере участь у розробленні та запровадженні в регіоні заходів із сприяння розвитку малого та середнього підприємництва та експортної діяльності підприємств, зокрема з урахуванням смарт-спеціалізації регіону; бере участь у розробленні та здійсненні заходів, спрямованих на підтримку запровадження механізму державно-приватного партнерства в регіоні, поширення успішного досвіду застосування механізму державно-приватного партнерства в регіоні; співпрацює з установами та організаціями з питань залучення інвестицій, просування експорту, підтримки розвитку підприємництва та запровадження державно-приватного партнерства; бере участь у роботі, пов'язаній з релокацією виробничих підприємств, пошуку відповідних виробничих приміщень та/або земельних ділянок, налагодженні відповідних зв'язків і контактів;

правотворчі – розробляє і реалізує проекти регіонального розвитку, зокрема спрямовані на відновлення та економічний розвиток регіонів і територіальних громад, із залученням коштів з різних джерел, не заборонених законодавством; сприяє здійсненню заходів із залучення інвестицій для забезпечення розвитку регіону та територіальних громад (зокрема, розвитку індустріальних парків), супроводу інвестиційних проектів, оцінки інвестиційного потенціалу регіонів і громад, підвищення інвестиційної привабливості територій;

аналітичні – проводить аналіз соціально-економічного розвитку регіону, визначає ключові чинники, ризики та проблемні питання розвитку регіону і формує пропозиції щодо шляхів їх розв'язання, надає відповідні

пропозиції Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським радам, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським держадміністраціям; вивчає досвід іноземних держав у сфері реалізації регіональної політики, регіонального і місцевого розвитку та готує пропозиції щодо його використання для забезпечення розвитку регіону та територіальних громад;

інформаційно-просвітницькі – сприяє здійсненню в регіоні заходів з метою підтримки і популяризації європейської та євроатлантичної інтеграції України; надає консультаційно-методичну допомогу органам місцевого самоврядування з питань застосування механізмів підвищення інвестиційної привабливості територій, стандартів роботи з інвесторами, підготовки та реалізації інвестиційних проектів тощо; надає консультаційну та інформаційну підтримку суб'єктам господарювання з питань підприємницької діяльності, інвестиційної діяльності та проектного менеджменту, експортної діяльності підприємств, розроблення і просування українських брендів експортних товарів і послуг, можливості налагодження співпраці з іноземними партнерами; надає консультаційну та інформаційну підтримку ініціаторам проектів державно-приватного партнерства на регіональному та місцевому рівнях під час підготовки ними пропозицій щодо здійснення державно-приватного партнерства; надає консультаційно-методичну та інформаційну підтримку органам місцевого самоврядування з питань стратегічного планування, залучення інвестицій, підтримки підприємництва, розроблення проектів регіонального розвитку, регіональних та місцевих програм розвитку; організовує та проводить тренінги, навчальні та інші заходи для представників місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань стратегічного планування розвитку територій, розроблення і реалізації проектів регіонального розвитку, залучення інвестицій, розвитку підприємництва, підтримки експортної діяльності підприємств, державно-приватного партнерства; сприяє

залученню та реалізації проектів (програм) міжнародної технічної допомоги та транскордонного співробітництва, спрямованих на відновлення та/або розвиток регіону [41].

Отже, Агенції регіонального розвитку (АРР) в Україні були запроваджені як інституційний механізм підтримки регіонального та місцевого розвитку відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики». Як було з'ясовано основне функціональне призначення АРР полягає у сприянні реалізації державної регіональної політики, залучати інвестиції, координувати проекти розвитку на рівні області або громади, бути платформою для співпраці між державою, місцевим самоврядуванням та бізнесом. Однак, попри потенційну важливість, діяльність багатьох АРР виявилася обмеженою або недостатньо ефективною.

Серед проблем їх функціонування виділяються: 1) відсутність єдиного стандарту для організаційно-правової моделі АРР (згідно з чинним законодавством, агенції можуть бути створені у різних організаційно-правових формах (неприбуткові установи, комунальні підприємства), що призводить до розбалансованості в підходах до їх управління, підзвітності та можливостей участі у фінансуванні); 2) неузгодженість повноважень АРР з іншими суб'єктами регіонального розвитку, зокрема департаментами облдержадміністрацій, асоціаціями ОМС, інституціями громадянського суспільства; 3) брак фінансування діяльності АРР з боку держави та місцевих бюджетів; 4) низький рівень бюджетної автономії, що пов'язується із відсутністю у АРР повноважень самостійно розпоряджатися коштами без погодження з органами влади, що ускладнює оперативну реалізацію проектів; 5) нерівномірність ресурсного забезпечення по регіонах (зокрема, у Львівській чи Вінницькій областях АРР мають значно більші ресурси й підтримку, ніж агенції у східних або південних регіонах); 6) організаційна нестабільність та плинність кадрових ресурсів, що часто характеризуються відсутністю належної конкуренції та фахової підготовки; 7) залежність від

політичної кон'юнктури; 8) брак стратегічного планування; 9) обмежена інституційна спроможність (у більшості випадків АРР займаються лише написанням проєктів на гранти (наприклад, ЄС або USAID), але не мають повноважень чи можливостей реалізовувати комплексні програми регіонального розвитку); 10) відсутність впливу на регіональні чи місцеві політики, що пов'язується із високим ступенем формалізації їх діяльності та відсутністю у АРР реального впливу на ухвалення управлінських рішень в регіоні; 11) недостатня комунікація з ОМС; 12) відсутність процедурної інтеграції в систему публічного управління. АРР не є частиною системи виконавчої влади і часто опиняються на «узбіччі» адміністративних процесів, особливо у прийнятті рішень, розподілі ресурсів, реалізації стратегій; 13) складність процедур погодження проєктів; 14) недостатня прозорість підконтрольності, що обумовлюється тріадою суб'єктів впливу на АРР, зокрема, з боку ОМС, Міністерство розвитку громад та територій України чи організації-донора, що створює прогалини в оцінці ефективності та відповідальності агенцій; 15) зміщення пріоритетів з розвитку на гуманітарну допомогу, безпеку, відновлення, що обумовлюється умовами воєнного стану, що призвело до того, що у період війни багато АРР змушені були фактично змінити профіль діяльності; 16) відсутність загальнодержавної політики підтримки інституційного розвитку АРР; 17) брак єдиного координуючого центру (на рівні держави), який би забезпечував методичний супровід, обмін кращими практиками, навчання персоналу АРР; 18) нерозуміння цінності агенцій з боку місцевої влади: деякі ради чи ОВА не сприймають АРР як партнерів, а як «конкурентів» у доступі до проектного фінансування [41].

Отже, незважаючи на значний потенціал, АРР в Україні досі не стали повноцінними драйверами регіонального розвитку. Основними перешкодами залишаються недосконалість правового регулювання, слабка інституційна спроможність, обмежене фінансування та невизначений статус у системі публічного адміністрування. Для вирішення цих проблем доцільно розробити: національну стратегію підтримки АРР; внести зміни до Закону

«Про засади державної регіональної політики» з чітким описом статусу, функцій та джерел фінансування АРР; запровадити механізми моніторингу ефективності агенцій; розширити співпрацю між АРР, ОМС і військовими адміністраціями[174], що особливо в умовах відновлення постраждалих територій.

До суб'єктів механізму розвитку економіки громади належать також окремі установи публічного адміністрування, що забезпечують реалізацію адміністративних послуг і процедур, важливих для бізнесу і торгівлі. Передусім це центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) – постійно діючі робочі органи або структурні підрозділи місцевої влади, через які громадянам та суб'єктам господарювання надаються адміністративні послуги. Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» [119], у кожній громаді створено ЦНАП, що працює за принципом «єдиного вікна». Через ЦНАП підприємці отримують базові адміністративні послуги, необхідні для започаткування та ведення бізнесу: державну реєстрацію фізичних осіб–підприємців та юридичних осіб, реєстрацію речових прав, дозволи на торговельну діяльність, будівельні паспорти, різноманітні довідки та інші послуги. Наявність ефективного ЦНАП у громаді є важливою умовою розвитку торгівлі і підприємництва, адже спрощує взаємодію бізнесу з владою, зменшує корупційні ризики та часові витрати на отримання дозволів [6, с. 39-45].

На період дії воєнного стану сфера адміністративних послуг зазнала окремих змін, але загалом ЦНАПи продовжують роботу і забезпечують бізнес найнеобхіднішими сервісами [191, с. 421-424;38;33; 136 ;34;135].

Іншим елементом публічного адміністрування на рівні територіальної громади є адміністративні комісії при виконавчих комітетах рад. Це колегіальні органи, що утворюються органами місцевого самоврядування для розгляду справ про адміністративні правопорушення (переважно невеликої тяжкості), відповідно до глави 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення [64]. Склад адмінкомісії затверджує виконком, до нього

входять голова, заступник, секретар і члени комісії з числа громадськості, посадових осіб тощо. Адміністративні комісії мають визначену законом компетенцію – вони розглядають протоколи про адмінправопорушення у певних сферах і виносять постанови про накладення адміністративних стягнень (наприклад, штрафів). В контексті торговельно-економічного розвитку важливо, що до виключної компетенції адмінкомісій належить розгляд низки правопорушень у галузі торгівлі та громадського харчування – зокрема, порушення правил торгівлі і роботи ринків, торгівля з рук у невстановлених місцях, порушення правил торгівлі алкогольними напоями тощо. Отже, адмінкомісії забезпечують дотримання правил ведення бізнесу в громаді, здійснюючи притягнення до відповідальності за дрібні порушення. Їх діяльність регламентується як КУпАП, так і місцевими положеннями про адмінкомісії. Вони діють від імені виконавчого органу ради і опосередковано впливають на місцевий бізнес-клімат через забезпечення порядку та чесної конкуренції (наприклад, припиняючи стихійну торгівлю, притягуючи до відповідальності за обман споживачів тощо).

Таким чином, ЦНАПи та адміністративні комісії – це інструментальні ланки адміністративно-правового механізму, які безпосередньо взаємодіють з суб'єктами господарювання. ЦНАП надає сервісні послуги (реєстрації, дозволи), а адмінкомісія – здійснює правоохоронну функцію щодо дрібних правопорушень у сфері торгівлі. Обидві інституції діють на основі законів та рішень органів влади і спрямовані на те, щоб правовідносини між бізнесом і владою в громаді відбувалися у законний, прозорий та зручний спосіб.

Асоціації органів місцевого самоврядування – це добровільні об'єднання сільських, селищних, міських рад та інших самоврядних органів, створені для захисту спільних інтересів та координації дій. В Україні діють всеукраїнські асоціації, такі як Асоціація міст України[8], Всеукраїнська асоціація громад (що об'єднала сільські та селищні ради) [23], Асоціація районних та обласних рад, а також регіональні асоціації громад[9]. Їх поява унормована положеннями Закону України «Про асоціації органів місцевого

самоврядування» [121], який визначає правові засади діяльності таких об'єднань. Асоціації не є органами влади, проте відіграють важливу роль у формуванні державної та регіональної політики. Головне завдання асоціацій ОМС – представляти і захищати інтереси громад перед державними органами. Вони виступають своєрідним колективним голосом місцевого самоврядування: проводять консультації з урядовими структурами, готують пропозиції до законодавства, подають петиції, беруть участь у робочих групах, що розробляють нормативні акти, тощо [85].

У контексті торговельно-економічного розвитку асоціації громад лобіюють рішення, які сприяють розвитку місцевої економіки. Наприклад, Асоціація міст України активно відстоює фінансову децентралізацію, збільшення частки місцевих бюджетів, наявність у громад достатніх ресурсів для розвитку інфраструктури. Асоціації також ініціюють зміни до законів у сферах земельних відносин, будівництва, надання адміністративних послуг – всього того, що впливає на бізнес-клімат у громадах. Крім адвокації, асоціації виконують і координаційно-методичну функцію: вони поширюють кращі практики місцевого економічного розвитку, проводять навчання для представників громад (семінари, конференції), допомагають втілювати спільні проекти між громадами. Наприклад, в рамках асоціацій можуть створюватися платформи публічно-приватного діалогу на національному рівні або регіональні мережі економічного розвитку. Правовий статус асоціацій визначає їх незалежність від державних органів – вони не підпорядковані владі, а є повноправними учасниками публічно-правових відносин (через механізми консультацій, участі у дорадчих органах при Парламенті чи Кабміні). В адміністративно-правовому механізмі ці об'єднання є представницькими суб'єктами, які допомагають узгоджувати інтереси держави і місцевого самоврядування. Через асоціації громади впливають на формування державної регіональної політики, привертають увагу до проблем, що стримують розвиток торгівлі та підприємництва на місцях, та спільно шукають рішення цих проблем. Отже, асоціації ОМС –

важливий посередник і каталізатор розвитку, що забезпечує зворотний зв'язок «громади ↔ держава» у виробленні та реалізації економічної політики.

Бізнес-асоціації – це об'єднання суб'єктів підприємництва (підприємців, компаній), створені для захисту їхніх інтересів і сприяння розвитку галузей чи регіонів. На рівні громад можуть діяти місцеві спілки підприємців, торгово-промислові палати, об'єднання роботодавців, галузеві асоціації (наприклад, асоціація фермерів району, клуб підприємців міста). Хоча формально вони не належать до публічної влади, проте виступають партнерами влади у розробці та реалізації економічних рішень, здійснюючи публічно-приватний діалог (ППД). Публічно-приватний діалог – це інструмент взаємодії між державними органами і бізнес-спільнотою, спрямований на узгодження політики розвитку, покращення бізнес-клімату та впровадження реформ. Міжнародний досвід свідчить, що ефективний ППД, як зазначає Рікардо Пінто, є основою сталого економічного розвитку, оскільки формує довіру між державою і приватним сектором та забезпечує прозорість управлінських процесів [93]. На місцевому рівні цей діалог може набувати форми рада підприємців при міському голові, регулярні зустрічі бізнесу з податковою службою, публічні обговорення регуляторних актів тощо.

Бізнес-об'єднання в громаді зазвичай займаються такими завданнями: представлення інтересів підприємців перед місцевою владою (наприклад, висловлюють консолідовану позицію щодо ставок місцевих податків або правил торгівлі на ринках), участь у консультативних органах (наприклад, члени бізнес-асоціації можуть входити до складу виконкому або громадської ради при міськраді), ініціювання спільних проєктів (ярмарки, навчальні програми для бізнесу, промоція громади для інвесторів) та саморегуляція (розробка кодексів етики, стандартів ведення бізнесу на місцевому рівні). У період воєнного стану значення співпраці влади і бізнесу зросло: прикладом є ініціативи «Діалог влади та бізнесу», запроваджені за дорученням

Президента України в областях, що мають на меті підтримати підприємців, вирішувати нагальні проблеми (логістика, релокація виробництв, пошук нових ринків) через прямий діалог між війсьними адміністраціями та бізнес-спільнотою [161;40].

В адміністративно-правовому механізмі забезпечення торговельно-економічного розвитку громади бізнес-асоціації виконують роль консультативно-дорадчих партнерів. Хоч вони не наділені владними повноваженнями, їхню думку враховують при прийнятті регуляторних актів – відповідно до Закону «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» обговорення проектів рішень з представниками бізнесу є обов'язковим. Залучення бізнес-асоціацій до розробки місцевих програм розвитку забезпечує більш реалістичне і потрібне бізнесу планування. Публічно-приватний діалог дозволяє виробляти збалансовані рішення, уникати надмірного тиску на підприємців та стимулювати їх участь у реалізації місцевих економічних ініціатив. Як зазначають експерти, ППД – це «основа сталого розвитку, що не лише формує довіру між державою та бізнесом, але й забезпечує прозорість процесів» [93]. Організації підтримки бізнесу (торгово-промислові палати, асоціації МСБ) є ключовими учасниками діалогу, представляючи інтереси підприємців на різних рівнях прийняття рішень. Таким чином, бізнес-об'єднання та ППД-платформи доповнюють інституційну систему механізму розвитку – забезпечують врахування голосу приватного сектору і спільне вирішення проблем розвитку громади.

У зв'язку з запровадженням воєнного стану в Україні у 2022 р., нормативно-правові акти були доповнені положеннями, що вплинули на компетенцію суб'єктів у сфері місцевого розвитку. Основним актом є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [163], який надав Президенту та військовому командуванню можливість утворювати військові адміністрації – тимчасові органи для здійснення влади в умовах війни. Згідно із ст.4 та ст.15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [163]

визначено порядок створення військових адміністрацій областей, районів і населених пунктів, їхні повноваження та взаємодію з органами місцевого самоврядування. Зокрема, військові адміністрації отримали право перебирати на себе окремі повноваження органів самоврядування, якщо останні не можуть їх здійснювати або якщо таке рішення прийняте в інтересах оборони. Порядок функціонування громад під час війни також регулюється Указами Президента про введення і продовження воєнного стану, низкою постанов Кабінету Міністрів (наприклад, щодо переміщення бюджетних коштів, спрощення адмінпослуг у воєнний час) та наказами військового командування.

В системі нормативного забезпечення торговельно-економічного розвитку громад значне місце посідають постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств і спільні рішення органів влади різного рівня. Необхідним є виділити: положення Постанови Кабінету Міністрів України №106 від 31.01.2007 р. (в оновленій редакції 2020 р.), де затверджено порядок розроблення і виконання державних цільових програм[147]; Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 21.12.2022 № 265 [141], де затверджено методичні рекомендації щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад; ряд урядових нормативно-правових актів, що регулюють діяльність ЦНАПів (типові положення, вимоги до якості обслуговування), порядки надання окремих адмінпослуг, функціонування дозвільних офісів тощо, а також встановлюють довгострокові пріоритети, яких мають дотримуватися суб'єкти адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку громад, зокрема, виділяється в цьому сенсі Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки, яка окреслює завдання держави і громад у відновленні регіонів, подоланні диспропорцій розвитку та післявоєнній відбудові; стратегії розвитку окремих галузей економіки (експортна стратегія, стратегія МСП тощо), плани відновлення України та інші програмні документи Кабінету Міністрів.

Воєнний стан в Україні суттєво вплинув на функціонування адміністративно-правового механізму розвитку громад, зумовивши перерозподіл повноважень і тимчасову зміну ролей суб'єктів. Головною особливістю стало запровадження військових адміністрацій та посилення вертикального управління з метою забезпечення оборони та оперативного керівництва на місцях. Фактично, обласні та районні державні адміністрації були переформатовані у військові адміністрації, очолювані відповідно головами ОДА та РДА, які отримали додаткові повноваження військового характеру. Функціональна роль військових адміністрацій полягає в тому, що вони одночасно виконують завдання і військового командування, і органів державної влади на відповідній території [185]. Військовим адміністраціям можуть бути делеговані повноваження органів місцевого самоврядування за таких умов, як: неспроможність органів місцевого самоврядування через об'єктивні причини на виконання покладених на них повноважень (наприклад, у окупованій чи прифронтовій громаді), якщо місцеву владу розпущено рішенням військового командування, або якщо це необхідно для забезпечення оборони і порядку, що може відбутися як внаслідок близькості розташування місцевості до лінії зіткнення, так і через наявність конфлікту між мером і органами державної влади на місцях, що однак при цьому неоднозначно було сприйнято населенням громади, та трактувалось як загроза реалізації політики децентралізації [50].

В умовах воєнного стану в Україні відбулось розширення повноважень органів місцевого самоврядування, яким чинним законодавством України було надано дозвіл за необхідності тимчасово припиняти повноваження рад та голів громад, якщо це обґрунтовано військовою ситуацією. На практиці абсолютна більшість громад зберегли свої ради і виконкоми, які співпрацюють з військовим командуванням та військовими адміністраціями, погоджують певні рішення (як-от примусове відчуження майна для потреб оборони – виконується лише за рішенням ради). Водночас, місцеві вибори, що мали відбутися восени 2022 р., були відтерміновані через воєнний стан,

отже строки повноважень існуючих рад і мерів продовжені до відміни воєнного стану, що фактично усунуло невизначеність влади в громадах на період війни, дозволивши їм зосередитись на управлінні, але зменшило рівень демократичної підзвітності (громади не можуть переобрати владу під час війни). Багато органів місцевого самоврядування отримали додаткові завдання: організація евакуації та розміщення внутрішньо переміщених осіб, забезпечення життєдіяльності в умовах обстрілів, відновлення інфраструктури одразу після деокупації. Зазначені нові функції не завжди прямо закріплені в законі, але реалізуються на основі розпоряджень військових адміністрацій чи урядових доручень. Отже, роль ОМС дещо змістилася – вони стали важливою ланкою територіальної оборони та гуманітарного реагування, що опосередковано впливає і на торговельно-економічний стан громади (наприклад, збереження роботи критичних підприємств, ринків тощо).

Роль місцевих державних адміністрацій у воєнний час істотно зросла, причому у двох напрямках: 1) як опори військового управління та державного контролю (централізація прийняття рішень на рівні начальників ВА), 2) як провідників післявоєнного відновлення (держадміністрації акумулюють інформацію про руйнування, організовують відбудову, розподіляють кошти фондів відновлення) [4, с. 140-145]. Позитивним ефектом стало підвищення оперативності управлінських рішень, негативним – звуження демократичного контролю та потенційний конфлікт з органами місцевого самоврядування там, де вони існують паралельно.

Центральні органи виконавчої влади в умовах війни сконцентрували багато повноважень, раніше частково відданих на місця. Для забезпечення єдиної державної політики в критичних сферах уряд почав більше керувати безпосередньо. Наприклад, була тимчасово змінена бюджетна система: значна частина коштів місцевих бюджетів централізовано перерозподіляється на потреби [145]. У період дії воєнного стану в Україні, в умовах необхідності оперативного управління та мінімізації затримок у прийнятті

рішень, спостерігалася трансформація підходів до здійснення окремих регуляторних функцій, які до повномасштабної збройної агресії традиційно виконувалися на рівні органів місцевого самоврядування. Йдеться, зокрема, про повноваження у сфері містобудування, земельних відносин та дозвільної діяльності (включаючи видачу дозволів на будівництво, погодження документації із землеустрою тощо), що були суттєво спрощені або централізовані. Такі зміни були зумовлені необхідністю забезпечення безперервності реалізації критично важливих інфраструктурних, оборонних та відновлювальних проєктів, а також потребою в оперативному розв'язанні завдань, пов'язаних із розміщенням внутрішньо переміщених осіб, забезпеченням житлом військовослужбовців, відбудовою пошкоджених об'єктів. Урядом України та окремими центральними органами виконавчої влади були ухвалені відповідні нормативно-правові акти, що запровадили особливий порядок реалізації регуляторних процедур у зазначених сферах.

Зокрема, частина функцій, які до цього належали до компетенції виконавчих органів сільських, селищних та міських рад (наприклад, надання містобудівних умов і обмежень, погодження проєктів землеустрою, прийняття рішень про зміну цільового призначення земель), були тимчасово передані військовим адміністраціям або делеговані уповноваженим державним органам (зокрема, обласним військовим адміністраціям та Міністерству розвитку громад та територій України). Паралельно з цим було суттєво спрощено окремі дозвільні та погоджувальні процедури – зменшено кількість необхідних документів, скорочено строки розгляду, запроваджено принцип мовчазної згоди тощо.

Таким чином, в умовах воєнного часу відбулася тимчасова централізація частини регуляторних повноважень, яка, з одного боку, дозволила забезпечити оперативність у прийнятті управлінських рішень, але з іншого – зумовила часткове обмеження автономії органів місцевого самоврядування у здійсненні повноважень у сфері просторового планування та земельних відносин [61].

Отже, у період воєнного стану адміністративно-правовий механізм забезпечення розвитку громад став більш централізованим та військово орієнтованим. Військові адміністрації перебрали ключові важелі управління на місцях, місцеве самоврядування частково втратило автономію дій, натомість центральна влада забезпечила єдність командування і ресурсів. Ці зміни мають характер тимчасових надзвичайних заходів. У міру нормалізації ситуації очікується поступове повернення до демократичних принципів управління на місцях – проведення місцевих виборів, відновлення повного обсягу самоврядних повноважень, переходу від «ручного» управління економікою до планового відновлення знизу вгору. Трансформація ролей у період воєнного стану продемонструвала як сильні сторони системи (здатність до мобілізації та концентрації зусиль), так і вразливі місця (ризик надмірної централізації та нехтування місцевими потребами).

Ефективне забезпечення торговельно-економічного розвитку громади залежить не лише від чіткого визначення повноважень кожного суб'єкта, але й від скоординованої взаємодії між ними [182, с. 27-28]. Ефективне забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади зумовлюється не лише належним нормативно-правовим закріпленням компетенцій та функціональних повноважень кожного із суб'єктів публічної влади, що беруть участь у формуванні й реалізації відповідної політики, а й високим рівнем їхньої інституційної узгодженості та міжсекторальної взаємодії. Скоординованість дій між органами місцевого самоврядування, державними адміністраціями, центральними органами виконавчої влади, спеціалізованими установами, а також представниками бізнес-спільноти й громадянського суспільства є ключовим чинником ефективного функціонування адміністративно-правового механізму розвитку економіки громади.

Злагоджена співпраця між цими суб'єктами дозволяє уникати дублювання функцій, підвищує результативність управлінських рішень, сприяє ефективному використанню ресурсів, забезпечує прозорість та

відповідальність у сфері реалізації економічної політики на місцевому рівні. Натомість фрагментарність дій, відсутність механізмів координації або конфлікти компетенцій можуть суттєво ускладнити досягнення цілей сталого економічного зростання громади, призвести до зниження довіри до інституцій влади та втрати потенційних можливостей для розвитку торгівлі, інвестицій і підприємництва. У цьому контексті актуальним є формування комплексної моделі міжінституційної взаємодії з урахуванням принципів субсидіарності, багаторівневого врядування та участі заінтересованих сторін у процесах публічного управління.

У контексті сучасної моделі публічного адміністрування, забезпечення сталого торговельно-економічного розвитку територіальної громади виступає не лише як результат належного нормативного регулювання чи правильної інституційної побудови, але й як прояв ефективної, скоординованої взаємодії між усіма залученими суб'єктами – органами місцевого самоврядування, місцевими державними адміністраціями, центральними органами виконавчої влади, агенціями регіонального розвитку, державними та комунальними підприємствами, представниками бізнесу, громадськими організаціями тощо.

Адміністративно-правовий механізм регулювання економіки громади в умовах децентралізації базується на чіткому розмежуванні компетенцій, що забезпечує організаційно-правову визначеність та уникнення надмірного втручання в сферу господарювання. Проте самодостатнє функціонування окремих суб'єктів без належної міжінституційної координації призводить до фрагментарності економічної політики, дублювання функцій, адміністративного паралелізму, або, навпаки, створення «білих плям» управління в окремих напрямках (наприклад, у сфері підтримки малого бізнесу чи залучення інвестицій). Отже, на перший план виходить потреба у формуванні ефективних горизонтальних і вертикальних зв'язків між суб'єктами адміністративно-правового регулювання.

На особливу увагу заслуговує трансформація механізмів взаємодії в умовах воєнного стану. Починаючи з 2022 року, внаслідок дії правового

режиму надзвичайного характеру, частина повноважень органів місцевого самоврядування у сфері просторового планування, дозвільних процедур, будівництва та землеустрою була або тимчасово централізована, або передана до військових адміністрацій, що зумовило необхідність оперативного погодження та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з відновленням зруйнованої інфраструктури, розміщенням переміщеного бізнесу, забезпеченням базових економічних функцій на нових адміністративно-правових засадах. У результаті, неформальні канали взаємодії, здатність до гнучкої адаптації та інституційна зрілість суб'єктів стали визначальними чинниками ефективності місцевого економічного розвитку.

Варто також зазначити, що сам по собі формальний розподіл функцій без належної координації не забезпечує досягнення поставлених цілей. Натомість, створення умов для міжінституційної синергії – спільного планування, узгодженого впровадження стратегій, обміну аналітикою, проведення публічно-приватного діалогу – є запорукою сталого функціонування адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку. У цьому сенсі особливе значення мають інструменти міжмуніципального співробітництва, спільні інститути розвитку (наприклад, регіональні агенції, кластери, координаційні ради) та цифрові платформи управління, які здатні налагоджувати комунікацію між розрізненими суб'єктами системи.

Таким чином, правове забезпечення економічного розвитку громади має ґрунтуватися не лише на принципі чіткого розмежування повноважень, але й на засадах субсидіарності, багаторівневого управління та стратегічної координації. Без ефективної взаємодії між усіма учасниками системи публічного управління досягнення реальних результатів у сфері розвитку торгівлі, підприємництва та інвестицій на місцевому рівні залишається обмеженим.

2.2 Інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах

Адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад охоплює сукупність форм, методів та інструментів публічного управління, які використовуються органами влади для створення сприятливих умов функціонування підприємницького середовища, залучення інвестицій, підтримки місцевого бізнесу, а також формування ефективної інституційної інфраструктури. У цьому контексті під інструментами слід розуміти упорядковані адміністративно-правові засоби, за допомогою яких суб'єкти публічної влади реалізують свої повноваження у сфері економічного регулювання на рівні територіальної громади.

У науковій юридичній та управлінській літературі інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад розглядаються як елементи державного (публічного) впливу, спрямовані на регулювання економічних процесів на локальному рівні в межах чинного адміністративного та господарського законодавства[88]. Інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення репрезентують собою різнорівневі засоби : від організаційно-нормативних до процедурно-правових, завдяки яким органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти публічного управління реалізують свої повноваження щодо сприяння розвитку торгівлі, підприємництва та інвестиційної діяльності. Загалом у сучасному науковому дискурсі можна виокремити кілька підходів до класифікації та тлумачення змісту таких інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення, що будуть покладені в основу вироблення авторського бачення змісту торговельно-економічного розвитку територіальних громад. Першим таким підходом необхідно виділити інституційно-функціональний підхід,

згідно з яким, інструменти розглядаються як правові й організаційні засоби, якими користуються публічні інституції (органи влади, агентства розвитку, комунальні установи тощо) для реалізації стратегій місцевого економічного розвитку. Так, П.В. Діхтієвський, В.В. Галуцько, О.В. Кузьменко та інші вчені зазначають, що інструментами регіонального розвитку слід вважати «систему правових, адміністративних і організаційно-економічних засобів впливу, за допомогою яких публічні органи формують умови для ефективного господарювання». У цьому контексті акцент робиться на поєднанні владних регуляторних механізмів із сервісною функцією адміністрації, наприклад, через дозвільні процедури, публічні послуги, участь у програмному фінансуванні бізнесу тощо [5, с. 324-340].

Інша група авторів (І. С. Гриценко, Р. С. Мельник, А. А. Пухтецька та ін.) трактує інструменти як сукупність формалізованих правових засобів, закріплених у законодавстві та підзаконних актах, що складає базис для виокремлення нормативно-правового підходу до розуміння інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад [49, с. 288-290]. У цьому розумінні кожен адміністративно-правовий інструмент є похідним від конкретної правової норми : наприклад, порядок встановлення місцевих податків (на основі Податкового кодексу України[111]), дозвільні процедури (що реалізуються відповідно до Закону «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [132], або правовий режим державної допомоги суб'єктам господарювання. На думку представників нормативно-правового підходу до розуміння змісту інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини, саме правова визначеність і процедурна врегульованість роблять інструмент дієвим і легітимним [24, с. 56-63].

У новітніх наукових роботах (зокрема, Т.В. Ященко, О.Ю. Дрозд та ін.) наголошується на важливості взаємозв'язку між різними групами інструментів – регуляторними, фінансовими, планувальними, інформаційними – та їх інтеграції в єдиний механізм, що стало основою для

формування інтеграційного підходу, що характеризується комплексністю адміністративного регулювання. У цьому підході інструменти не лише класифікуються, а й оцінюються за критеріями взаємодоповнюваності та результативності [212]. Зокрема, підкреслюється, що механізм регулювання буде дієвим лише за умови поєднання планування розвитку (через стратегії), фінансової підтримки (через бюджетні програми) та якісного публічного сервісу (через ЦНАПи та цифрові рішення).

У межах адміністративного права останніх років все активніше розвивається ідея сервісної моделі публічного управління, в якій ключове місце належить інструментам публічних послуг, партнерства з бізнесом, підтримки ініціатив «знизу», що визначає реалізацію публічно-сервісного підходу.. Дослідники (зокрема, І.П. Голосніченко, Є.О. Легеца, Ю.О. Легеца[79]) розглядають адміністративно-правові інструменти як засоби створення сприятливого середовища для суб'єктів господарювання, з фокусом на прозорість, доступність та орієнтацію на результат [76]. У цьому контексті важливими є не стільки примусові заходи, як гнучкі та адаптивні інструменти – «єдине вікно», електронні платформи, локальні проекти державно-приватного партнерства [66].

Окремо необхідно виділити адаптивно-воєнний підхід інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад, що сформувався із початком повномасштабного вторгнення на територію України російської федерації у 2022 році [15].

В межах такого підходу обґрунтовується наявність процесів трансформації інструментів : спрощення процедур будівництва, делегування повноважень військовим адміністраціям, перегляд пріоритетів місцевих бюджетів на користь оборонних або гуманітарних цілей. Автори вказують, що інструменти розвитку в кризових умовах мають бути гнучкими, а правова система є здатною до швидкої адаптації без втрати легітимності й правової визначеності [69, с. 235-240].

Отже, науковий дискурс щодо інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад характеризується багатоваріантністю підходів. Зазначені підходи підкреслюють, що дієвість таких інструментів залежить не лише від їхньої юридичної форми, а й від інституційної спроможності громад, координації між суб'єктами, нормативної ясності, цифровізації процедур, а також здатності системи до адаптації в умовах викликів – як економічних, так і безпекових. Подальші дослідження мають зосередитися на синтезі цих підходів, щоб забезпечити розробку ефективної правової політики розвитку громад на локальному рівні [59].

У цьому контексті особливої ваги набуває питання класифікації інструментів адміністративно-правового механізму, оскільки така класифікація дозволяє не лише систематизувати наявні засоби адміністративного впливу, але й виявити прогалини в правовому регулюванні, визначити їхню ефективність, а також адаптувати механізм до конкретних завдань економічного розвитку [95, с. 32-33; 27, с. 101-110].

Зокрема, здійснення класифікації інструментів за такими критеріями, як: за правовою природою (нормативні, дозвольні, контрольні, організаційні); за функціональним призначенням (регуляторні, стимулювальні, фіскальні, сервісні); за формою реалізації (прямі, опосередковані, програмні, делеговані); за суб'єктом впровадження (ОМС, державні адміністрації, центральні органи, публічно-приватні структури); за ступенем централізації (локальні, регіональні, державні), - дозволяє створити багатовимірну аналітичну модель механізму публічного регулювання. Вона є не лише діагностичним інструментом для виявлення системних недоліків, але й підґрунтям для розробки правових і організаційних рекомендацій щодо удосконалення адміністративного управління у сфері економічної політики громад.

Таким чином, наукове осмислення природи та класифікації адміністративно-правових інструментів сприяє формуванню цілісної

концепції публічного управління торговельно-економічним розвитком громад, в основі якої лежить баланс між нормативною визначеністю, інституційною спроможністю та гнучкістю механізму в умовах змін.

В межах даного дослідження висвітлення змісту класифікації інструментів адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах буде здійснено із використанням такого критерію як їх правова природа. Формування ефективного адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальних громад потребує цілісного, системного підходу до застосування комплексу правових, процедурних, фінансових та організаційних засобів, які дозволяють суб'єктам публічної адміністрації реалізовувати свої повноваження у сфері регулювання економіки на місцевому рівні. Відповідно, адміністративно-правові інструменти в цьому контексті виступають як практичні засоби реалізації публічної політики у сфері підтримки підприємництва, торгівлі, інвестицій та економічного розвитку громад.

Провідне місце серед таких інструментів належить нормативно-регуляторному забезпеченню, зокрема прийняттю локальних нормативно-правових актів, що регламентують правові умови господарської діяльності, торгівлі, благоустрою, підтримки підприємництва тощо [102, с. 16-23]. До цієї ж категорії належить і встановлення правил щодо розміщення тимчасових споруд, режимів роботи об'єктів торгівлі, а також розроблення та затвердження стратегічних документів, таких як стратегії розвитку громад, програми соціально-економічного розвитку, просторові плани, зонінги та інші планувальні документи [146; 183].

Іншою важливою групою інструментів є засоби дозвільної та реєстраційної діяльності. Йдеться, зокрема, про надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг [97, с. 56 та ін.], що охоплює реєстрацію бізнесу, видачу витягів, погодження режимів роботи тощо. Важливою є й роль цифрових рішень, таких як платформа «Дія» або

місцеві е-сервіси, що спрощують доступ до регуляторних процедур, а також окремі дозвільні повноваження, реалізовані через погодження розміщення об'єктів торгівлі, зовнішньої реклами або сезонних майданчиків [108; 205].

Контрольні та наглядові інструменти адміністративно-правового характеру реалізуються через адміністративні комісії при виконавчих органах, які здійснюють контроль за дотриманням правил ведення торгівлі, благоустрою, законності у використанні об'єктів нерухомості [103, с. 347-358]. До цієї групи також належить притягнення до адміністративної відповідальності за порушення чинного регламенту, а також взаємодія з органами державного нагляду — Держпрацею, Держпродспоживслужбою, податковою службою тощо.

Фінансово-економічні інструменти охоплюють механізми місцевого оподаткування, встановлення місцевих податків і зборів, а також заходи бюджетного стимулювання підприємницької активності, серед яких — місцеві програми підтримки малого та середнього бізнесу, надання грантів, часткова компенсація відсоткових ставок, фінансування інвестиційних ініціатив. Окреме місце посідає використання інструментів державно-приватного партнерства, зокрема передача майна в оренду на пільгових умовах, участь у гарантійних і кредитних програмах.

Інституційні інструменти представлено через створення агенцій регіонального розвитку, муніципальних бізнес-інкубаторів, фондів підтримки підприємництва, центрів економічного розвитку тощо [54, с. 23]. Їх діяльність орієнтована на підвищення інституційної спроможності громад у сфері економіки. Водночас важливим інструментом слугує запровадження механізмів публічно-приватного діалогу, зокрема у формі дорадчих органів, громадських рад, консультаційних платформ, які забезпечують залучення представників бізнесу до процесів прийняття рішень.

Одним із провідних інституційних інструментів є агенції регіонального розвитку (АРР), які утворюються як неприбуткові організації на засадах партнерства між органами місцевого самоврядування, державою, бізнесом та

громадянським суспільством. Вони виступають посередниками між громадою й зовнішніми донорами, координаторами стратегічного планування, інвесторами, провайдерами технічної допомоги, а також розробниками й виконавцями місцевих економічних програм. Діяльність APP охоплює підготовку інвестиційних проєктів, консультування бізнесу, проведення навчальних заходів, формування проєктних заявок до міжнародних фондів тощо. У сучасних умовах, особливо в регіонах, що постраждали від воєнних дій, такі установи відіграють ключову роль у плануванні відновлення, релокації підприємств, розвитку критичної економічної інфраструктури [198].

Іншим поширеним видом інституційної підтримки є муніципальні бізнес-інкубатори та центри розвитку підприємництва, які функціонують як локальні платформи для надання адміністративних, консультаційних, навчальних та сервісних послуг підприємцям, насамперед представникам малого і середнього бізнесу. Вони сприяють зниженню бар'єрів для входу в підприємництво, зокрема через організацію освітніх програм, менторський супровід, забезпечення доступу до фінансових ресурсів і технологічної підтримки. Аналогічні функції можуть виконувати фонди підтримки підприємництва, що надають мікрофінансування, гарантії, пільгові кредити або грантові кошти, зокрема в межах реалізації місцевих програм економічного розвитку.

Крім того, важливим інструментом виступає запровадження механізмів публічно-приватного діалогу (державно-приватного діалогу), який забезпечує інституціалізацію комунікації між владою, бізнесом і громадськістю. Такий діалог може реалізовуватись у формі дорадчих органів при виконавчих комітетах, громадських рад, локальних бізнес-клубів, платформ багатосторонньої участі, координаційних рад або регулярних стратегічних сесій за участі підприємницьких структур. Практика свідчить, що громади, які впровадили сталі механізми консультування з

представниками бізнесу, мають вищий рівень довіри до влади, кращу якість регуляторних рішень та зростаючу динаміку підприємницької активності.

Важливо наголосити, що інституційні інструменти не обмежуються окремими організаційними утвореннями, а охоплюють ширшу інфраструктуру економічного розвитку громади — включно з партнерськими освітніми закладами, кластерними ініціативами, індустріальними парками, коворкінгами, акселераторами інноваційного бізнесу тощо. Усі ці форми є частиною спроможної екосистеми, здатної забезпечити довгостроковий розвиток торговельно-економічної діяльності на принципах інклюзивності, публічності та сталості.

Таким чином, інституційні інструменти не лише забезпечують виконання оперативних завдань у сфері підтримки підприємництва, але й формують стратегічне середовище розвитку територіальної громади як відкритої, економічно активної й здатної до адаптації соціально-економічної системи. Їх ефективне функціонування є визначальним фактором конкурентоспроможності громади в умовах децентралізації, воєнних викликів і потреби у післявоєнному відновленні.

Просторово-планувальні інструменти як складова адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальних громад мають визначальне значення для формування збалансованого, функціонально організованого та інвестиційно привабливого середовища. Їх зміст полягає у правовому, процедурному та організаційному забезпеченні просторової організації території громади з урахуванням стратегічних пріоритетів економічного зростання, раціонального використання земельних ресурсів, сталості екологічного середовища та потреб місцевих суб'єктів господарювання.

Ключовим інструментом у цій площині є розробка та затвердження містобудівної документації, зокрема генеральних планів населених пунктів, планів зонування територій (зонінгів), детальних планів територій (ДПТ), схем планування громади тощо. Зазначені документи визначають правові та

функціональні параметри використання земельних ділянок, встановлюють дозволені види діяльності на відповідних територіях, регламентують щільність забудови, транспортну доступність, параметри інженерної інфраструктури. З огляду на це, містобудівна документація прямо впливає на можливості для розвитку об'єктів торговельної, логістичної, ринкової, комерційної інфраструктури [116].

Особливу роль у забезпеченні просторового розвитку відіграє планування зон комерційної активності, яке включає відведення та функціональне визначення територій, призначених для розміщення підприємств торгівлі, складів, логістичних центрів, бізнес-центрів, офісної забудови, ярмаркових та виставкових об'єктів. У межах оновлених генеральних планів та детальних планів територій такі зони повинні відповідати сучасним викликам, зокрема зручності транспортного доступу, енергоефективності, екологічній безпечності, адаптивності до цифрової інфраструктури.

Окремий аспект просторово-планувальних інструментів становлять процедури розпорядження земельними ресурсами у сфері господарської діяльності. Згідно з чинним законодавством України, органи місцевого самоврядування уповноважені на передачу земельних ділянок у користування або у власність суб'єктам господарювання для реалізації інвестиційних проєктів. Зокрема, можуть передбачатися пільгові умови для інвесторів, знижені ставки орендної плати, податкові стимули або інші форми преференцій [28]. У період після початку повномасштабної збройної агресії актуальності набули рішення щодо надання земель для розміщення підприємств, що здійснили релокацію, зокрема з тимчасово окупованих територій або зон активних бойових дій. У цьому контексті важливою є наявність вільних земельних масивів із визначеним функціональним призначенням, а також нормативно забезпеченої процедури відведення.

Реалізація таких просторових рішень потребує дотримання визначених законодавством процедур стратегічної екологічної оцінки (СЕО), оцінки

впливу на довкілля (ОВД), а також проходження етапів громадського обговорення. Зокрема, відповідно до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» [169] та Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [160], будь-які проєкти або плани, що можуть мати суттєвий вплив на навколишнє природне середовище, підлягають відповідній перевірці та публічній оцінці. Такі процедури виконують не лише екологічну, а й соціальну функцію, забезпечуючи публічну легітимність і прозорість управлінських рішень щодо розміщення об'єктів торгівлі та економічної інфраструктури.

У контексті сучасних тенденцій, просторове планування має також враховувати пріоритети цифрової трансформації території, розвиток транспортно-логістичних вузлів, енергоефективної забудови, індустріальних і технологічних парків, а також спеціальних економічних зон, орієнтованих на розвиток торгівлі та експорту [204]. Використання сучасних цифрових геоінформаційних систем у плануванні дозволяє покращити прогнозування, моделювання сценаріїв розвитку та підвищити якість управлінських рішень.

Таким чином, просторово-планувальні інструменти забезпечують узгодженість між стратегічними цілями економічного розвитку громади та реальними можливостями її територіального ресурсу, формують нормативну базу для залучення інвесторів, покращують якість бізнес-середовища та сприяють впровадженню сучасних стандартів урбаністичного управління. Їх ефективне застосування залежить від наявності актуальної містобудівної документації, прозорих процедур землеустрою, відкритості до громадських ініціатив і професійної підготовки персоналу, який здійснює управління розвитком території.

Значну роль у забезпеченні прозорості та публічності адміністративно-правового механізму відіграють комунікаційно-інформаційні інструменти, які передбачають активну взаємодію органів влади з бізнесом, оприлюднення відкритих даних, створення інвестиційних паспортів громади, презентацію економічного потенціалу на публічних платформах, проведення

комунікаційних кампаній, спрямованих на інформування потенційних інвесторів і підприємців.

Комунікаційно-інформаційні інструменти як складова адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад виконують важливу системоутворюючу функцію, спрямовану на посилення прозорості публічного управління, формування довіри до інституцій влади, налагодження ефективної взаємодії з бізнесом і громадянським суспільством, а також активізацію підприємницької ініціативи та інвестиційної активності. Їхнє застосування є ключовим у контексті впровадження сервісно-орієнтованої моделі публічного управління та забезпечення відкритого й доступного середовища для всіх учасників економічного процесу.

Згідно з сучасними науковими підходами, комунікаційно-інформаційні інструменти становлять собою сукупність адміністративно-правових і технологічних засобів, які забезпечують двосторонню взаємодію між органами публічної влади та суб'єктами господарювання, сприяють обміну інформацією, формуванню публічних стратегій розвитку та залученню зацікавлених сторін до прийняття управлінських рішень [73]. Вони охоплюють різні формати і канали комунікації, зокрема публічні консультації, презентаційні заходи, аналітичні публікації, цифрові платформи, засоби візуалізації даних та інформаційно-просвітницькі кампанії.

Одним із ключових інструментів у цій категорії є інвестиційний паспорт громади — структурований документ, який узагальнює основні характеристики території з точки зору економічного потенціалу, наявних ресурсів, стратегічних пріоритетів, інфраструктури, ринку праці, наявності інвестиційно привабливих об'єктів, преференцій і пільг, які можуть бути запропоновані інвесторам. Інвестиційний паспорт виконує роль комунікативного мосту між громадою та потенційними інвесторами, надаючи їм обґрунтовану інформацію для прийняття рішень щодо локалізації

бізнесу, реалізації проєктів, створення виробничих потужностей тощо. У найбільш розвинених громадах такий документ супроводжується мультимедійним контентом, інфографікою, інтерактивними мапами й платформами.

Оприлюднення відкритих даних — ще один важливий інструмент комунікаційної політики. Відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» [133], органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити доступ до суспільно значущої інформації, що стосується бюджету, використання ресурсів, рішень рад, процедур публічних закупівель, інвестиційних програм тощо. Створення локальних відкритих реєстрів, аналітичних панелей (дашбордів), геоінформаційних порталів дозволяє не лише дотримуватись принципу прозорості, але й створює основу для прогнозного аналізу, планування та підприємницького моделювання.

Окреме значення мають комунікаційні кампанії, що проводяться органами влади з метою формування позитивного іміджу громади як сприятливого середовища для ведення бізнесу. Такі кампанії можуть реалізовуватись як у традиційних (друкованих, телевізійних, радійних), так і в цифрових форматах (через соціальні мережі, вебсайти, інформаційні розсилки, відеопрезентації тощо) [101, с. 14-17]. Особливо ефективними є цільові кампанії, орієнтовані на певні групи інвесторів (наприклад, релокований бізнес, ІТ-компанії, агропереробні підприємства), які мають не лише інформативний, але й промоційний характер.

Комунікаційно-інформаційна складова адміністративно-правового механізму також охоплює практику публічних консультацій та обговорень, які проводяться при підготовці стратегічних документів або прийнятті ключових рішень у сфері економічного розвитку. Це забезпечує залучення бізнесу до процесів стратегічного планування, дозволяє враховувати позицію зацікавлених сторін, знижує ризики конфліктності, підвищує соціальну легітимність управлінських рішень. Важливими в цьому контексті є також публічні форуми, економічні ради, галузеві робочі групи, бізнес-сніданки з

органами влади, громадські слухання та інші інструменти багатостороннього діалогу.

У цілому, комунікаційно-інформаційні інструменти не лише забезпечують ефективну реалізацію інших складових адміністративно-правового механізму (нормативних, фінансових, інституційних), але й виступають як умова його легітимності, відкритості та адаптивності. Їх застосування значно посилює інституційну спроможність громад у сфері економіки, сприяє активному залученню бізнесу до розвитку територій та підвищує рівень конкурентоспроможності громади на міжмуніципальному та міжнародному рівнях. Саме тому послідовне формування ефективної комунікаційної політики на основі принципів прозорості, інклюзивності та проактивності має стати одним із пріоритетів адміністративно-правової діяльності в умовах сучасних викликів і трансформацій.

Комплексний підхід до застосування вказаних адміністративно-правових інструментів дає змогу територіальним громадам не лише здійснювати регулювання торговельно-економічної діяльності в межах чинного законодавства, але й формувати сприятливе середовище для зростання підприємництва, залучення інвестицій та інтеграції в регіональні й міжнародні економічні процеси. Ефективність застосування цих інструментів значною мірою залежить від правової визначеності, інституційної спроможності органів місцевої влади та активної взаємодії з представниками бізнесу й громадянського суспільства.

Інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах України становлять складну, багаторівневу систему адміністративно-правових засобів, що забезпечують практичну реалізацію повноважень органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів публічного управління у сфері економіки. Проведений аналіз наукових підходів дозволяє констатувати, що в науковому дискурсі домінують інституційно-функціональний, нормативно-правовий, інтеграційний, публічно-сервісний та адаптивно-воєнний підходи

до осмислення сутності зазначених інструментів. Кожен із них розкриває окремі аспекти механізму публічного впливу — від правового підґрунтя до функціональної ефективності, від процедурної визначеності до гнучкості в умовах надзвичайних ситуацій.

Узагальнення емпіричних матеріалів і нормативної практики дозволяє виокремити ключові групи інструментів, які функціонують на рівні територіальних громад: нормативно-регуляторні, дозвільні та реєстраційні, контрольні й наглядові, фінансово-економічні, інституційні, просторово-планувальні, комунікаційно-інформаційні. Кожна з цих груп має власну правову природу, функціональне навантаження та специфіку реалізації, однак у своїй сукупності вони утворюють цілісний механізм забезпечення розвитку підприємництва, торгівлі та інвестиційної діяльності.

Особливу увагу в межах дослідження приділено питанню класифікації інструментів за критерієм правової природи, що дозволяє не лише систематизувати засоби адміністративного впливу, але й створити підґрунтя для подальшої оцінки їх ефективності, адаптації до викликів та оновлення підходів до регіонального економічного управління. Така класифікація відкриває можливості для цілісного осмислення правової політики в сфері підтримки економічного розвитку громад.

Отже, формування ефективного адміністративно-правового механізму на рівні територіальних громад можливе лише за умови комплексного підходу до використання наявного інструментарію, його правової визначеності, процедурної прозорості, а також здатності інституційної системи до адаптації в умовах як економічної трансформації, так і зовнішньої безпекової загрози. Такі інструменти, у поєднанні з відповідною нормативно-правовою базою, професійною спроможністю органів місцевої влади та активною комунікацією з бізнесом, створюють реальні можливості для сталого економічного розвитку громад в умовах децентралізованої моделі управління.

Висновки до розділу 2

У другому розділі досліджено особливості реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах, що розглянуто через: визначення його інституційного та суб'єктного змісту, а також шляхом дослідження його інструментів. Висновки та окремі положення, досягнуті у другому розділі, оприлюднені в ряді авторських наукових праць [58; 59; 60].

1. Розглянуто інституційний та суб'єктний зміст адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах.

Визначено, що місцеві ради визначають стратегічні напрямки економічного розвитку, зокрема розвиток торгівлі, малого і середнього бізнесу, інвестиційної діяльності, інфраструктури тощо, шляхом затвердження відповідних цільових програм.

Здійснено класифікацію повноважень органів місцевого самоврядування, що дозволило виділити такі їх групи, як: за способом набуття – власні (самоврядні) повноваження; делеговані повноваження; за сферою реалізації – фінансово-економічні; соціальні; житлово-комунальні; екологічні ; правоохоронні та адміністративні; містобудування та землекористування; за способом реалізації – нормотворчі; адміністративно-організаційні; контрольно-наглядові; за суб'єктною характеристикою – колегіальні повноваження місцевої ради як представницького органу; повноваження виконавчих органів місцевої ради; повноваження сільського, селищного, міського голови; повноваження старост.

Зроблено висновок, що у контексті торговельно-економічного розвитку громад місцеві держадміністрації виконують двояку роль: з одного боку, вони координують реалізацію державних та регіональних програм економічного розвитку на місцевому рівні, з іншого – здійснюють нагляд за законністю дій органів самоврядування у делегованих повноваженнях.

Здійснено класифікацію повноважень місцевих державних адміністрацій за такими критеріями, як: характер повноважень (власні (виконавчі) повноваження та делеговані повноваження); функціональне призначення (нормативні; організаційно-розпорядчі; контрольно-наглядові чи контрольно-координаційні); сфери діяльності (бюджетно-фінансова сфера (формування і виконання місцевих бюджетів, контроль за цільовим використанням коштів); соціальна сфера (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист); економіка і регіональний розвиток (інвестиції, підприємництво, транспорт, аграрна політика); житлово-комунальне господарство (водопостачання, енергозабезпечення, благоустрій); охорона довкілля та природні ресурси; правопорядок і оборонна робота (взаємодія з правоохоронними органами, мобілізаційна підготовка); рівень реалізації (повноваження, що втілюються обласними державними адміністраціями (ОДА); повноваження, що реалізуються районними державними адміністраціями (РДА)).

Встановлено, що в умовах воєнного стану в Україні набрав чинності Закон «Про внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» щодо упорядкування окремих питань співробітництва територіальних громад» з метою удосконалення та спрощення укладання договорів про співробітництво. Визначено, що головними нормативними змінами у сфері муніципального співробітництва стали такі положення, що : узгодження між суб'єктами співробітництва фінансування заходів може розпочинатися раніше наступного бюджетного періоду; держава здійснює щоквартальний моніторинг співробітництва, що передбачає скасування вимоги щодо здійснення щорічного звітування перед центральною владою; засідання комісій щодо підготовки проєктів договорів про співробітництво підлягають відеофіксації та збереженню відео протягом 5 років; пролонгація договору про співробітництво не потребуватиме додаткових публічних консультацій; процедура ініціативи не зупиняється у разі відмови однієї сторони від участі у співробітництві; з'являється можливість горизонтального співробітництва обласного та районного рівнів.

До суб'єктів адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку громад віднесено державні підприємства, установи та агенції, діяльність яких спрямована на розвиток територій, що можуть бути як загальнонаціональними інституціями, що підтримують місцевий економічний розвиток, так і регіональними або локальними структурам (зокрема, такими є Агенції регіонального розвитку (АРР) як неприбуткові установи, створені відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики», з метою ефективної реалізації регіональної політики, що є своєрідними майданчиками для співпраці влади, бізнесу та громади задля підготовки та впровадження проектів розвитку, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, об'єднання ресурсів навколо спільних цілей. Визначено, що АРР наділяються таким колом повноважень, як: організаційні; правотворчі; аналітичні; інформаційно-просвітницькі.

До проблем функціонування АРР віднесено: 1) відсутність єдиного стандарту для організаційно-правової моделі АРР; 2) неузгодженість повноважень АРР з іншими суб'єктами регіонального розвитку, зокрема департаментами облдержадміністрацій, асоціаціями ОМС, інституціями громадянського суспільства; 3) брак фінансування діяльності АРР з боку держави та місцевих бюджетів; 4) низький рівень бюджетної автономії; 5) нерівномірність ресурсного забезпечення по регіонах; 6) організаційна нестабільність та плинність кадрових ресурсів, що часто характеризуються відсутністю належної конкуренції та фахової підготовки; 7) залежність від політичної кон'юнктури; 8) брак стратегічного планування; 9) обмежена інституційна спроможність; 9) відсутність впливу на регіональні чи місцеві політики 10) недостатня комунікація з ОМС; 11) відсутність процедурної інтеграції в систему публічного управління; 12) складність процедур погодження проектів; 13) недостатня прозорість підконтрольності, що обумовлюється тріадою суб'єктів впливу на АРР, зокрема, з боку ОМС, Міністерство розвитку громад та територій України чи організації-донора, що створює прогалини в оцінці ефективності та відповідальності агенцій; 14)

зміщення пріоритетів з розвитку на гуманітарну допомогу, безпеку, відновлення, що обумовлюється умовами воєнного стану, що призвело до того, що у період війни багато АРР змушені були фактично змінити профіль діяльності; 15) відсутність загальнодержавної політики підтримки інституційного розвитку АРР; 16) брак єдиного координуючого центру (на рівні держави), який би забезпечував методичний супровід, обмін кращими практиками, навчання персоналу АРР; 17) нерозуміння цінності агенцій з боку місцевої влади: деякі ради чи ОВА не сприймають АРР як партнерів, а як «конкурентів» у доступі до проектного фінансування.

Встановлено, що в адміністративно-правовому механізмі забезпечення торговельно-економічного розвитку громади асоціації міст та бізнес-асоціації виконують роль консультативно-дорадчих партнерів.

Встановлено, що у зв'язку з запровадженням воєнного стану в Україні у 2022 р., нормативно-правові акти були доповнені положеннями, що вплинули на компетенцію суб'єктів у сфері місцевого розвитку, що, зокрема, полягає у законодавчому закріпленні можливості із утворення військових адміністрацій, що наділені повноваженнями перебирати на себе окремі повноваження органів самоврядування, якщо останні не можуть їх здійснювати або якщо таке рішення прийняте в інтересах оборони. Акцентовано, що роль місцевих державних адміністрацій у воєнний час істотно зросла, причому у двох напрямках: 1) як опори військового управління та державного контролю (централізація прийняття рішень на рівні начальників військових адміністрацій), 2) як провідників післявоєнного відновлення (держадміністрації акумулюють інформацію про руйнування, організовують відбудову, розподіляють кошти фондів відновлення), що у сукупності позитивним ефектом має підвищення оперативності управлінських рішень, негативним – звуження демократичного контролю та потенційний конфлікт з органами місцевого самоврядування там, де вони існують паралельно.

З'ясовано, що в умовах воєнного часу відбулася тимчасова централізація частини регуляторних повноважень, яка, з одного боку, дозволила забезпечити оперативність у прийнятті управлінських рішень, але з іншого – зумовила часткове обмеження автономії органів місцевого самоврядування у здійсненні повноважень у сфері просторового планування та земельних відносин.

2. Розглянуто систему інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах.

Визначено, що адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад охоплює сукупність форм, методів та інструментів публічного управління, які використовуються органами влади для створення сприятливих умов функціонування підприємницького середовища, залучення інвестицій, підтримки місцевого бізнесу, а також формування ефективної інституційної інфраструктури. Зроблено висновок, що під інструментами адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад слід розуміти упорядковані адміністративно-правові засоби, за допомогою яких суб'єкти публічної влади реалізують свої повноваження у сфері економічного регулювання на рівні територіальної громади.

Інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення репрезентовано через різнорівневі засоби : від організаційно-нормативних до процедурно-правових, завдяки яким органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти публічного управління реалізують свої повноваження щодо сприяння розвитку торгівлі, підприємництва та інвестиційної діяльності.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1 Зарубіжний досвід стимулювання місцевої економіки: адміністративно-правові підходи

Сучасні держави широко застосовують адміністративно-правові заходи для стимулювання місцевого економічного розвитку і торгівлі. Більшість органів влади реалізують програми, націлені на створення робочих місць та загальний економічний розвиток своїх територій [240]. Зокрема, у США діє понад 5 000 окремих політик економічного розвитку на рівні штатів та місцевостей – кожен штат і муніципалітет запроваджує різні заходи для залучення і утримання бізнесу або підтримки нових підприємств. В європейських державах (насамперед у країнах ЄС) ініціативи економічного розвитку реалізуються на різних рівнях влади, зокрема через фінансування програм вирівнювання регіонального розвитку та зменшення диспропорцій між регіонами [240]. Влада на місцевому, регіональному та національному рівнях задіює наявні ресурси та повноваження, щоб знизити ризики й витрати, які стримують приватні інвестиції, тим самим роблячи свої території привабливішими для бізнесу і стимулюючи місцеву економіку. Важливо відзначити, що сталий економічний розвиток базується на приватній ініціативі, а роль держави – створити сприятливі умови та сформувати місцеву економіку, не підміняючи собою ринкові механізми.

Необхідність вивчення зарубіжного досвіду для підвищення ефективності місцевої економіки та торгівлі у територіальних громадах України зумовлена кількома ключовими факторами, які стосуються як практичної доцільності, так і стратегічного розвитку публічного управління. Нижче наведено основні аргументи, які пояснюють цю необхідність:

У країнах з розвинутою ринковою економікою (зокрема, ЄС і США) вже апробовано різноманітні підходи до місцевого економічного розвитку: від створення спеціальних економічних зон і муніципальних агенцій розвитку до застосування податкових пільг, грантових програм і державно-приватного партнерства. Вивчення цих моделей дозволяє українським громадам: скоротити шлях проб і помилок; краще оцінювати ефективність власних рішень; застосовувати адаптовані до місцевого контексту інструменти стимулювання бізнесу, зайнятості та торгівлі.

Європейський досвід, зокрема досвід Польщі, Німеччини, Литви, доводить, що передача громадам реальних повноважень у сфері економіки та фінансів (у поєднанні з інституційною підтримкою та прозорими правилами гри) сприяє розвитку територій. Для України, яка здійснює реформу децентралізації, важливо вивчити: як інші країни законодавчо закріпили економічну автономію громад; як розвивається система багаторівневого врядування (multilevel governance) [232]; які правові механізми використовуються для координації між державою, регіонами і місцевими громадами.

Багаторівневе управління (multilevel governance[232]) – це наукова концепція для аналізу політики ЄС та термін, що описує особливу форму прийняття рішень у Європейському Союзі, що базується на партнерстві та консенсусі, а також переплетенні кількох політичних рівнів, що характерно для ЄС. Багаторівневе управління характеризується взаємозалежністю кількох рівнів дій і, з точки зору підходу багаторівневого управління, робить ЄС (квазі)федеральною політичною системою. У випадку ЄС можна виділити чотири рівні: 1. європейський або наднаціональний (ЄС); 2. рівень держави-члена (наприклад, Франція чи Естонія); 3. регіональний рівень (у Німеччині та Австрії це федеральні землі, в Іспанії – автономні спільноти, такі як Каталонія), та 4. муніципальний рівень (наприклад, Штутгарт чи Барселона, тобто відповідні територіальні громади).

Термін «багаторівневе управління» був запроваджений у 1990-х роках американськими вченими – Гері Маркс, Лізбет Хуге та Кермітом Бланком, які розробили цю концепцію як спосіб аналізу та опису політики ЄС (спочатку обмеженої регіональною та структурною політикою ЄС, пізніше поширеної на інші сфери політики). Зазначений термін та концепція покликані чітко показати – на відміну від так званих державоцентричних підходів, які розглядають держави-члени ЄС або їхні уряди як центральних та вирішальних дійових осіб, – що в ЄС немає політичного центру та ієрархії в класичному сенсі. На думку Г. Маркса, різні рівні здатні ефективно вирішувати проблеми лише завдяки тісній співпраці та участі всіх рівнів [232].

З огляду на курс України на членство в ЄС, вивчення європейського досвіду місцевого економічного розвитку є надзвичайно важливим. Політика згуртування ЄС (EU Cohesion Policy), що включає використання структурних фондів для підтримки регіонів, визначає підходи, якими керуються європейські громади. Українські ТГ мають бути готовими до: участі у програмах ЄС (наприклад, CLLD/LEADER) [220]; освоєння інструментів стратегічного планування розвитку; забезпечення прозорості та ефективності у використанні міжнародної допомоги.

В умовах конкуренції між громадами за інвестиції, трудові ресурси та розвиток бізнесу надзвичайно важливо мати ефективну систему місцевої економічної політики. Закордонний досвід (наприклад, досвід «зон можливостей» у США[252], enterprise zones у Великій Британії[233]) дає можливість: краще сформулювати інвестиційні пропозиції громад; впровадити сучасні інструменти територіального маркетингу; удосконалити систему підтримки підприємництва та торгівлі (через створення бізнес-інкубаторів, програм мікрокредитування, тощо).

Зони підприємництва (enterprise zones у Великій Британії[233]) – це визначені території, спрямовані на стимулювання економічного зростання шляхом пропонування стимулів для підприємств для створення або

розширення своєї діяльності в них. Наразі в Англії існує 48 зон підприємництва. У цих зонах підприємства можуть скористатися такими стимулами, як: знижка на бізнес-ставки до 100% протягом 5 років; розширені капітальні пільги на придбання машин та обладнання спрощені правила планування через місцеві накази про розвиток. Будь-яке зростання бізнес-ставок у цих зонах протягом 25-річного періоду, починаючи з квітня 2013 року, зберігається місцевою владою для реінвестування на місцевому рівні для підтримки подальшого розвитку [255].

Виникнення зон підприємництва (enterprise zones у Великій Британії[233] пов'язується із оголошенням у березні 2011 року про плани їх створення для допомоги «частинам Британії, які зазнали невдачі протягом останніх 10 років», що вимагало у загальнонаціональному державному бюджеті на 2011 рік передбачити фінансування на перші 24 зони підприємництва, які почали функціонувати у 2012 році. Зростання їх кількості відбулось у 2015 та 2016 роках. На разі в сучасних умовах урядом Великобританії не планується розширення програми «зон підприємництва». В межах функціонування зон підприємництва створюються державою та відповідними муніципалітетами індивідуальні заходи для підтримки зростання бізнесу, що охоплюють ініціативи, пов'язані з бізнес-ставками, плануванням та інфраструктурою ширококутвого зв'язку. Такі заходи були адаптовані до місцевих обставин і могли відрізнятися в різних зонах підприємництва, зокрема: по-перше, знижки на бізнес-ставки (підприємства, що відповідають вимогам, могли отримати знижку до 100% на бізнес-ставки, з потенційною вартістю до 275 000 фунтів стерлінгів на одне підприємство протягом 5-річного періоду; початкові 24 зони підприємництва могли пропонувати додаткові знижки на місцеві бізнес-ставки; існуючі підприємства можуть користуватися знижками на тарифи, що підтримуються урядом, протягом 5 років з моменту їхнього початкового розташування в зоні); збільшені капітальні пільги (підприємства, які здійснюють значні інвестиції в обладнання та обладнання в межах визначених допоміжних

територій підприємницьких зон, можуть скористатися 100% збільшеними капітальними пільгами (податковими пільгами); спрощені процеси планування (усі зони підприємництва мають доступ до спрощених процедур планування місцевих органів влади через місцеві накази про розвиток (LDO), що забезпечують процес планування для певних видів забудови, включаючи нові промислові будівлі або зміни у використанні будівель, звільняючи їх від певних вимог щодо дозволу на планування); зростання нерозподілених ставок ділової активності (усе зростання ставок ділової активності понад узгоджений базовий рівень у межах зон підприємництва з квітня 2013 року утримується місцевими органами влади для реінвестування в місцеву територію) [233].

Досвід розвинених країн демонструє важливість інституційного забезпечення місцевого розвитку. Зокрема, створення агенцій регіонального розвитку, муніципальних фондів, дорадчих рад при органах місцевого самоврядування є невід'ємною частиною ефективної економічної політики. Вивчення таких прикладів: сприяє формуванню власної системи управління розвитком у громадах; допомагає підвищити якість управлінських рішень; стимулює взаємодію між владою, бізнесом і громадськістю [56].

Оволодіння зарубіжним досвідом дає українським громадам змогу ефективніше: брати участь у грантових програмах; залучати кошти ЄС, міжнародних організацій (GIZ, USAID, UNDP тощо); формувати проектні заявки згідно з міжнародними стандартами (logframe, business plan, impact assessment).

Вивчення адміністративно-правових підходів до місцевого розвитку в інших країнах сприяє гармонізації українського законодавства з європейськими принципами, що дає змогу: удосконалити правові механізми підтримки бізнесу; сформувати прозорі правила взаємодії місцевої влади з підприємцями; закріпити принципи субсидіарності, ефективного управління, інноваційного розвитку.

Отже, вивчення зарубіжного досвіду не є механічним копіюванням чужих практик, а інструментом глибокого аналізу, критичного осмислення та адаптації кращих рішень до українського контексту, що дозволяє : сформувати стратегічне бачення розвитку територіальних громад; уникнути системних помилок; забезпечити комплексний, сталий та конкурентоспроможний розвиток місцевої економіки і торгівлі.

Ефективне стимулювання місцевої економіки та розвитку торговельних зв'язків територіальних громад можливе лише за наявності чіткого розподілу повноважень та автономії місцевих органів влади. В країнах ЄС основи місцевого самоврядування закріплені як у національних конституціях, так і в міжнародних актах. Важливим документом є Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 р., яка визначає, що місцеві влади мають право і здатність самостійно регулювати й управляти суттєвою частиною державних справ у межах закону, володіючи широкою автономією щодо своїх повноважень, способів їх реалізації та необхідних ресурсів [229]. Принцип децентралізації та самоврядності закладено і в конституціях багатьох європейських країн. Наприклад, Конституція Польщі (ст. 15) проголошує децентралізацію публічної влади, а розділ про місцеве самоврядування гарантує юридичну самостійність та право місцевих органів видавати нормативні акти з питань місцевого значення (ст. 94), причому всі справи місцевого значення, не віднесені до інших рівнів, належать до відання гмін (муніципалітетів) [244]. Окремі спеціальні закони визначають повноваження органів місцевого самоврядування щодо розвитку територій; зокрема, в Польщі законом прямо віднесено економічний розвиток до власних (самоврядних) повноважень регіонального рівня влади – воєводств [243].

Подібні підходи існують і в інших державах ЄС: місцеві та регіональні ради мають мандат на стимулювання економічного зростання громад через місцеві програми розвитку, планування територій, управління інфраструктурою тощо при загальному дотриманні національного

законодавства. На наднаціональному рівні принцип субсидіарності в Європейському Союзі відіграє ключову роль у визначенні, на якому рівні – європейському, національному чи місцевому – мають ухвалюватися рішення з певних питань. Згідно з ст. 5(3) Договору про Європейський Союз, у сферах спільної компетенції перевага надається діям на нижчому рівні, якщо цілі дії можуть бути досягнуті державами самостійно, і лише коли завдання неможливо успішно реалізувати на національному або місцевому рівні, втручається союзний рівень. Принцип субсидіарності покликаний гарантувати максимальну наближеність прийняття рішень до громадян, розподіл повноважень між рівнями влади та самостійність місцевих органів у межах їх компетенції.

Таким чином, правова система ЄС і його держав-членів створює сприятливі умови, за яких місцева влада уповноважена й спроможна здійснювати заходи для розвитку місцевої економіки.

У США нормативно-правові засади повноважень місцевої влади історично визначаються системою федералізму та законодавством окремих штатів. Конституція США через Десяту поправку резервує за штатами усі повноваження, не делеговані федеральному уряду, а органи місцевого самоврядування (муніципалітети, округи) є підпорядкованими створеннями штатів. Відповідно, обсяг і характер їхніх повноважень у сфері економічного розвитку визначаються законодавством штатів. Більшість штатів керуються доктриною Діллона (так зване правило Діллона) [215], згідно з якою місцеві органи влади можуть здійснювати лише ті функції, що прямо дозволені законом штату.

Назване на честь судді з Огайо дев'ятнадцятого століття Джона Форреста Діллона, який відомо виклав цей принцип, правило Діллона є суворим тлумаченням повноважень місцевих органів влади у Сполучених Штатах. Зазначене правило ґрунтується на їхній правовій основі як «створень» урядів штатів, таким чином стверджуючи світ обмеженої автономії для муніципалітетів та інших місцевих органів влади. Таким

чином, місцеві повноваження обмежуються тим, що прямо надають законодавчі органи штатів та конституції, що є необхідним або мається на увазі під цими делегованими повноваженнями, і що є суттєвим для цілей муніципальної корпорації. Будь-які сумніви щодо того, що є допустимим, мають вирішуватися судами проти місцевих органів влади та на користь державного контролю. Місцеві органи влади, за словами Діллона, є «простими орендарями за бажанням свого законодавчого органу» [219]).

Суддя Діллон висловив загальноприйнятту правову мудрість у дев'ятнадцятому столітті, що також відображає твердження про законодавчі повноваження штатів у багатьох сферах та поширену недовіру до компетентності та чесності муніципальних органів влади. Його вичерпне та переконливе формулювання з'явилося у п'яти виданнях його «Коментарів до закону муніципальних корпорацій» (вперше опублікованих у 1872 році) та вплинуло на покоління адвокатів та судів. «Правило Діллона» стало метафорою патерналізму державної влади щодо місцевих питань, за якого законодавчі органи штатів діяли як ефективні органи управління для місцевих органів влади. Маючи мало, якщо взагалі мали, повноваження визначати власний курс, місцеві органи влади постійно зверталися до столиць своїх штатів як прохачі, прагнучи законодавства про зміни як звичайні, так і надзвичайні, наприклад, для збільшення зарплат міських рад та муніципальних службовців, стягнення певних зборів та реорганізації департаментів. Інший відомий суддя Середнього Заходу у XIX столітті, Томас Макінтайр Кулі з Мічигану, висловив протилежну точку зору на муніципальну владу, а отже, і на відносини між штатом та місцевими органами влади. Кулі писав, що місцеві органи влади мають невід'ємне право на самоврядування, яке можна простежити до англосаксонських традицій і яке з'явилося в управлінні деякими колоніальними громадами під час англійського заселення країни. Порівняно зі суворо легалістичною та державно-орієнтованою інтерпретацією Діллона, теорія Кулі базувалася на позаконституційних елементах народного суверенітету та низових засадах

американської демократії. Хоча доктрина Кулі цитувалася судами в низці штатів, вона ніколи не досягла рівня прийняття та застосування, досягнутого правилом Діллона [215].

З роками розуміння правила Діллона поступово послаблювалося, оскільки багато штатів делегували різний ступінь дискреційних повноважень своїм муніципальним та окружним органам влади, включаючи можливість приймати хартії самоуправління зі структурною гнучкістю. Тим не менш, правило Діллона продовжує окреслювати основні правові відносини між штатами та місцевими органами влади: органи влади штатів є кінцевим джерелом місцевої влади, як обмеженої, так і розширеної [215].

Водночас значна частина штатів запровадила принцип «home rule» (самоврядності громад) [63], надаючи містам і округам конституційне або законодавче право самим ухвалювати локальні норми з питань місцевого значення, які не суперечать законодавству штату чи федерації. У штатах із режимом home rule муніципалітети отримують ширші дискреційні повноваження, наприклад щодо місцевого планування, регулювання підприємницької діяльності, встановлення місцевих податків та зборів тощо. Натомість у штатах, де діє жорстке правило Діллона, муніципалітет мусить отримати дозвіл законодавчого органу штату на впровадження будь-якої ініціативи, не передбаченої прямо штатними законами.

Таким чином, у правовому полі США спостерігається різноманітність підходів: від значної автономії великих міст (як-от право міст-«home rule» запроваджувати програми стимулювання бізнесу, власні фонди розвитку, зони реконструкції тощо) до ситуацій, коли можливості місцевої влади обмежені рамками, встановленими штатом. У підсумку, на відміну від більшості європейських країн, де базові принципи місцевого економічного розвитку впливають із конституційної самоврядності та принципу субсидіарності, у США правові межі діяльності місцевої влади значною мірою залежать від політики окремого штату, що варто враховувати при запозиченні досвіду: українське законодавство вже запровадило засади

децентралізації та гарантії місцевого самоврядування, що є передумовою для реалізації іноземних практик стимулювання розвитку на місцевому рівні.

Зарубіжна практика демонструє широкий арсенал адміністративно-правових інструментів, що використовуються місцевою владою для заохочення економічної активності на своїй території. До таких інструментів належать, зокрема: податкові пільги для бізнесу, створення спеціальних економічних зон, спрощення регуляторних процедур для підприємців (наприклад, реєстрації бізнесу, отримання дозволів), публічно-приватні проекти розвитку інфраструктури, фінансова підтримка малого і середнього підприємництва тощо. Вибір і поєднання цих механізмів залежить від правового поля конкретної країни та пріоритетів місцевої політики. Податкові стимули. Податкові пільги та кредити є одним з найпоширеніших способів стимулювання інвестицій. У країнах ЄС застосування податкових стимулів на місцевому рівні обмежене загальноєвропейськими правилами про державну допомогу – надання селективних переваг окремим компаніям чи галузям не повинно спотворювати конкуренцію на внутрішньому ринку ЄС [218]. В принципі право ЄС забороняє несумісну з ринком державну допомогу, однак дозволяє винятки, обґрунтовані цілями загальноєкономічного розвитку. Саме в цю категорію підпадають, зокрема, регіональні інвестиційні стимули для менш розвинених територій. Наприклад, у Польщі й ряді інших країн Центрально-Східної Європи діють спеціальні економічні зони (СЕЗ), резиденти яких отримують суттєві податкові пільги (насамперед звільнення від податку на прибуток або його зниження) в обмін на створення робочих місць та інвестиції в визначених регіонах. СЕЗ є одним із визнаних інструментів підтримки – вони зазвичай поєднують податкові й тарифні стимули, спрощені митні та адміністративні процедури (наприклад, принцип «єдиного вікна» для інвесторів), ослаблене регулювання, спеціально підготовлену інфраструктуру і можливість формування кластерів підприємств. Європейська комісія підкреслює, що створення нових СЕЗ має супроводжуватися дотриманням прозорості та

вимог ОЕСР, аби зони справді сприяли конкуренції та розвитку, а не ставали механізмом ухилення від правил. Окрім СЕЗ, на місцевому рівні в Європі застосовуються *enterprise zones* – території у містах, де впроваджуються пільгові режими оподаткування і дерегуляції для відродження депресивних кварталів (такі програми свого часу діяли, приміром, у Великій Британії). Муніципальна влада деяких країн може також тимчасово знижувати місцеві податки і збори для нових підприємств або надавати субсидії та гранти за рахунок місцевих бюджетів чи за підтримки національних фондів розвитку. У США місцеві органи влади мають ширший набір податкових інструментів стимулювання, хоча його реалізація залежить від законів штату. Поширеною практикою є запровадження податкових пільг, спрямованих на залучення нових компаній або розширення існуючих. Наприклад, міста і округи можуть надавати звільнення або зменшення місцевого податку на майно для підприємств, що реалізують інвестиційні проєкти та створюють робочі місця. Ще одним дієвим механізмом є фінансування розвитку за рахунок приросту податкових надходжень (*tax increment financing, TIF*) [248;249; 257]: місцева влада визначає територію (округ відродження), інвестує у її розвиток (інфраструктуру, благоустрій), а збільшені податкові надходження від зростання вартості нерухомості та бізнес-активності спрямовуються на покриття цих інвестицій. За даними Міжнародної торговельної адміністрації США, на місцевому рівні органи влади можуть пропонувати бізнесу різноманітні стимули, серед яких звільнення від окремих податків з продажів (міських акцизів), податкові канікули на нерухомість, механізми TIF, а також фінансування програм навчання персоналу [225]. Податкові кредити та гранти від штатів доповнюють ці локальні заходи, формуючи спільний «пакет» стимулів для інвестора. Таким чином, у США склалася конкурентна практика, коли міста і штати змагаються за великі інвестиційні проєкти, пропонуючи податкові бонуси. Однак останні дослідження ефективності таких заходів ставлять під сумнів їх дієвість: значна частина інвестицій здійснюється з міркувань ринку, а не завдяки субсидіям [246]. Літературний

огляд Інституту Upjohn (2018 р.) показав, що лише у 2–25% випадків надані податкові стимули стали вирішальним фактором для ухвалення бізнесом інвестиційного рішення, тоді як мінімум у трьох випадках з чотирьох проекти були б реалізовані і без стимулів [246]. Це усвідомлення спонукає американські громади обережніше і таргетованіше використовувати податкові пільги, поєднуючи їх з іншими інструментами розвитку. Спрощення регуляторних процедур та підтримка підприємництва. Зменшення адміністративних бар'єрів для бізнесу – ще один важливий напрям стимулювання місцевої економіки. В країнах ЄС діє ряд ініціатив, спрямованих на полегшення започаткування та ведення бізнесу, особливо малого і середнього. На місцевому рівні це проявляється у створенні центрів надання адміністративних послуг за принципом «єдиного вікна» для реєстрації підприємств, отримання дозволів на будівництво, ведення торгівлі тощо. Наприклад, у багатьох європейських країнах запроваджено електронні реєстри бізнесу та скорочено строк реєстраційних процедур до кількох днів. Муніципалітети заохочують розвиток підприємництва через програми консалтингової підтримки стартапів, навчання підприємців, надання пільгових кредитів або мікрогрантів (часто в партнерстві з банківськими установами чи Європейським інвестиційним банком).

Важливу роль у ЄС відіграє і спрощення правил торгівлі на внутрішньому ринку: імплементація Директиви про послуги та інших актів ЄС [39] зобов'язала держави усунути надмірні ліцензійні вимоги й бар'єри, що полегшило вихід малих бізнесів на ринки інших країн ЄС.

У США спрощення регулювання бізнесу здійснюється як на рівні штатів, так і місцевому рівні. Багато муніципалітетів запровадили онлайн-системи реєстрації компаній, інтегровані дозволи на будівництво та підприємницьку діяльність, єдині офіси для видачі бізнес-ліцензій. Окрім дерегуляції, місцева влада нерідко пропонує пряму підтримку малому бізнесу: програми розвитку Main Street (відродження історичних центрів міст і роздрібної торгівлі), гранти на фасадні поліпшення комерційних будівель,

субсидії на оренду приміщень для нових крамниць у центральних ділових районах тощо. У деяких містах США (наприклад, Чикаго, Нью-Йорк) діють муніципальні фонди розвитку малого бізнесу, які надають пільгові кредити або венчурний капітал місцевим стартапам. Такі заходи часто реалізуються через неприбуткові організації економічного розвитку, створені міською владою у партнерстві з бізнес-спільнотою.

Як уже зазначалося, одними зі структурованих інструментів стимулювання є спеціальні економічні зони та подібні територіальні режими. Окрім прикладів у Європі, варто розглянути досвід США щодо територіального фокусування стимулів. На федеральному рівні у 2017 р. був започаткований механізм Qualified Opportunity Zones (кваліфікованих зон можливостей) – його внесено до Податкового кодексу США Законом про податкові скорочення і робочі місця 2017 р. (Tax Cuts and Jobs Act 2017) [247]

Tax Cuts and Jobs Act 2017[247] - Закон про скорочення податків та створення робочих місць – змінив відрахування, амортизацію, витрати, податкові пільги та інші податкові статті, що впливають на бізнес. Таке скорочення допомагає підприємствам зрозуміти зміни та відповідно планувати. Деякі положення TCJA, що впливають на окремих платників податків, також можуть впливати на податки на бізнес. Підприємства та самозайняті особи повинні переглянути зміни податкової реформи для фізичних осіб та визначити, як ці положення відповідають їхній бізнес-ситуації.

Qualified Opportunity Zones у США визначено у вигляді окремих переписних ділянок з низьким рівнем доходів, номінованих штатами та затверджених Міністерством фінансів США. Інвестори, які вкладають капітал у проекти в цих зонах через спеціальні фонди (Opportunity Funds), отримують істотні податкові пільги – відтермінування і часткове прощення податку на приріст капіталу, а за інвестицій більше 10 років – повне звільнення від оподаткування приросту вартості активів у зоні [242]. Метою таких спеціальних фондів можливостей (Opportunity Funds) є стимулювати

довгострокові приватні інвестиції у депресивні громади, щоб створити там робочі місця і поживити ділову активність. Станом на тепер у США визначено 8 764 таких зон у всіх 50 штатах.

На додаток до цього, ще з 1990-х років застосовувалися програми Empowerment Zones [227; 228] та Enterprise Communities (згодом Renewal Communities), які надавали федеральні податкові кредити бізнесам у визначених міських районах з високим рівнем бідності. На рівні штатів і міст також існують власні enterprise zones – багато штатів ухвалили закони, що дозволяють містам запроваджувати на своїй території зони із податковими пільгами, субсидіями на навчання працівників, спрощеним зонуванням землі під промисловість тощо для приваблення інвесторів. Таким чином, американський досвід показує ефективність територіально спрямованих стимулів, особливо коли вони підтримуються як локально, так і національно. Водночас успіх залежить від добору зон (щоб вони мали рецйний потенціал для бізнесу) і належного моніторингу, аби запобігти зловживанням (наприклад, інвестування у проекти, що мало впливають на місцеву спільноту, але дають податкову вигоду інвестору).

Отже, адміністративно-правові інструменти стимулювання місцевої економіки у зарубіжній практиці різноманітні – від податкових та фінансових стимулів до спрощення регуляцій і спеціальних режимів. Їх ефективність залежить від належного правового регулювання (щоб запобігти надмірному субсидуванню та корупційним ризикам) і від поєднання з ринковими чинниками [104, с. 58-61]. Для України цей досвід свідчить про доцільність розширення інструментарію місцевого розвитку – з урахуванням того, що вже зроблено (запроваджено інститут індустріальних парків зі стимулюючим режимом, удосконалено порядок надання місцевих податкових пільг, діє система центрів адміністративних послуг тощо) і що ще потребує впровадження (наприклад, механізми TIF, локальні фонди підтримки підприємництва, повноцінне єдине вікно для бізнесу).

Для реалізації згаданих інструментів стимулювання необхідна відповідна інституційна підтримка. Розвинуті країни створили мережу установ та партнерств, покликаних сприяти місцевому економічному розвитку і торгівлі. Агенції розвитку та спеціалізовані установи. У багатьох країнах Європи діють регіональні або місцеві агенції розвитку – спеціалізовані організації, що займаються залученням інвестицій, підтримкою підприємництва та управлінням проектами розвитку територій. Такі агенції можуть створюватися органами місцевого самоврядування, іноді спільно з центральною владою або за участі приватного сектору. Наприклад, у Німеччині при міських радах діють офіси економічного розвитку (Wirtschaftsförderung) [258;243], які виконують функції «єдиного вікна» для інвесторів на місцевому рівні, допомагають з підбором ділянок, отриманням дозволів, налагоджують контакти між бізнесом та місцевою адміністрацією. У Польщі після децентралізації створено воєводські та міські агенції регіонального розвитку, що адмініструють проекти, фінансовані з фондів ЄС, і впроваджують стратегії розвитку регіонів. На рівні ЄС існують об'єднання таких структур, як Європейська асоціація агенцій розвитку (EURADA), що сприяють обміну досвідом та кращими практиками між регіонами Європи. Регіональні фонди і програми фінансування. В країнах ЄС значну роль відіграють кошти політики згуртування (cohesion policy) [214].

Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) та інші структурні фонди надають фінансову підтримку регіонам і громадам для реалізації інфраструктурних проектів, розвитку малого бізнесу, інновацій тощо. Ці фонди співфінансуються національними урядами і місцевими бюджетами, створюючи партнерство на всіх рівнях влади. В кожній країні-члені ЄС створено інституційну систему управління фондами – керівні органи на національному або регіональному рівні, проміжні органи (часто регіональні агенції чи облдержадміністрації) та бенефіціари на місцях. В рамках ініціативи Community-Led Local Development (CLLD) в ЄС підтримується залучення місцевих громад до ухвалення рішень: створюються місцеві

акційні групи, які розробляють стратегії розвитку низового рівня (особливо в сільських регіонах, відома програма LEADER). Такі групи отримують гранти з фондів ЄС на реалізацію своїх мікропроектів. Таким чином, фінансова інфраструктура розвитку в Європі багаторівнева: місцеві ініціативи підсилюються регіональними та національними фондами, а наднаціональні інституції (ЄС) задають рамки і ресурси для вирівнювання розвитку.

Вагоме значення мають і державні банки розвитку, наприклад, німецький банк KfW, який пропонує муніципалітетам кредити на пільгових умовах для модернізації інфраструктури та підтримки інноваційних підприємств. У США інституційна підтримка місцевого економічного розвитку також багатогранна. Ключовою федеральною установою є Адміністрація економічного розвитку (Economic Development Administration, EDA) [250] при Міністерстві торгівлі США.

EDA надає гранти економічно депресивним громадам з метою створення нових робочих місць та стимулювання промислового й комерційного зростання. Зазначені гранти фінансують проекти розвитку інфраструктури (дороги, промислові парки, бізнес-інкубатори), програми з розвитку робочої сили, плани економічного розвитку тощо. За рахунок EDA, зокрема, фінансуються регіональні програми диверсифікації економіки в районах, що постраждали від закриття містоутворюючих підприємств, створюються інноваційні центри. Крім EDA, існують інші федеральні програми: Міністерство житлового будівництва і міського розвитку (HUD) адмініструє програми Community Development Block Grant (CDBG) [221]–блокових грантів на розвиток спільнот, які щорічно отримують міста і округи та можуть використовувати на широкий спектр потреб від оновлення інфраструктури до підтримки малого бізнесу в районах з низькими доходами. На рівні штатів діють власні департаменти економічного розвитку, які часто пропонують грантові конкурси для муніципалітетів (наприклад, на розвиток індустриальних парків або туристичних кластерів) і координують регіональні ініціативи. Варто підкреслити роль державно-приватного партнерства (ДПП)

та участі громадськості. Багато аспектів місцевого розвитку здійснюються через партнерства міської влади з бізнесом, неурядовими організаціями, громадянами. Public-private partnerships використовуються, наприклад, для реалізації великих інфраструктурних проєктів (будівництво доріг, громадських центрів, портових об'єктів) на умовах спільного фінансування і розподілу ризиків між містом та приватним інвестором. Законодавство країн ЄС унормовує такі проєкти відповідно до директив про концесії та держзакупівлі, що дозволяє місцевим органам укладати довгострокові угоди з приватними операторами [245].

У США кожен штат має власні закони про ДПП; у багатьох муніципалітети використовують модель Design-Build-Finance-Operate для реалізації об'єктів (наприклад, платних автомобільних доріг чи об'єктів соціальної інфраструктури). Окрім того, в США набули розвитку місцеві неприбуткові корпорації розвитку (economic development corporations), які фактично виконують функції агенцій розвитку. Вони можуть створюватися міською владою як окремі юридичні особи, часто з участю приватного капіталу. Такі організації мають гнучкість у фінансуванні (можуть залучати благодійні внески, випускати облігації під гарантії міста) та оперативно управляти проєктами – від ревіталізації занедбаних промзон до організації ярмарків вакансій. За даними Міжнародної торговельної адміністрації США, економічні стимули зазвичай надаються через створення саме таких публічно-приватних партнерств, що оформлюються як дво- чи багатосторонні угоди між компанією-бенефіціаром та державними і приватними стейкхолдерами (так званими організаціями економічного розвитку, EDOs).

До EDO, окрім муніципалітетів, можуть входити енергетичні компанії (постачальники комунальних послуг), торгово-промислові палати, освітні та фінансові установи – всі вони разом формують «пакет» підтримки для інвестора. Така інституційна модель забезпечує комплексний підхід, коли

місцева влада співпрацює з бізнес-спільнотою і громадськими організаціями, щоб скоординовано досягати цілей розвитку.

Отже, інституційна інфраструктура стимулювання місцевої економіки у зарубіжних країнах включає як спеціалізовані публічні органи (агенції, фонди, департаменти), так і механізми партнерства з приватним сектором та громадами. Вона спирається на принцип багаторівневого врядування: локальні ініціативи підкріплені підтримкою національних та наднаціональних структур. Для України це означає необхідність розбудови власних інституцій розвитку – зокрема, зміцнення спроможності громад залучати інвестиції (через створення агенцій розвитку при громадах, навчання фахівців), налагодження державно-приватного партнерства на місцях (реалізація Закону України «Про державно-приватне партнерство») та ефективне використання нових фінансових можливостей (як-от Державний фонд регіонального розвитку, секторальні бюджетні програми, кошти міжнародної технічної допомоги).

Зарубіжний досвід підтверджує, що сталий місцевий економічний розвиток найкраще досягається за умови децентралізованої моделі управління, коли повноваження і ресурси делеговані на той рівень, де їх застосування буде найефективнішим і найближчим до громади. Принцип субсидіарності, про який йшлося вище, є наріжним каменем політики ЄС і впливає з федеративних традицій багатьох держав. У практичному вимірі він означає, що за наявності спроможності місцевого рівня розв'язати певне питання (чи то у сфері економічного планування, чи підтримки бізнесу), вищий рівень не повинен втручатися, а натомість повинен створити умови (нормативні, фінансові), щоби місцева влада діяла самостійно [251].

Європейський досвід децентралізації публічної влади показує, що регіони і громади, які отримали широку автономію, часто досягають кращих результатів у соціально-економічному розвитку, адже можуть врахувати специфіку місцевих умов і мобілізувати активність населення. Зокрема, країни Центральної і Східної Європи (Польща, Литва, Чехія та ін.),

здійснивши реформи децентралізації у 1990-х роках, надали гмінам та повітам (районам) повноваження у плануванні розвитку територій, управлінні комунальною власністю, впровадженні місцевих податків – і це створило підґрунтя для ефективного освоєння інвестицій, у тому числі коштів ЄС. Польща, наприклад, побудувала архітектуру врядування, яка розширює права місцевих і регіональних органів, водночас забезпечуючи узгодженість дій між рівнями влади для досягнення національних цілей розвитку [238;224].

Принципи багаторівневого врядування (multilevel governance), підтримувані Комітетом регіонів ЄС, передбачають партнерство між центром і місцевим самоврядуванням: залучення місцевих лідерів до формування національних стратегій, консультації щодо законодавчих змін, врахування місцевих інтересів у розподілі ресурсів тощо. Таким чином, децентралізація не лише дає громадам інструменти для стимулювання економіки, а й робить їх відповідальними партнером держави у реалізації спільних політик.

У США, з її історично федеративним устроєм, питання децентралізації має свою специфіку. Хоча місцеві органи влади формально підпорядковані штатам, сама система міжрівневих відносин містить конкуренцію і стримування, що спонукає до ефективності. Федеральний уряд традиційно не втручається безпосередньо в питання місцевого економічного розвитку (за винятком програм грантової підтримки), залишаючи штатам і містам свободу політики. Водночас негативним наслідком може бути змагання між юрисдикціями за інвестиції, що іноді переростає у надмірні податкові пільги. Для запобігання цьому деякі штати встановлюють обмеження на повноваження міст щодо надання стимулів, вимагаючи економічного обґрунтування та прозорості.

Іншим проявом принципу субсидіарності в США є інститут metropolitan planning organizations (метрополійних організацій планування) [241]– добровільних об'єднань декількох місцевих урядів у міських агломераціях, які спільно планують розвиток транспорту, житлового

будівництва, економіки регіону, що ілюструє, що проблеми, котрі перевищують масштаби окремої громади, вирішуються шляхом співпраці на рівні, наближеному до місцевого, але більшому за одну адміністративну одиницю.

Таким чином, принцип субсидіарності проявляється у гнучкому перерозподілі завдань між рівнями : від муніципального до міжмуніципального чи штатного, залежно від оптимального масштабу вирішення завдання.

Для України, яка з 2014 р. реалізує реформу децентралізації, досвід ЄС і США слугує важливим орієнтиром [172]. Прийняті зміни до Конституції (в частині децентралізації влади) та нова редакція закону про місцеве самоврядування мають закріпити принцип повсюдності самоврядування і субсидіарності в публічному управлінні, що створить правові умови, за яких громади отримають достатні ресурси і юридичну автономію для стимулювання свого розвитку. Водночас необхідне удосконалення механізмів міжбюджетного вирівнювання, щоб більш бідні громади не залишилися без підтримки держави. Європейський досвід показує, що при зростанні самостійності місцевих фінансів (частка власних доходів громад) все одно потрібні державні субвенції і фонди солідарності, аби забезпечити базовий рівень послуг та інфраструктури скрізь. У США ж увагу слід звернути на роль місцевого лідерства: там успіх розвитку часто залежить від ініціативності місцевих управлінців та залучення громади до стратегічного планування (через громадські слухання, партнерства з бізнесом). Отже, ефективна децентралізація – це не лише про закони, а й про формування нової культури управління, орієнтованої на активну громаду.

В країнах ЄС і США станом на середину 2020-х років реалізується ряд масштабних програм, спрямованих на розвиток територій, які варто розглянути детальніше. Зазначені програми підтримуються або безпосередньо національними урядами, або наднаціональними інституціями (Європейською Комісією, Конгресом США тощо) і надають рамки та ресурси

для місцевих проектів. Європейський Союз. Головним інструментом підтримки розвитку регіонів і міст ЄС є Політика згуртування ЄС. В бюджетному періоді 2021–2027 рр. на цю політику виділено близько третини бюджету ЄС [253]. Ключові фонди – це Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) і Європейський соціальний фонд+. ЄФРР інвестує у проекти розвитку інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності малого бізнесу, підтримки інновацій та переходу до «зеленої» економіки в регіонах [253].

Зокрема, коштом ЄФРР у багатьох містах модернізовано транспортні мережі, створено індустріальні і наукові парки, коворкінги та інші об'єкти, що стимулюють місцеву економіку. Європейський соціальний фонд [256] фінансує програми навчання кадрів, перекваліфікації робітників, боротьби з безробіттям – це теж опосередковано зміцнює місцеві ринки праці. Окремо діє Фонд справедливого переходу, спрямований на підтримку тих регіонів, які страждають від згортання вуглевидобутку чи інших «застарілих» галузей, – кошти спрямовуються на створення нових виробництв, малого бізнесу у таких депресивних районах [237]. Варто зазначити і розвиток наднаціональних ініціатив ЄС: зокрема, програма URBACT об'єднує міста Європи у мережі для обміну досвідом сталого міського розвитку [254], Horizon Europe фінансує інноваційні проекти, у яких можуть брати участь і муніципалітети (наприклад, «розумні міста») [234]. На початку 2020-х років, з огляду на виклики пандемії COVID-19, ЄС запустив масштабний план відновлення NextGenerationEU. Хоча основні кошти цього плану (інструмент RRF) розподіляються через уряди держав, значна їх частка йде на місцеві проекти – енергоефективність будівель, розвиток громадського транспорту, цифровізацію громадських послуг тощо.

Європейський підхід підкреслює важливість узгодження місцевих ініціатив із загальноєвропейськими цілями: кожна громада, отримуючи фінансування, має сприяти реалізації ширших пріоритетів ЄС (зеленого курсу, цифрового розвитку, соціальної згуртованості).

Таким чином, місцевий розвиток в ЄС підтримується комбінацією фінансових впливів і методичного керівництва (вимоги до стратегічного планування, моніторинг та оцінка ефективності використання коштів ЄС).

У США немає єдиної всеосяжної національної програми регіонального розвитку, еквівалентної політиці згуртування ЄС, однак діє кілька цільових ініціатив, що мають значний вплив на місцеву економіку. Насамперед, це програми EDA, згадані вище. У 2021–2022 рр., в рамках пакету заходів для відновлення економіки після пандемії, Конгрес виділив безпрецедентні ресурси через EDA – зокрема, 3 млрд дол. на програму «Investing in America's Communities» [230], що охоплює декілька конкурсних грантових програм, серед них: Build Back Better Regional Challenge (гранти до 100 млн дол. для регіональних консорціумів на реалізацію «мега-проектів» економічної трансформації) [213], Good Jobs Challenge[231] (фінансування регіональних проектів з підготовки кадрів під потреби бізнесу) тощо. Такі програми стимулюють місцеву владу, університети, бізнес об'єднуватися у партнерства та спільно пропонувати стратегії розвитку своїх регіонів – найкращі отримують значне федеральне співфінансування. Окремо слід зазначити програму Qualified Opportunity Zones (QOZ), запроваджену 2017 р.: уже згадувані зони можливостей діють і надалі, причому станом на 2025 р. проводиться оцінка їх ефективності та обговорюється можливе продовження податкових пільг після 2026 р. Qualified Opportunity Zones (QOZ) стала каталізатором припливу приватних інвестицій у сотні бідних громад по всій країні (за оцінками Міністерства фінансів США, у 2019–2021 рр. фонди Opportunity Zone залучили десятки мільярдів доларів інвестицій у проекти нерухомості, стартапи та інфраструктуру в зонах). Також у США тривають спеціалізовані федеральні програми для сільських територій (через Міністерство сільського господарства – USDA Rural Development, яке фінансує місцеві бізнес-центри, кооперативи, інфраструктурні проекти на селі) та для окремих макрорегіонів [226]. Наприклад, Appalachian Regional Commission[235] – агентство, що з 1960-х років опікується розвитком

гірської Аппалачії, має власний фонд і програми (дорожнє будівництво, підтримка малого бізнесу, розвиток туризму тощо) для 13 штатів цього регіону. Подібні комісії діють для дельти Міссісіпі, Аляски, районів прикордоння з Мексикою – вони представляють собою партнерства федерального уряду та штатів з окремим бюджетом на регіональні проекти.

Окремо варто згадати про роль приватних ініціатив.

В США, поруч із державними програмами, значний вплив на розвиток міст мають приватні фундації та великі корпорації, що інвестують у соціально-економічні проекти (концепція Corporate Social Responsibility[223], корпоративної відповідальності).

Наприклад, фонд Kauffman Foundation фінансує у кількох містах програми розвитку підприємництва (бізнес-акселератори, навчання молодих підприємців) [238], Bloomberg Philanthropies – проекти з інноваційного міського управління[216]. Хоч ці ініціативи і не є частиною державної політики, місцева влада активно співпрацює з ними, що підсилює загальний ефект стимулювання економіки.

Для української держави, яка прагне інтегруватися до ЄС та відновлює економіку після воєнних руйнувань, зазначені приклади є показовими. По-перше, політика згуртування ЄС фактично задає модель вирівнювання регіонального розвитку, яка може бути застосована в Україні через створення потужного Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) за аналогією з ЄФРР, із прозорим конкурсним відбором проектів громад та регіонів. По-друге, програма зон можливостей у США може надихнути на реалізацію ідеї спеціальних режимів для інвестицій у постраждалі від війни українські громади – із податковими стимулами для бізнесів, що вкладатимуть кошти у відбудову і створення робочих місць у цих зонах. По-третє, принцип партнерства, закладений як в програмах ЄС (співфінансування та участь місцевих зацікавлених сторін), так і в американських конкурсах EDA (вимога регіональної коаліції), дуже актуальний: українським громадам варто об'єднувати ресурси і спільно розробляти проекти розвитку (особливо для

отримання доступу до коштів міжнародної допомоги, Плану відновлення України тощо).

Аналіз зарубіжного досвіду буде неповним без оцінки того, наскільки дієвими є застосовані адміністративно-правові механізми та з якими проблемами стикаються країни при їх реалізації. Як показують дослідження, результати є різноманітними: є як успішні кейси, так і випадки, коли очікуваний ефект стимулюючих заходів не справджується. Ефективність та успіхи. У Європейському Союзі за десятиліття дії політики згуртування спостерігалось зближення рівнів розвитку між багатшими та біднішими країнами і регіонами. Зокрема, країни Центрально-Східної Європи продемонстрували різкий стрибок економічних показників після вступу до ЄС: наприклад, ВВП Польщі приблизно на 40% вищий, ніж міг би бути без членства в ЄС, значною мірою завдяки доступу до структурних фондів та єдиного ринку [253].

В США можна відзначити такі успіхи, як відродження окремих міст завдяки комплексним програмам: приміром, місто Піттсбург після кризи сталеливарної промисловості у 1980-х стало центром високотехнологічної індустрії завдяки спільним зусиллям місцевої влади, університетів (створення бізнес-інкубаторів), штату Пенсильванія (податкові пільги для технологічних фірм) і федеральним науковим грантам. Інший приклад – місто Шарлотт (Північна Кароліна), яке шляхом інвестицій у ділову інфраструктуру і партнерства з банківським сектором перетворилося на другий за значенням банківський центр США. Такі випадки підтверджують, що грамотне використання адміністративно-правових інструментів (податкових стимулів, планування, співпраці з бізнесом) може змінити економічну долю регіону. Виклики та недоліки. Попри наведені успіхи, існує чимало проблем. По-перше, не всі програми досягають поставлених цілей. В ЄС ефективність політики згуртування є предметом дискусій: наукові дослідження дають змішані результати, хоча загальний тренд позитивний [253]. Деякі менш розвинені регіони, особливо на півдні Європи, отримавши

значні фінансові ресурси, все одно потрапили до так званої «пастки розвитку» через наявні структурні проблеми (демографія, слабкі інституції), які не завжди вирішуються просто фінансуванням. Виявилося, що якість місцевого врядування є критичною: дослідження Європейського центробанку показало, що вплив фондів ЄС на зростання статистично значущий лише там, де високий рівень інституційної спроможності, тоді як за її відсутності кошти можуть витрачатися неефективно або навіть гальмувати розвиток. Окремий виклик – низька абсорбційна спроможність відсталих регіонів: як зазначає Європейська Рахункова Палата, деякі країни не встигають освоювати виділені кошти, і наприкінці семирічного періоду ЄС нерідко доводиться продовжувати терміни, щоб регіони використали понад 90% грантів [253]. Наприклад, за даними Єврокомісії, на середину поточного періоду 2021–2027 рр. середній рівень засвоєння коштів по ЄС був лише близько 5%, що зумовлено як затримками старту програм, так і бюрократичними труднощами на місцях. Цей виклик долають через спрощення процедур подання заявок, підвищення кваліфікації кадрів на місцях, реформу управління фондами [253].

У США найбільш дискусійним є питання доцільності масштабних податкових субсидій, що надаються штатами і містами окремим корпораціям. Критики вказують, що такі стимули часто лише переміщують інвестиції з однієї території на іншу, не створюючи нових на загальнонаціональному рівні, зате виснажують місцеві бюджети [246]. Здійснений вище аналіз зарубіжного досвіду засвідчив, що більшість проектів, які отримали місцеві податкові пільги, все одно були б реалізовані (іншими словами, громади втратили податкові надходження без відповідного приросту економічної активності).

Спільним викликом для різних країн є забезпечення збалансованого розвитку міських центрів і периферії. Навіть успішні національні економіки стикаються з проблемою депресивних мономіст чи сільських районів, чи навіть окремих федеративних територіально-адміністративних одиниць. Тут

адміністративно-правові механізми стимулювання є необхідними, але вони мають бути комплексними: включати і фінансові інвестиції, і соціальні заходи (освіта, медицина), і залучення громади.

Зарубіжний досвід показує, що без розвитку людського капіталу гроші на інфраструктуру не дадуть довготривалого ефекту – люди можуть виїхати, якщо не буде можливостей для якісного життя. Тому сучасні програми (як в ЄС, так і в США) все частіше поєднують економічні цілі з соціальними та екологічними – прагнуть до комплексного підходу сталого розвитку територій. Отже, зазначене вимагає від України врахування таких факторів. По-перше, впроваджуючи іноземні інструменти (спеціальні режими, пільги), слід встановлювати чіткі критерії ефективності і механізми моніторингу, щоб підтримка надавалася тим проектам, які справді приносять нову якість для громади (нові робочі місця, підвищення доходів бюджету, розвиток суміжного бізнесу). По-друге, потрібна прозорість і громадський контроль, аби уникнути корупційних ризиків при розподілі стимулів. По-третє, слід інвестувати в інституційну спроможність – навчання кадрів місцевого самоврядування якісно готувати проекти, управляти фінансами, залучати громадян до планування. Без цього навіть найкращі закони залишаться на папері.

Європейський та американський підходи до стимулювання місцевого економічного розвитку мають спільну мету – забезпечити зростання і процвітання громад – але різняться інституційними рамками та акцентами. В ЄС система більш інституціоналізована на наднаціональному рівні: діє розгалужена політика згуртування з великим бюджетом, є обов'язкові для держав-членів принципи (субсидіарності, додержання правил державної допомоги), що уніфікують підходи. ЄС фактично виконує роль координатора та співфінансиста регіонального розвитку, стимулюючи національні уряди та місцеву владу інвестувати в відстаючі регіони. Модель США більше покладається на конкуренцію і ініціативу знизу: федеральний уряд задає лише загальні рамки (конституційні свободи, мінімальні стандарти) і надає

певні ресурси через гранти, але не нав'язує єдиної стратегії всім штатам. В результаті в США виробилося багато різних моделей на рівні штатів – від високого ступеню самостійності прогресивних міст (як-от Сан-Франциско з власними програмами підтримки технологічних стартапів і жорсткими місцевими нормативами мінімальної зарплати) до переважання центральної ролі штатів у консервативних регіонах (де місцевим урядам заборонено запроваджувати окремі податки чи регулювання, щоб не заважати бізнесу). Спільною рисою обох систем є визнання важливості місцевого рівня.

І в ЄС, і в США місцеве самоврядування називають основою демократії, «фундаментом» розвитку. Обидві моделі прагнуть залучити приватний сектор і громаду до розв'язання місцевих проблем – через державно-приватне партнерство, консультативні ради, участь громадян у плануванні. Як в ЄС, так і в США, успіх залежить від лідерства на місцях та творчого використання наявних інструментів у конкретному контексті. Використання досвіду для України. Україна, маючи власні особливості (унітарний устрій, перехідну економіку, наслідки війни), не може просто скопіювати чужу модель, але може запозичити елементи, перевірені часом за кордоном:

Україна ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування, тож продовження імплементації її норм є неминучим. Необхідно законодавчо закріпити за громадами достатні власні повноваження і ресурси для стимулювання економіки. Зокрема, варто розширити перелік місцевих податків або надати громадам більшу гнучкість у встановленні ставок (у межах визначених коридорів), як це є в багатьох країнах ЄС. Одночасно слід посилити відповідальність місцевої влади за економічний розвиток – можливо, через включення відповідних показників (рівень зайнятості, нові підприємства) до критеріїв оцінки роботи голів громад.

Досвід США з TIF-зонами і enterprise zones можна адаптувати для українських реалій. Вже ухвалено закон про індустріальні парки, що надає певні пільги – важливо реалізувати його на практиці, забезпечивши

підведення інфраструктури до таких парків (тут може стати у нагоді досвід EDA: цільові субвенції на інфраструктуру для громад, що створюють інвестиційні майданчики). Також доцільно запровадити пілотні проекти за типом TIF у великих містах України – для цього потрібна нормативна база, яка дозволить місцевим радам випускати муніципальні облігації під майбутній приріст податкових надходжень. У регуляторній сфері варто продовжити дерегуляцію: скоротити час і вартість процедур для МСБ, розширити функціонал центрів адмінпослуг (щоб вони обслуговували всі типи бізнес-операцій), можливо – делегувати громадам право встановлювати місцеві регулювання щодо торгівлі (наприклад, гнучкий графік роботи магазинів, вулична торгівля) з урахуванням місцевої специфіки.

Як показує досвід Польщі та інших країн ЄС, критично важливою є наявність в громаді команди, що займається економічним розвитком. Україні варто стимулювати створення місцевих агенцій розвитку – можливо, через державну грантову програму підтримки таких агенцій (на конкурсній основі). Попри те, що це незначні фінансові витрати Державного бюджету на оплату праці агенцій, однак результативність їх дій може бути у налагодження інвестиційних зв'язків, отриманні гарантованих коштів, побудові позитивного іміджу країни і громади зокрема, залученню громадськості та вирішенню соціально-демографічних потреб місцевості.

Також варто використовувати методику партнерств: заохочувати укладення міжмуніципальних угод про спільний розвиток (особливо навколо великих міст, агломерацій) – це схоже на американські МРО чи європейські міжмуніципальні співробітництва. Законодавство України (зокрема, положення Закону України «Про співробітництво територіальних громад») вже має необхідний нормативний базис, і має бути належним чином реалізовано через впровадження конкретних проектів (спільних індустріальних зон, туристичних маршрутів тощо).

В Україні слід посилити Державний фонд регіонального розвитку і зорієнтувати його на аналог структурних фондів ЄС – більші обсяги

фінансування, конкурентний відбір проектів, співфінансування з місцевими бюджетами. В умовах післявоєнного відновлення варто координувати цей фонд із міжнародною допомогою. Крім того, корисним є досвід США зі створення спеціальних комісій розвитку проблемних територій: наприклад, для зон, що постраждали від бойових дій, або для вугільних регіонів, які потребують трансформації. Такі комісії могли б об'єднувати представників уряду, місцевої влади та донорів, мати цільові програми.

Зарубіжні практики свідчать, що здійснення моніторингу успішності впровадження тих чи інших політик сприяє підвищенню ефективності їх виконання на етапі реалізації. В ЄС кожна програма підлягає оцінюванню, проводяться дослідження, публікуються звіти про досягнення і недоліки [44]. Україні слід запровадити систему показників розвитку громад (можливо, рейтинг або індекс конкурентоспроможності громад), що дозволить відстежувати, які інструменти працюють, а де потрібна корекція політики. Прозорість і підзвітність у цьому контексті не лише підвищить довіру, але й створить здорову конкуренцію між громадами за інвестора і за державні ресурси.

Отже, адміністративно-правові підходи до стимулювання місцевої економіки в країнах ЄС та США демонструють багатство інструментів і важливість комплексної підтримки на різних рівнях. Європейська модель наголошує на інституціональній співпраці, солідарності та вирівнюванні можливостей між регіонами, американська – на гнучкості, інноваціях та конкуренції за краще рішення, водночас обидві моделі еволюціонують, переймаючи кращі риси одна одної (ЄС прагне більшої ефективності та залучення приватного сектору, США все більше уваги приділяють підтримці занедбаних територій на національному рівні). Для України цей досвід має бути базисом для вироблення самостійних нормативно-правових та організаційно-управлінських засад розвитку економіки та торгівлі на місцевому рівні через: поєднання децентралізації з сильною державною підтримкою, використання перевірених інструментів (податкових стимулів,

спеціальних зон, агенцій розвитку) з обов'язковим урахуванням місцевого контексту і потреб громади.

3.2 Напрями вдосконалення національного законодавства та інституційного механізму підтримки торговельно-економічного розвитку громад

У процесі реалізації реформи децентралізації в Україні особливого значення набуває питання забезпечення сталого торговельно-економічного розвитку територіальних громад. Такий аспект безпосередньо пов'язаний із функціонуванням місцевого самоврядування, формуванням економічної самодостатності громад, а також з підвищенням якості життя населення. Водночас, попри наявні позитивні тенденції у сфері децентралізації, чинне національне законодавство і відповідні інституційні механізми підтримки розвитку громад потребують суттєвого вдосконалення.

Незважаючи на прийняття окремих базових законів (зокрема, Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про засади державної регіональної політики», «Про співробітництво територіальних громад»), питання стимулювання торговельно-економічної активності на локальному рівні не мають комплексного правового забезпечення. Відсутні чітко прописані механізми підтримки малого і середнього підприємництва, розвитку місцевих ринків, залучення інвестицій через інструменти місцевої політики.

Значна частина територіальних громад не має належної експертної, кадрової чи ресурсної бази для розроблення інноваційних програм економічного розвитку, створення інфраструктури підтримки бізнесу, а також участі у міжнародних економічних проєктах.

Питання налагодження ефективного торговельно-економічного розвитку пов'язуються із низькою ефективністю норм законодавчого стимулювання спільного економічного планування, координації дій між

громадами, спільного просування територій знижує ефективність муніципального співробітництва у цій сфері.

Через невідповідність сучасним європейським практикам, які передбачають активну роль держави в інституційній підтримці місцевого економічного розвитку, формування стратегічного партнерства між центральною владою, регіонами, бізнесом та громадянським суспільством, знижується ефективності торговельно-економічного розвитку територіальних громад. Українське законодавство ще не забезпечує повноцінної імплементації цих підходів, зокрема у частині державно-приватного партнерства, програм субвенцій на місцевий розвиток, інвестиційного стимулювання.

Виклики воєнного стану та повоєнного відновлення, які актуалізують потребу у переосмисленні ролі місцевої економіки, формуванні нових підходів до правового регулювання відбудови інфраструктури, підтримки локального бізнесу та економічної реінтеграції територій.

Отже, наявність нормативно-правових прогалин, інституційна недосконалість, виклики війни та потреби післявоєнного відновлення актуалізують необхідність вдосконалення національного законодавства та інституційного механізму підтримки торговельно-економічного розвитку громад, що має на меті створення правових передумов для посилення економічної спроможності територіальних громад, розвитку партнерських відносин між різними рівнями влади та суб'єктами господарювання, забезпечення рівного доступу громад до інструментів державної та міжнародної підтримки.

Важливим задля забезпечення ефективності муніципального співробітництва є впровадження такого організаційно-управлінського напрямку адміністративно-правового механізму у сфері торговельно-економічного розвитку територіальних громад, як брендинг території.

У сучасних умовах децентралізації публічного управління та активізації муніципального співробітництва все більшої актуальності набуває

застосування інноваційних підходів до формування ефективної стратегії соціально-економічного розвитку територіальних громад. Одним із таких підходів, який поєднує інструменти публічного управління, маркетингу та права, є брендинг території. Брендинг територій розглядається як важливий організаційно-управлінський напрям в межах адміністративно-правового механізму муніципального співробітництва, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності громад, розвиток їх економічного потенціалу, а також формування позитивного іміджу у зовнішньому і внутрішньому середовищі. Брендинг території – це цілеспрямований процес створення, розвитку та управління позитивним іміджем певної територіальної одиниці (міста, селища, об'єднаної громади тощо) з метою її позиціонування як привабливого простору для інвесторів, туристів, мешканців та потенційних партнерів [92; 96, с. 53-58]. Юридично брендинг території не має чітко визначеного нормативного регулювання, однак він реалізується через низку адміністративно-правових інструментів, таких як стратегії розвитку, програми міжнародного співробітництва, проекти державно-приватного партнерства тощо.

У контексті муніципального співробітництва брендинг набуває додаткової ваги, оскільки дозволяє не лише підвищити інвестиційну привабливість окремої громади, а й створити спільний регіональний бренд, що відображає унікальність економічного, культурного і соціального простору кількох територіальних утворень, що сприяє більш ефективному залученню зовнішніх ресурсів та утвердженню партнерської моделі публічного управління.

Брендинг території як частина адміністративно-правового механізму розвитку територій реалізується через систему правових, організаційних, управлінських та інформаційних заходів, спрямованих на формування сталого позитивного образу територіального утворення. До елементів такого механізму необхідно віднести: нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування (стратегії, програми розвитку, регламенти використання

символіки громади); інституційне забезпечення (створення органів або структурних підрозділів, відповідальних за просування бренду); міжмуніципальні угоди про співробітництво, які містять положення щодо спільного брендування або просування територій; правові акти державних органів, що визначають механізми співфінансування або надання грантів на розвиток локального бренду; публічно-приватне (державно-приватне) партнерство, через яке брендинг реалізується з залученням бізнесу, громадського сектору, ЗМІ тощо.

Таким чином, брендинг території виходить за межі суто маркетингового інструменту й набуває адміністративно-правового характеру через формалізацію у рішеннях органів публічної влади.

У межах міжмуніципального співробітництва брендинг території може виступати: як мотивуючий фактор об'єднання громад навколо спільної візії (наприклад, туристичний кластер, індустріальний регіон); як організаційний інструмент, що забезпечує спільну розробку програм, логотипів, слоганів, маркетингових кампаній; як юридична підстава для укладення договорів співробітництва в частині координації дій у сфері просування території; як платформа публічної ідентичності громад, що сприяє зменшенню конкуренції між ними й зміцнює міжтериторіальну солідарність [106; 105]

Практика показує, що громади, які об'єднуються для реалізації спільного бренду (наприклад, «Слов'янський курорт» [189], «Агро-Карпати» [203], «Гуцульщина»), мають вищий рівень залучення інвестицій, участі у міжнародних програмах та грантах, а також кращу впізнаваність на державному й міжнародному рівні.

Попри високий потенціал брендингу у контексті муніципального співробітництва, існує низка проблем, що обмежують його практичне застосування: відсутність чіткого правового регулювання брендингу як елементу місцевої політики; недостатня координація між громадами щодо формування спільної маркетингової стратегії; обмежені фінансові ресурси, що унеможливають ефективне просування територіального бренду;

низький рівень кадрового забезпечення, відсутність фахівців з бренд-менеджменту у структурах місцевого самоврядування; конкуренція між громадами, що замість синергії провокує фрагментацію й дублювання функцій [65].

На законодавчому рівні доцільно розглянути питання внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад», які б прямо передбачали брендинг як інструмент співробітництва, а також визначали засади формування спільних стратегій просування територій.

У перспективі брендинг території може стати фундаментальним чинником стратегічного розвитку територіальних громад, який поєднуватиме інституційну сталість, правову визначеність та управлінську ефективність. Варто передбачити: розробку типових міжмуніципальних договорів, що містять блоки з питань спільного брендування; створення міжмуніципальних агенцій розвитку, які координуватимуть брендингову політику на субрегіональному рівні; інтеграцію брендингу в регіональні стратегії розвитку, затверджені обласними державними адміністраціями; запровадження національного рейтингу територіальних брендів, що стимулюватиме конкуренцію за якістю, а не кількістю проектів.

Також важливо передбачити навчання представників органів місцевого самоврядування, особливо в малих громадах, інструментам управління брендом території, основам правового забезпечення маркетингу, веденню публічної комунікації тощо.

Таким чином, брендинг території в умовах муніципального співробітництва є не лише елементом іміджевої політики громад, а й важливим організаційно-управлінським напрямом адміністративно-правового механізму розвитку. Його реалізація потребує як правової формалізації, так і інституційного забезпечення. Формування спільного територіального бренду між громадами сприяє зміцненню економічної основи місцевого самоврядування, посиленню конкурентоспроможності регіонів та досягненню цілей сталого розвитку.

Зазначене обумовлює доцільність обґрунтування авторських пропозицій щодо внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад», де частину першу статті 4 необхідно доповнити такою формою муніципального співробітництва як «брендинг територій як цілеспрямований процес створення, розвитку та управління позитивним іміджем певної територіальної одиниці (міста, селища, об'єднаної громади тощо) з метою її позиціонування як привабливого простору для інвесторів, туристів, мешканців та потенційних партнерів» і викласти у такій редакції:

«Стаття 4. Форми співробітництва

1. Співробітництво здійснюється у формі:

1) делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів;

2) реалізації спільних проектів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів;

3) спільного фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, об'єктів інфраструктури;

4) утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій, спільних об'єктів інфраструктури;

5) утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень;

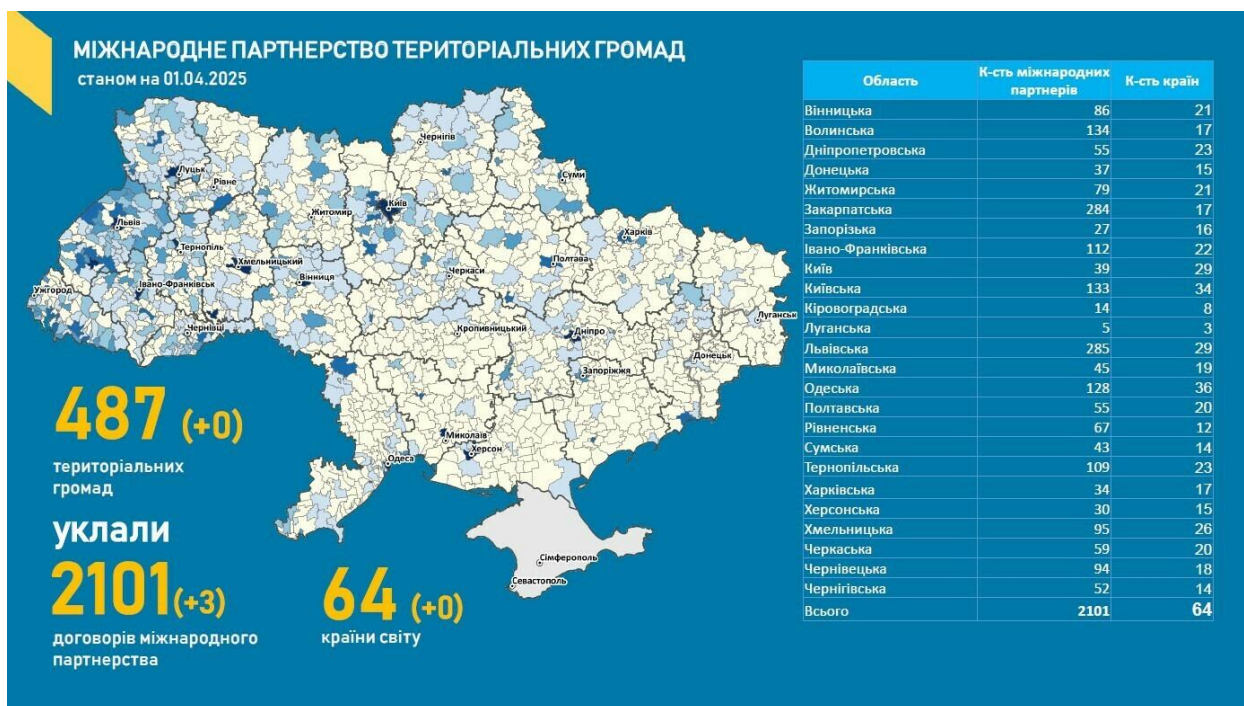
6) утворення агломерації у порядку, встановленому законом.

7) *брендинг територій як цілеспрямований процес створення, розвитку та управління позитивним іміджем певної територіальної одиниці (міста, селища, об'єднаної громади тощо) з метою її позиціонування як привабливого простору для інвесторів, туристів, мешканців та потенційних партнерів (курс. -авт.).*

2. Співробітництво припиняється у разі попереднього повідомлення суб'єктом співробітництва інших його суб'єктів з виплатою їм компенсації згідно з умовами укладеного договору з урахуванням [статей 18-20](#) цього Закону.

3. Співробітництво може здійснюватися в одній формі або поєднувати кілька форм (договір про співробітництво з поєднанням кількох форм співробітництва). До відносин сторін у договорі про співробітництво з поєднанням кількох форм співробітництва застосовуються положення цього Закону, що регулюють відносини, елементи яких містяться в зазначеному договорі» (додаток Б).

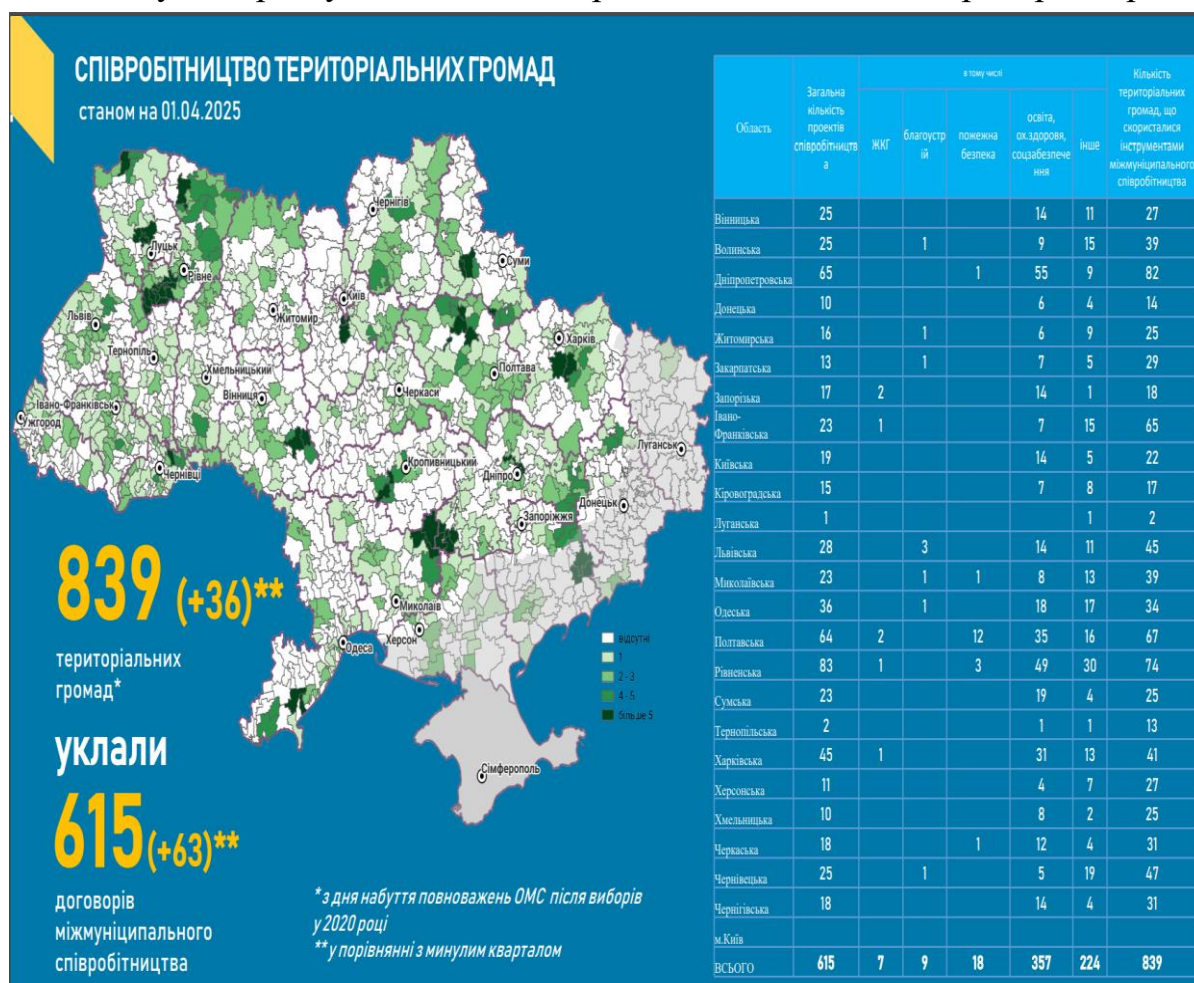
Пошук фінансування розвитку територіальних громад та умови воєнного стану створили умови до поширення такої форми торговельно-економічних відносин як міжнародне муніципальне співробітництво. Так, на мал. 2 наведено кількісні показники укладених міжнародних муніципальних договорів про співробітництво територіальних громад, що є укладеними станом на 1 квітня 2025 року.

Мал. 2 Кількісні показники укладених міжнародних муніципальних договорів про співробітництво територіальних громад, що є укладеними станом на 1 квітня 2025 року [91]

Лідерами за кількістю укладених партнерських угод про співробітництво є: Львівська область – 285 договорів; Закарпатська область – 284 договори; Київська область – 133 договори; Одеська область – 128 договорів; Тернопільська область – 109 договорів. Функціонально, міжмуніципальне партнерство – це: «обмін досвідом – запровадження європейських стандартів управління, надання послуг, енергоефективності; фінансова підтримка – проекти міжнародної допомоги, інвестиції в інфраструктуру, соціальні програми; культурний та освітній обмін – спільні програми для молоді, туристичні ініціативи; підтримка у відбудові – партнерські міста допомагають громадам, постраждалим від війни, технікою, обладнанням, експертними консультаціями» [91].

Станом на 1 квітня 2025 року відбулись зміни у кількісних показниках укладених угод про муніципальне співробітництво в межах території України.

Мал. 3 Кількісні показники договорів про співробітництво територіальних громад в Україні [91]

Активізації процесів із укладення угод про міжнародне співробітництво сприятиме і прийняття Закону України від 13 травня 2025 року № 4425-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад» [123].

Сучасні трансформаційні процеси у сфері публічного управління та місцевого самоврядування в Україні, зумовлені реалізацією адміністративно-територіальної реформи, актуалізують потребу в удосконаленні механізмів економічного розвитку територіальних громад. Одним із ключових чинників, що сприяє підвищенню економічної спроможності громад, виступає ефективне муніципальне співробітництво як інструмент кооперації, обміну ресурсами та реалізації спільних економічних ініціатив.

Законодавче закріплення можливості співробітництва між громадами у Законі України «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. створило правові передумови для розширення економічної взаємодії між органами місцевого самоврядування. Водночас, незважаючи на наявний нормативний базис, практика реалізації міжмуніципальних ініціатив у сфері торговельно-економічного розвитку залишається обмеженою, а інституційний механізм підтримки таких процесів – фрагментарним і недостатньо ефективним. Муніципальне співробітництво у торговельно-економічній площині має особливу вагу в умовах фінансової нерівності громад, різного рівня соціально-економічного розвитку, недостатності інвестиційних ресурсів та потреби у масштабних інфраструктурних проєктах. Саме через об'єднання зусиль у межах договірних форм співпраці громади отримують змогу реалізовувати спільні ініціативи, що були б неможливими в індивідуальному порядку. При цьому важливим є не лише правове оформлення такої взаємодії, а й формування спільних стратегій економічного зростання, координація дій, обмін знаннями та інституційна сталість.

Одним із провідних напрямів оптимізації торговельно-економічного розвитку у межах муніципального співробітництва є розробка та імплементація спільних стратегій розвитку. Такі стратегії мають містити

узгоджені цілі, пріоритети, механізми підтримки підприємництва, інвестиційної привабливості, розвитку кластерів, промислових та логістичних об'єктів. Крім того, ефективною практикою є створення спільних інституцій, зокрема міжмуніципальних агенцій розвитку, комунальних підприємств, бізнес-інкубаторів, що дозволяє формалізувати економічну взаємодію та забезпечити її інституційну сталість.

Показовим є розвиток міжмуніципальних кластерів як форм об'єднання громад навколо спільного економічного інтересу. Такі кластери можуть утворюватися в аграрному секторі, переробній промисловості, сфері туризму, ІТ-технологій тощо. Вони передбачають не лише обмін ресурсами, а й спільне просування продукції, залучення інвесторів, формування спільного бренду території.

Ще одним ключовим чинником підвищення ефективності муніципального співробітництва є правове забезпечення прозорості та відповідальності сторін у процесі реалізації спільних економічних проєктів. Типові договори про співробітництво повинні передбачати положення щодо розподілу фінансового навантаження, форм управління спільними інституціями, механізмів контролю та звітності, а також відповідальності у разі невиконання зобов'язань.

Крім правового оформлення, важливою умовою є належна інституційна підтримка з боку держави. У сучасних умовах відсутній єдиний орган чи структура, відповідальна за координацію економічного співробітництва громад [21, с. 5-6]. Доцільним видається створення на базі Міністерства розвитку громад та територій України окремого структурного підрозділу з питань міжмуніципального партнерства в економічній сфері. Також перспективним є запровадження державних програм співфінансування економічних проєктів, реалізованих у межах міжмуніципального співробітництва. Особливу роль відіграє фінансова підтримка спільних ініціатив. Територіальні громади мають бути включені до системи державного та міжнародного фінансування, зокрема через: спільні заявки на

міжнародні гранти; пільгове кредитування економічних об'єктів; субвенції на створення кластерів чи індустріальних парків; співфінансування державою стратегічних інфраструктурних проєктів.

Крім того, доцільним є запровадження пільгового режиму оподаткування або інших економічних стимулів для суб'єктів господарювання, які функціонують у межах міжмуніципальних проєктів, що дозволить активізувати бізнес-активність та наповнити місцеві бюджети.

У контексті підвищення ефективності слід звернути увагу і на освітній компонент. Бракує фахових знань у представників органів місцевого самоврядування щодо правового оформлення співробітництва, планування економічної діяльності, управління спільними установами. Потребує розвитку система підвищення кваліфікації службовців, а також впровадження консультаційної та експертної підтримки на рівні регіонів.

Проблемним аспектом залишається і слабкий розвиток інститутів публічного контролю за реалізацією економічних проєктів у рамках міжмуніципального співробітництва. Саме тому важливою умовою ефективності є забезпечення відкритості процесів, залучення громадськості до обговорення, ухвалення рішень, оцінки результативності реалізованих ініціатив [89].

Таким чином, підвищення ефективності муніципального співробітництва задля оптимізації торговельно-економічного розвитку територіальних громад вимагає комплексного підходу, що охоплює: удосконалення нормативно-правової бази; розвиток інституційної інфраструктури; запровадження стимулюючих фінансових і податкових механізмів; посилення освітньо-консультаційної підтримки; розширення можливостей громад у реалізації спільних економічних ініціатив.

Ефективне впровадження зазначених заходів дозволить не лише посилити економічну спроможність громад, а й сприятиме формуванню нової моделі місцевого розвитку, орієнтованої на співпрацю, солідарність та довгострокову економічну стабільність.

У попередніх підрозділах під час розгляду проблематики системи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад було встановлено особливу роль, яку у цій системі мають виконувати АРР. Агенції регіонального розвитку (АРР) в Україні були запроваджені як інституційний механізм підтримки регіонального та місцевого розвитку відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики». Як було з'ясовано основне функціональне призначення АРР полягає у сприянні реалізації державної регіональної політики, залучати інвестиції, координувати проекти розвитку на рівні області або громади, бути платформою для співпраці між державою, місцевим самоврядуванням та бізнесом. Однак, попри потенційну важливість, діяльність багатьох АРР виявилася обмеженою або недостатньо ефективною.

При цьому до проблем їх функціонування було віднесено: відсутність єдиного стандарту для організаційно-правової моделі АРР (згідно з чинним законодавством, агенції можуть бути створені у різних організаційно-правових формах (неприбуткові установи, комунальні підприємства), що призводить до розбалансованості в підходах до їх управління, підзвітності та можливостей участі у фінансуванні); неузгодженість повноважень АРР з іншими суб'єктами регіонального розвитку, зокрема департаментами облдержадміністрацій, асоціаціями ОМС, інституціями громадянського суспільства; брак фінансування діяльності АРР з боку держави та місцевих бюджетів; низький рівень бюджетної автономії, що пов'язується із відсутністю у АРР повноважень самостійно розпоряджатися коштами без погодження з органами влади, що ускладнює оперативну реалізацію проектів; нерівномірність ресурсного забезпечення по регіонах (зокрема, у Львівській чи Вінницькій областях АРР мають значно більші ресурси й підтримку, ніж агенції у східних або південних регіонах); організаційна нестабільність та плинність кадрових ресурсів, що часто характеризуються відсутністю належної конкуренції та фахової підготовки; залежність від

політичної кон'юнктури; брак стратегічного планування; обмежена інституційна спроможність (у більшості випадків АРР займаються лише написанням проєктів на гранти (наприклад, ЄС або USAID), але не мають повноважень чи можливостей реалізовувати комплексні програми регіонального розвитку); 9) відсутність впливу на регіональні чи місцеві політики, що пов'язується із високим ступенем формалізації їх діяльності та відсутністю у АРР реального впливу на ухвалення управлінських рішень в регіоні; недостатня комунікація з ОМС; відсутність процедурної інтеграції в систему публічного управління. АРР не є частиною системи виконавчої влади і часто опиняються на «узбіччі» адміністративних процесів, особливо у прийнятті рішень, розподілі ресурсів, реалізації стратегій; складність процедур погодження проєктів; недостатня прозорість підконтрольності, що обумовлюється тріадою суб'єктів впливу на АРР, зокрема, з боку ОМС, Міністерство розвитку громад та територій України чи організації-донора, що створює прогалини в оцінці ефективності та відповідальності агенцій; зміщення пріоритетів з розвитку на гуманітарну допомогу, безпеку, відновлення, що обумовлюється умовами воєнного стану, що призвело до того, що у період війни багато АРР змушені були фактично змінити профіль діяльності; відсутність загальнодержавної політики підтримки інституційного розвитку АРР; брак єдиного координуючого центру (на рівні держави), який би забезпечував методичний супровід, обмін кращими практиками, навчання персоналу АРР; нерозуміння цінності агенцій з боку місцевої влади: деякі ради чи ОВА не сприймають АРР як партнерів, а як «конкурентів» у доступі до проектного фінансування [41].

Отже, незважаючи на значний потенціал, АРР в Україні досі не стали повноцінними драйверами регіонального розвитку. Основними перешкодами залишаються недосконалість правового регулювання, слабка інституційна спроможність, обмежене фінансування та невизначений статус у системі публічного адміністрування. Для вирішення цих проблем доцільно розробити: національну стратегію підтримки АРР; внести зміни до Закону

«Про засади державної регіональної політики» з чітким описом статусу, функцій та джерел фінансування АРР; запровадити механізми моніторингу ефективності агенцій; розширити співпрацю між АРР, ОМС і військовими адміністраціями – особливо в умовах відновлення постраждалих територій.

Ефективна реалізація політики місцевого економічного розвитку, зокрема у сфері підтримки торгівлі, безпосередньо залежить від наявності належного правового регулювання та дієвої інституційної інфраструктури на рівні територіальних громад. В умовах децентралізації публічної влади в Україні та зростання ролі органів місцевого самоврядування у формуванні і реалізації локальної економічної політики, нагальною є потреба у вдосконаленні національного законодавства та інституційних механізмів, що регулюють ці процеси.

Чинне законодавство України в частині розмежування повноважень органів місцевого самоврядування у сфері торговельно-економічної діяльності залишається фрагментарним і недостатньо деталізованим. Зокрема, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР визначає лише загальні засади участі органів місцевої влади у реалізації програм економічного і соціального розвитку. Водночас, відсутність чіткої правової регламентації таких повноважень, як участь у формуванні місцевої політики підтримки торгівлі, запровадження економічних стимулів для суб'єктів підприємництва, а також створення інституцій економічного розвитку, обмежує дієвість управлінських рішень на місцях.

У зв'язку з цим доцільним є внесення змін до базових законодавчих актів України у сфері торговельно-економічного розвитку територіальних громад з метою: нормативного закріплення за органами місцевого самоврядування права на формування і реалізацію місцевої політики; врегулювання процедур створення комунальних установ і підприємств для розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу;

передбачення можливості запровадження цільових програм підтримки підприємництва на рівні територіальних громад.

Економічна спроможність територіальних громад передбачає не лише їхню фінансову забезпеченість, але й здатність самостійно формувати економічну політику, мобілізувати локальні ресурси, визначати пріоритети розвитку підприємництва та торгівлі. З огляду на це, вважається доцільним розроблення та прийняття спеціального законодавчого акту – Закону України «Про економічну та торговельну спроможність територіальних громад», у якому слід: закріпити засади формування та реалізації місцевої торговельної та економічної політики; визначити повноваження громад щодо управління економічними ресурсами, встановлення локальних податкових стимулів та реалізації проектів державно-приватного партнерства; передбачити обов'язковість розроблення стратегій торговельного економічного розвитку як умову доступу до державної або міжнародної фінансової підтримки.

Актуальною проблемою залишається обмежений спектр фінансових інструментів, якими можуть користуватися органи місцевого самоврядування для стимулювання розвитку торгівлі. З метою її вирішення необхідно: внести зміни до Бюджетного кодексу України в частині розширення повноважень громад у сфері програмно-цільового фінансування місцевих ініціатив підприємництва; передбачити можливість запровадження муніципальних грантів, конкурсів інвестиційних проектів та програм мікрофінансування бізнесу; нормативно врегулювати механізми реалізації «муніципальних інвестиційних договорів» та локального державно-приватного партнерства.

На сьогодні у більшості територіальних громад відсутні постійно діючі інституції, здатні забезпечити супровід торговельно-економічного розвитку. Тому необхідно: на законодавчому рівні унормувати створення муніципальних агенцій економічного розвитку; закріпити правовий статус локальних інституцій партнерства (економічних рад, центрів підтримки бізнесу); передбачити механізми фінансування діяльності таких інституцій через державні та донорські програми.

У контексті цифрової трансформації та розвитку електронної комерції доцільним є: внесення змін до Закону України «Про електронну комерцію» [134] з метою стимулювання локальних ініціатив щодо створення онлайн-ринків, цифрових платформ для збуту продукції місцевих виробників; запровадження муніципальних цифрових ініціатив, підтриманих відповідними державними або міжнародними фондами; створення нормативної бази для участі громад у проектах цифровізації локального бізнес-середовища.

З метою розширення зовнішніх ринків збуту продукції, виготовленої на території громад, доцільно: закріпити на законодавчому рівні механізми підтримки експортно-орієнтованих кластерів у громадах; забезпечити правове регулювання співпраці між громадами та державними установами з питань просування місцевої продукції за кордоном (зокрема, через торговельні представництва при МЗС або Мінекономіки); удосконалити норми Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [151] у частині залучення органів місцевого самоврядування до реалізації експортної політики.

Важливе значення у вирішенні завдання підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад відіграє питання забезпечення формування соціально відповідального бізнесу (суб'єктів господарювання). Європейська Комісія визначила концепцію соціальної відповідальності як концепцію відповідальності підприємств за їхній вплив на суспільство, що має бути як із пріоритетів здійснення підприємницької діяльності в регіоні. Суб'єкти господарювання можуть стати соціально відповідальними, інтегруючи суспільні, екологічні, етичні, споживчі та правозахисні питання у свою бізнес-стратегію та операції із дотриманням вимог чинного законодавства [223].

Для підприємств, що дотримують концепції соціально відповідального господарювання, мають бути забезпечені важливі переваги з точки зору

управління ризиками, економії коштів, доступу до капіталу, відносин з клієнтами, управління персоналом, сталості діяльності, здатності до інновацій та, зрештою, отримання прибутку [223;236].

У контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні, особливо актуалізується проблема формування ефективної політики соціально відповідального бізнесу (СРБ), яка передбачає не лише добровільне дотримання підприємницькими структурами етичних, екологічних та соціальних стандартів, але й інституційне забезпечення їх імплементації у межах публічно-правової системи.

Соціальна відповідальність бізнесу є складовою частиною концепції сталого розвитку, яка набуває дедалі більшого поширення у правових системах країн Європейського Союзу, а також інтегрується у національне законодавство держав, що прагнуть до правової гармонізації з європейським правовим простором. У цьому контексті важливим завданням є формування нормативно-правових механізмів, які б забезпечували функціонування політики СРБ на основі публічного інтересу, із дотриманням принципів правової визначеності, пропорційності та справедливості.

Варто наголосити, що в умовах сучасної української державності соціальна відповідальність бізнесу має розглядатися не лише як добровільна ініціатива суб'єктів господарювання, а як інструмент правового регулювання взаємодії між приватним сектором і державою в аспекті досягнення суспільно важливих цілей. Така взаємодія можлива через правове стимулювання соціально відповідальної поведінки, що може проявлятися у запровадженні державних і муніципальних програм підтримки СРБ, застосуванні податкових та інших пільг, а також у формуванні прозорих механізмів публічного контролю за їх реалізацією.

Значну роль у забезпеченні політики соціально відповідального бізнесу відіграють норми трудового, екологічного, господарського та адміністративного права. Особливої уваги заслуговує необхідність нормативного закріплення стандартів нефінансової звітності підприємств, які

здійснюють діяльність у сферах із підвищеним рівнем соціальної або екологічної відповідальності. Таке звітування повинно охоплювати інформацію про дотримання прав працівників, екологічну безпеку, інвестиції в розвиток місцевих громад, антикорупційну політику тощо.

У контексті євроінтеграційних прагнень України, адаптація принципів соціально відповідального бізнесу до національного правопорядку повинна відбуватися з урахуванням актів «м'якого права» Європейського Союзу, зокрема Рекомендацій Європейської комісії щодо корпоративної соціальної відповідальності[70], а також стратегічних документів ООН, таких як Глобальний договір та Цілі сталого розвитку.

Таким чином, впровадження політики соціально відповідального бізнесу в Україні вимагає комплексного правового підходу, що передбачає: розроблення і прийняття спеціальних нормативно-правових актів у сфері СРБ; удосконалення правових засад державно-приватного партнерства; імплементацію міжнародних стандартів корпоративної соціальної відповідальності; забезпечення прозорості та підзвітності суб'єктів господарювання; створення умов для ефективного залучення інститутів громадянського суспільства до контролю та моніторингу реалізації відповідної політики.

Наукове осмислення правових засад політики соціально відповідального бізнесу є необхідною умовою не лише для формування інституційної спроможності держави в цій сфері, а й для утвердження принципів правової держави, соціальної справедливості та сталого розвитку в українському суспільстві.

Викладені напрями вдосконалення правового та інституційного забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад відповідають загальноєвропейським тенденціям розвитку місцевого самоврядування та євроінтеграційним прагненням України. Їх реалізація дозволить сформувати правові передумови для: підвищення економічної автономії громад; активізації підприємницької ініціативи; створення сталої

системи підтримки торгівлі та економічного розвитку; залучення інвестицій та підвищення зайнятості на місцевому рівні.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі обґрунтовано напрями удосконалення адміністративно-правового забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад на підставі використання зарубіжного досвіду стимулювання місцевої економіки: адміністративно-правові підходи та методів прогнозування і моделювання. Висновки та окремі положення, досягнуті у третьому розділі, оприлюднені в ряді авторських наукових праць [60; 61; 62].

1. Визначено, що у сучасних умовах розвитку державності України, особливо в контексті децентралізації та євроінтеграції, ключовим завданням публічного управління є створення ефективних механізмів стимулювання місцевої економіки. Встановлено, що територіальні громади, які отримали значний обсяг повноважень після реформи адміністративно-територіального устрою, потребують не лише фінансової і кадрової підтримки, але й системного підходу до формування економічної політики на місцевому рівні.

Встановлено, що зарубіжна практика демонструє, що економічне зростання на локальному рівні можливе лише за умови ефективного нормативно-правового забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування. Визначено, що у державах Європейського Союзу, зокрема Німеччині, Польщі, Франції, принцип субсидіарності, закріплений у Європейській хартії місцевого самоврядування 1985 року, став базовим для реалізації стратегій розвитку місцевих територій, згідно з яким публічна влада повинна здійснюватися на тому рівні, який є найближчим до громадян і здатним ефективно реалізовувати функції управління.

Акцентовано, що вивчення зарубіжного досвіду дозволяє українським територіальним громадам уникнути помилок, властивих етапу становлення

інституцій місцевого економічного розвитку. Визначено, що інтеграція України до європейського правового простору вимагає гармонізації національного законодавства, зокрема у сфері місцевого самоврядування, публічного управління, інвестиційної діяльності, публічно-приватного партнерства.

Зроблено висновок, що вивчення зарубіжного досвіду стимулювання місцевої економіки і торгівлі дозволяє територіальним громадам України: розширити економічну автономію відповідно до міжнародних стандартів; адаптувати успішні адміністративно-правові практики підтримки бізнесу; забезпечити інтеграцію у європейський економічний та правовий простір; підвищити інституційну спроможність на місцях; розробити ефективні інструменти стимулювання інвестицій і зайнятості.

2. Обґрунтовано напрями вдосконалення національного законодавства та інституційного механізму підтримки торговельно-економічного розвитку громад.

Доведено, що у межах міжмуніципального співробітництва брендинг території може виступати: як мотивуючий фактор об'єднання громад навколо спільної візії (наприклад, туристичний кластер, індустріальний регіон); як організаційний інструмент, що забезпечує спільну розробку програм, логотипів, слоганів, маркетингових кампаній; як юридична підстава для укладення договорів співробітництва в частині координації дій у сфері просування території; як платформа публічної ідентичності громад, що сприяє зменшенню конкуренції між ними й зміцнює міжтериторіальну солідарність.

Обґрунтовано, що у перспективі брендинг території може стати фундаментальним чинником стратегічного розвитку територіальних громад, який поєднуватиме інституційну сталість, правову визначеність та управлінську ефективність, що пов'язується із: розробкою типових міжмуніципальних договорів, що містять блоки з питань спільного брендування; створення міжмуніципальних агенцій розвитку, які

координуватимуть брендингову політику на субрегіональному рівні; інтеграцію брендингу в регіональні стратегії розвитку, затверджені обласними державними адміністраціями; запровадження національного рейтингу територіальних брендів, що стимулюватиме конкуренцію за якістю, а не кількістю проектів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що полягає у встановленні адміністративно-правових засад торговельно-економічного розвитку територіальних громад, та обґрунтування напрямів забезпечення їх ефективності з урахуванням зарубіжного досвіду. За результатами дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Зроблено висновок, що за своєю організаційно-правовою формою діяльності органи територіальної громади належать до юридичних осіб публічного права, що утворюються згідно із цивільним законодавством України шляхом об'єднання осіб та/або майна.

До ознак функціонування органів територіальної громади як юридичних осіб публічного права віднесено: публічно-правовий характер їхньої діяльності, що походить від розуміння функцій та завдань, що перед ними стоять; публічна правосуб'єктність, що притаманна їм та визначає зміст їхньої компетенції, має бути реалізована в межах належних способів та методів.

Підкреслено наявність застережень, що висловлюються експертами щодо надання територіальній громаді статусу юридичної особи публічного права, здебільшого стосуються питань, пов'язаних із забезпеченням державного суверенітету та територіальної цілісності.

Зроблено висновок, що територіальна громада як суб'єкт публічного права характеризується сукупністю специфічних рис, що відрізняють її від інших суб'єктів правовідносин, де виділено: 1) колективну природу суб'єктності; 2) публічно-правовий статус; 3) наявність адміністративно-територіальної основи; 4) комплекс прав та обов'язків; 5) право на самоорганізацію та самоуправління.

Визначено, що правосуб'єктність територіальної громади реалізується як безпосередньо (через вибори, місцеві ініціативи, громадські слухання), так

і опосередковано через діяльність обраних органів місцевого самоврядування. Зроблено висновок, що територіальна громада постає не лише як елемент адміністративно-територіального устрою, а як колективний носій публічної влади, що реалізує свої права та обов'язки як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування.

2. До напрямів торговельно-економічного розвитку територіальних громад віднесено: 1) залучення інвестицій, що має відбуватися із використанням регуляторних стимулів, інфраструктурного забезпечення, інституційних та промоційних заходів, а також діяльністю з потенційними інвесторами, що вимагає створення привабливого підприємницького середовища, що означає мінімізацію адміністративних бар'єрів (прозорі та швидкі процедури видачі дозволів, відведення земельних ділянок під проєкти, підключення до мереж тощо) та стабільність і передбачуваність місцевих правил ведення бізнесу; 2) розвиток інфраструктури, необхідної для інвесторів, що вимагає проведення модернізації доріг, будівництва під'їзної інфраструктури до промислових зон, сприяння розвитку інженерних мереж (водо- та електропостачання, водовідведення) на територіях, відведених під нові виробництва, де перспективним інструментом визначено створення індустріальних парків як спеціально відведених ділянок, забезпечених підведеними комунікаціями і пільговим режимом діяльності; 3) інституційні та організаційні заходи, що пов'язуються зі створенням у структурі місцевого самоврядування спеціальних підрозділів або установ, що відповідають за економічний розвиток та інвестиції (наприклад, відділ економічного розвитку та залучення інвестицій у виконкомі, або комунальна установа – агенція місцевого розвитку); 4) маркетинг та брендинг території, що передбачає участь представників громади у інвестиційних форумах, виставках, ярмарках, встановлення побратимських зв'язків із містами інших країн, активна робота в медіапросторі для формування позитивного іміджу; 5) державно-приватне партнерство.

Акцентовано, що велике значення у здійсненні торговельно-економічного розвитку територіальної громади відіграють локальні нормативні акти, якими є відповідні стратегічні плани розвитку громади, що мають розумітися не лише як управлінський або економічний акт, а й нормативно зумовлений акт стратегічного управління, що визначає цілі, пріоритети, напрями розвитку громади та механізми їх досягнення у середньо- або довгостроковій перспективі.

До основних ознак стратегічного плану територіальної громади як юридичного інституту віднесено: публічний характер; компетенційну природу; умовний планово-програмний статус.

3. З урахуванням результатів розгляду основних елементів адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальних громад встановлено, що ключову роль у його реалізації відіграють: нормативно-правова база, яка охоплює Конституцію України, галузеве законодавство про місцеве самоврядування, підприємництво, інвестиції, дозвільну та регуляторну політику; інституційна структура, до якої належать органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, спеціалізовані агенції та інституції підтримки підприємництва; адміністративно-правові інструменти, серед яких ключовими є стратегічне планування, дозвільна система, державно-приватне партнерство, спеціальні економічні режими (індустріальні парки, СЕЗ), інвестиційна підтримка, регуляторна політика, а також система адміністративних послуг.

4. Суб'єктів адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територіальної економіки громади класифіковано за інституційною належністю та характером їхніх повноважень, де виділено такі основні групи, як: органи місцевого самоврядування; місцеві державні адміністрації; центральні органи виконавчої влади; державні підприємства та агенції розвитку; інституції публічного адміністрування (ЦНАПи, адміністративні комісії); асоціації органів місцевого самоврядування; бізнес-

асоціації та партнери публічно-приватного діалогу (державно-приватного партнерства).

Обґрунтовано, що вирішення інституційних проблем становлення місцевого торговельно-економічного розвитку пов'язується зі створенням належного управлінського нормативного базису для забезпечення взаємодії та співробітництва територіальних громад, тобто муніципального співробітництва. Визначено, що муніципальне співробітництво дозволяє об'єднувати зусилля громад для підвищення ефективності реалізації повноважень місцевого самоврядування, раціонального використання бюджетних коштів, розвитку інфраструктури, забезпечення якісного надання публічних послуг населенню, що сприяє усуненню диспропорцій у соціально-економічному розвитку, активізує місцеві ініціативи та підвищує інвестиційну привабливість регіонів.

Зроблено висновок, що правовими формами муніципального співробітництва є: делегування одній з громад виконання окремих завдань; реалізація спільних проєктів; створення спільних підприємств, установ та організацій; утворення спільних органів управління; а також інші форми, що не суперечать чинному законодавству.

5. Здійснено класифікацію інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад за такими критеріями: за правовою природою (нормативні, дозвольні, контрольно-наглядові, фінансово-економічні, інституційні, організаційні, просторово-планувальні, комунікаційно-інформаційні); за функціональним призначенням (регуляторні, стимулювальні, фіскальні, сервісні); за формою реалізації (прямі, опосередковані, програмні, делеговані); за суб'єктом впровадження (ОМС, державні адміністрації, центральні органи, публічно-приватні структури); за ступенем централізації (локальні, регіональні, державні).

6. На основі вивчення досвіду таких країн, як Сполучені Штати Америки, засвідчено важливість інституціональної інфраструктури

підтримки підприємництва. Визначено, що у Сполучених Штатах Америки діє система місцевих економічних агенцій, центрів малого бізнесу (Small Business Development Centers – SBDCs), інноваційних кластерів, що отримують як федеральну, так і муніципальну підтримку. Встановлено, що законодавство окремих штатів (наприклад, Каліфорнії, Техасу, Нью-Йорку) закріплює податкові стимули та адміністративні спрощення для компаній, які відкривають бізнес у депресивних районах (так звані «Opportunity Zones» відповідно до Tax Cuts and Jobs Act, 2017).

Визначено, що для України надзвичайно цінним є досвід Республіки Польща, яка у 1990-х рр. здійснила глибоку адміністративну реформу, орієнтовану на децентралізацію та розвиток самоврядних гмін, що, як наслідок, призвело до формування на початку 2000-х рр. стабільної системи підтримки регіонального розвитку через воєводські програми, інститутів локального партнерства, а також механізми залучення коштів з фондів ЄС. Встановлено, що Закон Республіки Польща про сприяння новим інвестиціям (ustawa o wspieraniu nowych inwestycji, Dz. U. 2018 poz. 1162) став підґрунтям для розширення компетенцій місцевої влади у сфері економічного стимулювання.

З урахуванням аналізу європейських і американських практик засвідчено важливість стратегічного планування на місцевому рівні. Встановлено, що в ЄС розробка місцевих стратегій розвитку в рамках політики згуртування (Cohesion Policy) є обов'язковою умовою для отримання фінансування з Європейського фонду регіонального розвитку (ERDF) чи Фонду згуртування (CF). Акцентовано, що місцеві стратегії повинні бути узгоджені з національними і регіональними пріоритетами, що забезпечує координацію та результативність управління. Зроблено висновок, що у Сполучених Штатах Америки для залучення федеральних коштів у рамках програм Economic Development Administration (EDA) громади повинні мати затверджені Comprehensive Economic Development Strategies (CEDS).

7. Задля забезпечення ефективності муніципального співробітництва обґрунтовано доцільність впровадження таких організаційно-управлінських напрямів адміністративно-правового механізму у сфері торговельно-економічного розвитку територіальних громад, як: розвиток брендингу території як системи правових, організаційних, управлінських та інформаційних заходів, спрямованих на формування сталого позитивного образу територіального утворення; розвиток міжнародного муніципального співробітництва, що пов'язується із розробкою та імплементацією спільних стратегій розвитку територіальних громад не лише в межах України, але і їх взаємодії із територіальними громадами ЄС та інших країн світу; розвиток системи підвищення кваліфікації службовців, а також впровадження консультаційної та експертної підтримки на рівні регіонів; розвиток інститутів публічного контролю за реалізацією економічних проєктів у рамках міжмуніципального співробітництва; розвиток мережі агенцій регіонального розвитку, що вимагає розробки та впровадження національної стратегії підтримки АРР, а також внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики» з чітким описом статусу, функцій та джерел фінансування АРР; встановлення нормативних підстав для реалізації механізмів моніторингу ефективності агенцій розширення співпраці між АРР, ОМС і військовими адміністраціями; вирішення завдання підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад відіграє значну роль у питанні соціально відповідального бізнесу (суб'єктів господарювання).

До нормативно-правових напрямів забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму торговельно-економічного розвитку територій віднесено: внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад», де частину першу статті 4 необхідно доповнити такою формою муніципального співробітництва, як «брендинг територій як цілеспрямований процес створення, розвитку та управління позитивним іміджем певної територіальної одиниці (міста, селища, об'єднаної громади

тощо) з метою її позиціонування як привабливого простору для інвесторів, туристів, мешканців та потенційних партнерів»; запровадження пільгового режиму оподаткування або інших економічних стимулів для суб'єктів господарювання, які функціонують у межах міжмуніципальних проєктів, що дозволить активізувати бізнес-активність та наповнити місцеві бюджети; розроблення та прийняття спеціального законодавчого акта – Закону України «Про економічну та торговельну спроможність територіальних громад», у якому слід: закріпити засади формування та реалізації місцевої торговельної та економічної політики; визначити повноваження громад щодо управління економічними ресурсами, встановлення локальних податкових стимулів та реалізації проєктів державно-приватного партнерства; передбачити обов'язковість розроблення стратегій торговельного економічного розвитку як умову доступу до державної або міжнародної фінансової підтримки; внесення змін до Бюджетного кодексу України в частині розширення повноважень громад у сфері програмно-цільового фінансування місцевих ініціатив підприємництва; передбачення можливості запровадження муніципальних грантів, конкурсів інвестиційних проєктів та програм мікрофінансування бізнесу; нормативне врегулювання механізмів реалізації «муніципальних інвестиційних договорів» та локального державно-приватного партнерства; закріплення на законодавчому рівні механізмів підтримки експортно-орієнтованих кластерів у громадах; забезпечити правове регулювання співпраці між громадами та державними установами з питань просування місцевої продукції за кордоном (зокрема, через торговельні представництва при МЗС або Мінекономіки); удосконалення норми Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» у частині залучення органів місцевого самоврядування до реалізації експортної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агенції регіонального розвитку – драйвери відновлення та розвитку регіонів. URL: <https://ucord.in.ua/directions-of-activity/agencziyi-regionalnogo-rozvytku/>
2. Агенції регіонального розвитку: міфи і реальність. 18 жовтня 2024 року. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/news/18788>
3. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи : монографія. за ред. проф. Т. О. Зінчук. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 494 с.
4. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни: монографія. за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник. Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О. [та ін.]; за заг. ред. В. Галунька, О. Пра-вотворової. Видання третє. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 584 с.
6. Адміністративні послуги: стан і перспективи реформування. Збірник матеріалів. Тимошук В.П., Добрянська Н.Л., Курінний О.В., Шкільний Є.О. [та ін.]; Заг. ред. Тимошука В.П., Курінного О.В. Київ, 2015. 428 с
7. Адміністративно-правові механізми в контексті впровадження адміністративної політики України: проблематика теоретичного дискурсу. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/2024. С. 296-299.
8. Асоціація міст України. URL: <https://www.auc.org.ua>
9. Асоціація районних та обласних рад. URL: <https://www.uaror.org.ua/загальна-інформація>
10. Бабій С.А. Дискусія і контекстуалізація питання про кризу європейських цінностей. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 16-19.

11. Баймуратов М. О.. Територіальна громада у національному та міжнародному вимірах. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2017. № 13. С.121-132.
12. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальної громади в Україні. *Вісник Запорізького державного університету*. Юридичні науки. 2004. № 2. С. 42-49.
13. Батанов О. Розвиток конституційного законодавства про статус територіальних громад в Україні: доктринальні та прикладні аспекти. *Віче*. 2015. №12. С.18-22.
14. Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В.. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право). Київ: Атіка, 2002. 321 с.
15. Богуш Л.Г. Транскордонна трудова міграція: чинники, підходи до регулювання в Україні. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2024. Випуск 22. С. 11-21
16. Бойко О. П. Статус територіальних громад в Україні. *Право та державне управління*. 2021. №1. С.16-20.
17. Боярський О. О. Види територіальних громад в яких функціонує людина – член громади. *Соціальний Калейдоскоп*. 2020. №1(2). URL: <https://socialcaleidoscope.org.ua/index.php/journal/article/view/13>
18. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
19. В Дніпрі ухвалили стратегію розвитку міста до 2030 року. URL: <https://www.getman.media/v-dnipri-uhvalyly-strategiyu-rozvytku-mista-do-2030-roku>
20. Волосюк М.В. Державна регіональна політика забезпечення місцевого економічного розвитку.: дис. ... д-ра наук: 08.00.03. Тернопіль, 2024. 568 с.

21. Воротін В. Інституційні зміни у сфері стратегічного планування розвитку регіонів України: питання законодавчого забезпечення. Реформа децентралізації в Україні: здобутки та перспективи : матеріали міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 груд. 2021 р.) за заг. ред. Л. Г. Комахи, О.М. Андрєєвої, В. С. Колтун. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. С. 5-7.

22. Врублевський О. Співробітництво територіальних громад (бібліотечка місцевого самоврядування). Видання друге. К.: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. 56 с.

23. Всеукраїнська асоціація громад. URL: <https://communities.org.ua>

24. Галіцина Н. В. Теорія та практика реалізації концепції соціальної держави в Україні : адміністративно-правове дослідження: монографія. Харків : ФОП Панов, 2016. 578 с.

25. Голосніченко Д. І., Рибак О. Д.. Організаційно-правовий статус територіальних громад в Україні. Юридична України. 2020. № 8. С. 33-43. URL: <http://yu.yuricom.com/wp-content/uploads/2021/04/pdf-2.pdf>

26. Громадівська модель самоврядування в Україні: колективна монографія. Кол. авторів. За заг. ред. проф. Бардачова Ю.М., Лопушинського І.П., Плюща Р.М. Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2019. 708 с.

27. Денисюк О.В. Механізми державного регулювання забезпечення економічної безпеки фінансового сектора України: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2016. 201 с.

28. Державна підтримка інновацій: стимули для інвесторів. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/derzhavna-pidtrymka-innovaczij-stymuly-dlya-investoriv>

29. Державна стратегія регіонального розвитку 2021-2027. URL: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2021/05/startegiya2027_13052021_bezlogo.pdf#:~:text=Сприяння%20розвитку%20підприємництва%2C%20підтримка%20інтернаціоналізації, регіональної%20економіки%2C%20підтримка%20інноваційних%20підприємств

30. Дерун Т.М. Організація роботи органів місцевого самоврядування в територіальних громадах. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/211/5833/12195-1?inline=1>

31. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналіт. доп. Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. [та ін.]; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2019. 192 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05>

32. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. [та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.

33. Деякі питання внесення інформації до паспорта громадянина України для виїзду за кордон : Постанова Кабінету Міністрів України; Форма типового документа, Заява, Журнал від 28.02.2022 № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-2022-%D0%BF#Text>

34. Деякі питання встановлення факту смерті людини: МОЗ України; Наказ від 01.03.2022 № 390. URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-28022022--390-dejaki-pitannja-vstanovlennja--faktu-smerti-ljudini#!>

35. Деякі питання державного стимулювання створення та функціонування індустріальних парків: постанова Кабінету Міністрів України від 4 червня 2024 р. № 644. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/644-2024-п#Text>

36. Деякі питання державного фонду регіонального розвитку: постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 р. № 196 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2021 р. № 299). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196-2015-п#Text>

37. Деякі питання діяльності агенцій регіонального розвитку : постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2016 р. № 258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1203-2022-%D0%BF#Text>

38. Деякі питання застосування єДокумента в період дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України ; Порядок від 10.03.2022 № 248. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248-2022-%D0%BF#Tex>

39. Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2015/2366 від 25 листопада 2015 року про платіжні послуги на внутрішньому ринку, про внесення змін до Директив 2002/65/ЄС, 2009/110/ЄС та 2013/36/ЄС і Регламенту (ЄС) № 1093/2010 та про скасування Директиви 2007/64/ЄС.. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_030-15#Text

40. Діалог влади та бізнесу. URL: <https://slavska-gromada.gov.ua/news/1745306446/>

41. Дослідження дієвість реалізації повноважень та перспективи діяльності агенцій регіонального розвитку. К., 2023. 97 с. URL: <https://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/44011.pdf>

42. Дячук Н.Д. Адміністративно-правовий механізм забезпечення прав суб'єктів приватного підприємництва в Україні. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6/1/%D0%B4%D1%8F%D1%87%D1%83%D0%BA.%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf>

43. Експертний висновок щодо відповідності національного законодавства України положенням Європейської хартії місцевого самоврядування. 2012. Інститут громадянського суспільства. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/ekspertnyj-vysnovok-shhodo-vidpovidno/>

44. ЕРАЗМУС+ Керівництво до програми (Programme Guide). URL: https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2022/03/ProgrammeGuide_UA_2018V2.pdf
45. Ефективної системи управління інвестиційною діяльністю на партисипативних засадах в органах місцевого самоврядування громади. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Investment-Model_upd-p.pdf
46. Європейська хартія місцевого самоврядування. м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
47. Єршова Н. Г. Поняття правового механізму в контексті публічної політики: міжнародний досвід для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19–20. С. 179–185. URL: [10.32702/2306-6814.2020.19-20.179](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.19-20.179)
48. Заблодська І. В., Серебряк К. І., Белоусова Л. І. Декартова система координат як інструмент позиціонування об'єднаних територіальних громад України. *Часопис економічних реформ*. 2020. № 4 (40). С. 30–37
49. Загальне адміністративне право : підручник. І. С. Гриценко, Р.С. Мельник, А. А. Пухтецька [та ін.]; за заг. ред. І. С. Гриценка. К. : Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
50. Загородній М. Військові адміністрації: повзуча централізація чи необхідний інструмент під час війни? URL: <https://www.chesno.org/post/5792/>
51. Зміни до Конституції щодо децентралізації: голови громад та експерти зробили спільну заяву. 2019. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12009>
52. Індустріальний парк «БІЛА ЦЕРКВА». Створюємо промислове майбутнє . URL: <https://ip-bt.com>
53. Індустріальні парки в Україні: податкове стимулювання. URL: <https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/podatok-na-pributok-pidpri/komentari-fahivtsiv-dps-/print-636389.html>

54. Інституційна складова регіональної політики: агенції регіонального розвитку : аналіт. доп. А. Головка, О. Їжак, В. Химинець [та ін.]; за наук. ред. В. Г. Потапенка. Київ : НІСД, 2024. 43 с.

55. Капацина М.В. Зміст правосуб'єктності територіальної громади: адміністративно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 541–545.

56. Капацина М.В. Реалізація правосуб'єктності територіальної громади у забезпеченні торговельно-економічного розвитку. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 540–545.

57. Капацина М.В. Нормативно-правове регулювання забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 655–662.

58. Капацина М.В. Зміст торговельно-економічного розвитку територіальної громади: адміністративно-правовий аспект. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4(86). С. 526–532.

59. Капацина М.В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 1(69). Р. 267–274.

60. Капацина М.В. Проблема нормативно-правового регулювання торговельно-економічного розвитку територіальної громади в умовах воєнного стану. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 362–365.

61. Капацина М.В. Інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах: науково-теоретичні та практичні підходи. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 384–387.

62. Капацина М.В. Зарубіжний досвід стимулювання місцевої економіки та торгівлі: адміністративно-правовий зміст. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 564–568.

63. Карлетті Е., Городніченко Ю., Кранен Я., Рашкован В., Роднянський О., Сологуб І. Відбудова України: варіанти політики для розбудови ефективної фінансової архітектури. URL: https://cepr.org/system/files/2024-04/CEPR%20Ukraine%202024_Ukraine%20translation_0.pdf

64. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/>

65. Коломоєць Т. О., Колпаков В. К., Легеза Ю. О. Довкілля як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 302.

66. Коломоєць Т.О., Матвієнко П.Д. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права України. Монографія. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 256 с.

67. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. За ред. Колісника В.П. та Барабаша Ю.Г. Харків: Право, 2008. 416 с.

68. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. *Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

69. Концептуальні засади національної стійкості та державна політика врегулювання воєнно-політичних конфліктів: колективна монографія. за заг. ред. Г.П. Ситника ; ТОВ «Академпрес». Київ, 2024. 358 с.

70. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник соціального залучення (в контексті цілей стратегії "europe-2020"). *Український соціум*. 2013. № 2(45). С. 163-168.

71. Кравченко В. В., Пітцик М. В. Муніципальне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 672 с.
72. Криклій В. Підписано перший договір концесії морського порту в Україні. URL: <https://mtu.gov.ua/news/31977.html>
73. Кутова М.А. Розвиток системи електронного урядування в контексті забезпечення інформаційної безпеки України. дис. ... д-ра філос. наук: 281. Чернігів, 2025. 182 с.
74. Кушнірецька О. В. Моніторинг соціально-економічного розвитку ОТГ: організаційно-методичне забезпечення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 5 (133). С. 70–82.
75. Лазор О. Д. Основи місцевого самоврядування: навч. посібник. 3-тє вид., доп. і перероб. Київ : Центр навч. л-ри, 2003. 432 с
76. Легеза Є. О. Теорія публічних послуг : адміністративно-правова складова : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 452 с
77. Легеза Ю. О., Шевирталов В. С. Публічне управління процесамимсоціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 1. С. 125- 128.
78. Легеза Ю.О. Децентралізація податків та зборів як гарантія соціально-економічного розвитку територіальної громади. *Правова позиція*. № 4 (41). 2023. С. 100-103.
79. Легеза Ю.О. Дозвільно-ліцензійне провадження у сфері використання природних ресурсів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2017. Вип. 25. С. 35–40
80. Легеза Ю.О. Свобода та розумність як правові цінності сучасного цифрового європейського суспільства. *Law. State. Technology*. 2024. № 3. С. 9–13.

81. Легеза Ю.О. Сучасний вимір контрольно-координаційної функції держави. *Актуальні проблеми модернізації змісту функцій держави в умовах повоєнного розвитку України* : збірник матеріалів науково-практичного круглого столу (м. Київ, 13 березня 2025 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2025. С. 166-169

82. Легеза Ю.О., Кучма К.С. Забезпечення ефективності законодавства у сфері містобудування як гарантії права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на охорону культурної спадщини (питання судової практики та теорії правозастосування). *Приватне та публічне право*. 2024. №4. С. 43-46.

83. Легеза Ю.О., Легеза Є.О. Адміністративно-правові засади охорони водних ресурсів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. Випуск 2. С. 116-120

84. Лиска О. Г.. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.). Харків, Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2009. 20 с.

85. Ліллестрьом М. Роль асоціацій органів місцевого самоврядування - європейський досвід. URL: <https://decentralization.ua/news/13159>

86. Лісніченко А.С. Адміністративно-правовий статус територіальних громад в Україні.: дис. ... д-ра філос. наук: 081. 2021. 234 с.

87. Лобова М., Заліський Ю., Козіна В. Відповіді на актуальні запитання щодо реалізації Закону України «Про співробітництво територіальних громад». URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/131/Співробітництво_посібник.pdf

88. Лях В.В. Інструменти адміністративно-правового забезпечення фінансової безпеки держави. *Юридична наука*. 2020. №2. С. 237-247.

89. Маркушин О. Залучення інвестицій у відбудову об'єктів інфраструктури територіальних громад. Європейська інтеграція та трансформація публічного врядування в Україні: матер. наук.-практ. конф. (19 квітня 2024 р., м. Львів). упорядн.: Бунік М. З., Бліщук К. М., Федорчак О. В, Худоба О. В. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2024. С. 235-237.

90. Методичні планування в громадах. URL: <https://www.hromady.org/wp-content/uploads/2021/02/Методика-СП-ОТГ-скорочено-2018-5.pdf>

91. Міжнародне партнерство територіальних громад України: дані моніторингу Мінрозвитку. URL: <https://decentralization.ua/news/19521>

92. Місцевий розвиток за участі громади: монографія: у 2 т. Суми: Університетська книга, 2014. Том 2: Інституційні та прикладні аспекти управління місцевим розвитком, орієнтованим на громаду. за заг. Ред. Ю. М. Петрушенка. Суми: Університетська книга, 2014. 368 с.

93. Можливості для регіонального розвитку та підтримки українського бізнесу. URL: <https://easybusiness.in.ua/mozhlyvosti-dlia-rehionalnoho-rozvytku-ta-pidtrymky-ukrainskoho-biznesu/>

94. Москаленко А. Адміністративно-правове регулювання статусу юридичних осіб публічного права : дис. ... д-ра філос.: 081. Одеса, 2022. 253 с.

95. Муза О. В. Адміністративно-правовий механізм захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 6. С. 32-36.

96. Нагорняк Т.Л. Брендинг територій у сучасних політичних практиках. *Політологія*. 2014. №3. С. 53-58.

97. Надання адміністративних послуг у муніципальному секторі. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. В.Тимошук. Асоціація міст України. К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 124 с.

98. Надання територіальним громадам статусу юрособи недоцільне – правовий висновок НААУ. 2021, Жовтент. Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/6985-nadannyateritorial-nim-gromadam-statusu-yurosobi-nedocil-ne-pravovij-visnovok-naau.html>

99. Огляд фінансових ринків України та системи корпоративного управління для сталого відновлення. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/PDF%20-%20Огляд%20фінансових%20ринків%20України%20та%20системи%20корпоративного%20управління%20для%20сталого%20відновлення.pdf>

100. Олькіна О. В. Конституціоналізація поняття «юридична особа публічного права». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4. С.69-71.

101. Основи публічних комунікацій для територіальних громад. Посібник. URL: https://www.decentralization.ua/uploads/library/file/884/4.G_009_ChangeCom_За_General_Com_manual.pdf

102. Особливе адміністративне право : підручник. за ред. Бернда Візера, Ярослава Лазура, Тетяни Карабін, Олександра Білаша. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464 с.

103. Остапенко О. І. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. [та ін.]; Вид. 2-е, доп. Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.

104. Павленко В.П. Інформаційно-правова регламентація економічної безпеки держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 58-61.

105. Павлова І.О. Маркетингова стратегія просування бренду сільських територій Південного регіону. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 17(2). С. 24-28.

106. Панасенко Л. Брендинг території: сучасна парадигма розвитку. *Схід*. 2014. №1. С. 78-84.

107. Питання Міністерства економіки: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п#Text>
108. План для Ukraine Facility 2024-2027 pp.. URL: <https://dz.expertus.com.ua/catalogues/4230>
109. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко. Асоціація міст України. К., ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.
110. Погорілко В. Ф., Баймуратов М. О. Муніципальне право України: підручник. 2-ге вид., доп.К., 2009 . 352 с.
111. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
112. Поліщук Т.С. Соціально-економічні чинники становлення правової культури українського суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 581-585.
113. Понад 5 тис. адміністраторів ЦНАП надають послуги через Дію. 28 липня 2021 року. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ponad-5-tis-administratoriv-tsnap-nadayut-poslugi-cherez-diyu>
114. Понад 90% громад розробляють або вже затвердили стратегічні документи розвитку. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35390.html>
115. Посикалюк О. О. До питання про поняття юридичної особи публічного права. *Ужгородські наукові записки*. 2015. №1(53). С. 46-59.
116. Посібник з питань просторового планування для уповноважених органів містобудування та архітектури об'єднаних територіальних громад. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/347/1.pdf>
117. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 362/2592/17 від 7 жовтня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92051593>

118. Президент підписав Закон про спрощення процедур співробітництва громад. URL:<https://decentralization.ua/news/19664>

119. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>

120. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року №2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

121. Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16 квітня 2009 року № 1275-VI. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text>

122. Про внесення змін до деяких законів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування: Закон України від 9 травня 2024 року № 3703-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3703-20#Text>

123. Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад: Закон України від 13 травня 2025 року № 4425-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4425-20#Text>

124. Про внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» щодо упорядкування окремих питань співробітництва територіальних громад. Закон України від 12.01.2023р. № 2867-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2867-20#Text>

125. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Закон України від 11 квітня 2023 року № 3050-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>

126. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної податкової служби та у зв'язку з проведенням адміністративної реформи в Україні: Закон України від 5 липня 2012 року № 5083-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5083-17#Text>

127. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
128. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 березня 2000 року № 1602-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>
129. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 липня 2010 року № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
130. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями: Закон України від 17 грудня 2020 року № 1116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>
131. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
132. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності : Закон України від 6 вересня 2005 року № 2806-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text>
133. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
134. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
135. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 1. Ст. 1.
136. Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану: МОЗ України : Наказ від 04.03.2022 № 407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0293-22#Text>
137. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19

138. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>

139. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>

140. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 34). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-п#Text>

141. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад: Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 21.12.2022 № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265914-22#n7>

142. Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 77-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2019-р#Text>

143. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2015-п#Text>

144. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці : постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 96. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-п#Text>

145. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану: постанова КМУ від 09.06.2021 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-п#Text>

146. Про затвердження Порядку розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 21.10.2011 № 244.

147. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм: Постанова Кабінету Міністрів України №106 від 31.01.2007 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-п#Text>

148. Про затвердження Примірних форм договорів про співробітництво територіальних громад та додаткових договорів про приєднання до співробітництва: Наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 05.04.2023 року № 217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0217938-23#Text>

149. Про захист іноземних інвестицій на Україні : Закон України від 10 вересня 1991 року № 1540а-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540a-12#Text>

150. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>

151. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

152. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 року № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>

153. Про індустриальний парк «Перший еко-індустриальний парк»: рішення Долинської міської ради Калуського району Івано-Франківської області від 04.07.2023 № 2235-33/2023. URL: <https://rada-dolyna.gov.ua/documents/pro-industrialnyy-park-pershyy-eko-industrialnyy-park>

154. Про індустріальні парки: Закон України від 21 червня 2012 року № 5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>
155. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18
156. Про концесію: Закон України від 3 жовтня 2019 року № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text>
157. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
158. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
159. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 9 січня 2025 року № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>
160. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
161. Про платформу «Діалог влади та бізнесу». URL: <https://liubech-gromada.gov.ua/news/1753087796/#:~:text=gromada>
162. Про погодження здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю): Наказ Міністерства розвитку регіонів та територій України від 25.07.2025 № 1178. URL: <https://mindev.gov.ua/npas/pro-pohodzhennia-zdiisnennia-pozaplanovikh-zakhodiv-derzhavnoho-nahliadu-kontroliu-9>
163. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
164. Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15 липня 1997 року №452/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/452/97-вр#Text>

165. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр#Text>

166. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України 22 березня 2012 року № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>

167. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

168. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2850-IV. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15 (втратив чинність)

169. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 року № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19>

170. Про Стратегію регіонального розвитку Дніпропетровської області на період до 2027 року. Рішення Дніпропетровської обласної ради № 624-24/VII 07.08.2020 р. URL: <http://yubil.softmash.info/Publics/9F87F2EF-A9F3-407D-8D63-9435006E65AA/C084FE2F-DEEA-48E6-8DA0-F955B83E2E64/A2AF7B9B-9B72-4785-8C30-0D7B13CF0766//624-24.pdf>

171. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>

172. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р#Text>

173. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. № 821-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-p#Text>

174. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text>

175. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>

176. Про утворення та ліквідацію районів : постанова Верховної Ради України від 17 липня 2020 року № 807-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

177. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку співробітництва територіальних громад № 11412 від 17.07.2024 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44564>

178. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо забезпечення додержання державних гарантій місцевого самоврядування та захисту його економічних основ від 24.02.2020р. № 3118. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/1362>

179. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні від 30.10.2020 р. № 4298. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70293

180. Прокопенко Л. Л. П 68 Інституційна система ЄС : навч. посіб. Л.Л. Прокопенко, О. М. Рудік, Н. М. Рудік. 2-ге вид., перероб. і доп. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2021. 226 с.

181. Реєстр договорів про співробітництва територіальних громад.
URL: <https://mtu.gov.ua/>
182. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.
183. Розробка комплексних планів. Посібник для громад за результатами пілотного Проєкту USAID «Впровадження вимог Закону України №711-IX від 17.06.20 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель»» при розробленні комплексних планів Роганської та Пісочинської територіальних громад Харківської області. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/817/Посібник_для_громад.pdf
184. Русанова С.Ю. Гарантії прав територіальної громади: конституційно-правовий аспект: автореферат дис. .. канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011. 20 с.
185. Савичук О. Як працює місцеве самоврядування в умовах воєнного стану? URL: <https://centreua.org/analiz-rishen/yak-pratsyuye-mistseve-samovryaduvannya-v-umovah-voyennogo-stanu>
186. Сахарук А.В. Правове регулювання місцевого економічного розвитку: інструменти та механізми. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/7237#>
187. Сахно Т. А., Чиж В. І. Принципи та критерії організаційної структури об'єднаної територіальної громади. *Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку: регіональні особливості та світові тенденції*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів та молодих вчених, 23 жовт. 2019 р.. Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2019. С. 113–115.
188. Сірик З.О. Проблеми та можливості співробітництва територіальних громад України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. №16. С.102-107. URL: <http://www.investplan.com.ua/>

189. Слов'янський курорт. URL: <http://ukrzdrav.com/slov-yanskij-kurort.html>
190. Соколова А., Тошнюк А., Мартинюк М. Особливості та завдання механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Економічна наука*. 2022. С. 197–201.
191. Соловйова О.М., Ковальчук Д.Р., Кундій А.Ю. Адміністративні послуги в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5/2022. С. 421-424.
192. Сурілова О. О. Муніципальні стандарти ради Європи в контексті викликів ХХІ століття. *Правова позиція*. 2023. №3. С. 188-193.
193. Тарасенко Т. М.. Політична відповідальність у системі місцевого самоврядування: управлінський аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. №4(31). С. 136-143.
194. Теліпко В.Е., Панасюк С.А. Науково-практичний коментар закону України про місцеве самоврядування в Україні. К.: ЦУЛ 2011. 400 с
195. Торгово-промислова палата. URL: <https://uccr.org.ua>
196. Трусова Н. В., Колокольчикова І. В., Полегенька М. А. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад: внутрішня інтеграція та фінансова спроможність. *Ефективна економіка*. 2022. Вип. 2. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/5938>
197. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-ta-yes>
198. Управління містом: підручник. За ред. Ю.Ф. Дехтяренко. К., 2023. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/333/files/b81229f7-a6c9-406f-9ff5-b5be81e2feb8.pdf>
199. Участь жителів у стратегічному розвитку громади: аналітичне дослідження. URL: <https://decentralization.ua/news/17974>

200. Федюк В. Залучення інвестицій у громаду: механізми, приклади і практичні поради. Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/?library=zaluchennya-investytsij-u-hromadu-mehanizmy-pryklady-i-praktychni-porady>

201. Хохуляк О. Ефективність стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад. Економічний дискурс. *Міжнародний електронний науковий журнал*. 2023. Випуск 3-4. С. 83-90.

202. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

203. Чепур С. С. Роль лучних асоціацій в екології агро ландшафтів гірсько-лісового поясу Карпат. *Корми і кормовиробництво*. 2010. Вип. 66. С. 262-267.

204. Шведський досвід стратегічного планування: що може бути корисним Україні (І частина). URL: <https://decentralization.ua/news/19833>

205. Шляхи імплементації європейської політики впровадження цифрових технологій: монографія. К. В. Єфремова, О. В. Шаповалова, М.Г. Хаустова [та ін.]; за ред. К. В. Єфремової. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2022. 272 с.

206. Шумейко Т. А. Поняття та ознаки адміністративно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 8. С. 143–147

207. Шумляєв І. Д. Становлення та розвиток інституту територіальної громади в Україні: організаційноправовий аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: Дніпро, 2010. 20 с.

208. Щодо сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/745335.html>

209. Як UkraineInvest може допомогти? URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/services-team>

210. Як місцева влада може допомогти бізнесу: інструменти фінансової підтримки. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/news/18312>

211. Яцентюк С.В. Комунальні підприємства, установи й організації: поняття та сутність. *Наукові записки*. Серія: право. 2024. Випуск 16. С. 158-165.

212. Ященко Т.В. Актуальні проблеми законодавчого закріплення поняття «адміністративний акт». *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 395-400.

213. \$1B Build Back Better Regional Challenge. SUPERCHARGING LOCAL ECONOMIES. URL: <https://www.eda.gov/funding/programs/american-rescue-plan/build-back-better>

214. A modernised cohesion policy to boost the EU's strategic priorities. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_929

215. Alvin D. Sokolow. Dillon's Rule. URL: <https://federalism.org/encyclopedia/no-topic/dillons-rule>

216. Bloomberg Philanthropies. URL: <https://www.bloomberg.org>

217. Borysenko A., Volko Y., Pushkina O., Potip M., & Leheza Yu. Regulatory principles of public administration in the field of state and regional environmental policy as part of the strategy for sustainable development of Ukraine. *Revista de la Universidad del Zulia*. 2022. Vol. 38, p. 180–188.

218. Cemal Karakas, Carla Stamegna, Ioannis Zachariadis. Public economic support in the EU State aid and special economic zones Members' Research Service EN PE 646.164. February 2020. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646164/EPRS_BRI\(2020\)646164_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/646164/EPRS_BRI(2020)646164_EN.pdf)

219. City of Clinton v. Cedar Rapids and Missouri River Railroad, 24 Iowa 455, 475.

220. CLLD/LEADER . URL: https://ec.europa.eu/enrd/leader-clld_en.html

221. Community Development Block Grant. URL:
<https://www.hudexchange.info/programs/cdbg>
222. Conceptual foundations of evaluation and forecasting of innovative development of regions. K. Boiarynova, O. Popelo, S. Tulchynska et al. *Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*. 2022. Vol. 30 (2). P. 164–174. URL:<https://doi.org/10.3311/PPso.18530>
223. Corporate social responsibility (CSR). URL:
https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/sustainability-due-diligence-responsible-business/corporate-social-responsibility-csr_en
224. Craig Young. Local government, local economic development and quality of life in Poland. Article in *GeoJournal*. February 2000 *GeoJournal*. 2000. 50: 225–234. 2000.
225. David Hickey, Managing Director Jason Hickey. Economic Development Incentives An Introduction to Incentives in the United States. URL:
<https://www.trade.gov/sites/default/files/2025-03/Chapter%2011%20-%20Economic%20Development%20Incentives.pdf>
226. Disaster Resiliency and Recovery Resources A Guide for Rural Communities. URL:<https://www.rd.usda.gov>
227. Empowerment Zones and Enterprise Communities. URL:
https://hudgis-hud.opendata.arcgis.com/datasets/1101a6c1e2364302b70485ca99fc7e69_3/about
228. Empowerment Zones: Urban Revitalization Through Collaborative Enterprise. URL: https://scholarworks.law.ubalt.edu/all_fac/430
229. European Charter of Local Self-Government. <https://rm.coe.int/european-charter-of-local-self-government-eng/1680a87cc3>
230. Fact Sheet: Investing in America's Communities - The Economic Development Administration's American Rescue Plan Programs. URL:
<https://www.eda.gov/funding/programs/american-rescue-plan/fact-sheet>

231. Good Jobs Challenge. URL:
<https://www.eda.gov/funding/programs/good-jobs-challenge>
232. Große Hüttmann M. Multi-Level-Governance. URL:
<https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/das-europalexikon/177146/multi-level-governance>
233. Guidance. Enterprise Zones. Information on Enterprise Zones within England. URL: <https://www.gov.uk/guidance/enterprise-zones>
234. Horizon Europe. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en
235. Investing in Appalachia's economic future. URL: <https://www.arc.gov>
236. Jeremy Galbreath. Corporate social responsibility strategy: Strategic options, global considerations. Corporate Governance; 2006. № 6. 2. ABI/INFORM Global pg. 175.
237. Just Transition Fund. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/funding/just-transition-fund_en
238. Katarzyna Pełczyńska-Nałęcz Power in partnership: How Poland is implementing multi-level governance 16 May 2025. URL: <https://oecdcoito.blog/2025/05/16/power-in-partnership-how-poland-is-implementing-multi-level-governance/>
239. Kauffman Foundation. URL: <https://www.kauffman.org>
240. Local Governance and the Drivers of Growth. OECD 2005. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2005/12/local-governance-and-the-drivers-of-growth_g1gh5ddb/9789264013308-en.pdf
241. Metropolitan Planning Organization (MPO). URL: <https://www.transit.dot.gov/regulations-and-guidance/transportation-planning/metropolitan-planning-organization-mpo>
242. Opportunity zones. URL: <https://www.irs.gov/credits-deductions/businesses/opportunity-zones>

243. Plattform bringt Wirtschaft und Wissenschaft zusammen. URL: <https://standort-sachsen.de/de>
244. Poland. European Committee of the Regions. URL: <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Poland.aspx>
245. Public-Private Partnerships (P3). Opportunity for Comment. URL: <https://www.transportation.gov/buildamerica/p3>
246. Reforming State and Local Economic Development Subsidies. URL: <https://www.cato.org/policy-analysis/reforming-state-local-economic-development-subsidies>
247. Tax Cuts and Jobs Act: A comparison for businesses. URL: <https://www.irs.gov/newsroom/tax-cuts-and-jobs-act-a-comparison-for-businesses>
248. Tax Increment Financing (TIF). URL: <https://goodjobsfirst.org/tax-increment-financing>
249. Tax Increment Financing. URL: https://www.fhwa.dot.gov/ipd/value_capture/defined/tax_increment_financing.aspx
250. The FY25 Disaster Supplemental Notice of Funding Opportunity. URL: <https://www.eda.gov>
251. The principle of subsidiarity URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/7/the-principle-of-subsidiarity>
252. The us nonprofit sector. Некомерційний сектору США. URL: https://www.openworld.gov/uploadedfiles/the_nonprofit_sector_ukr.pdf
253. Thomas Schwab Quo Vadis, Cohesion Policy? European Regional Development at a Crossroads. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2024/number/5/article/quo-vadis-cohesion-policy-european-regional-development-at-a-crossroads.html>
254. Urbact. URL: <https://urbact.eu>
255. What are Enterprise Zones?. URL: <https://www.gov.uk/guidance/enterprise-zones#what-are-enterprise-zones>

256. What is ESF+? URL: <https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en>

257. What Is Tax Increment Financing (TIF). URL: <https://www.bataviail.gov/DocumentCenter/View/4955/What-is-Tax-Increment-Financing-TIF-and-How-Does-it-Work>

258. Wirtschaftsförderung. URL: <https://www.landkreis-mittelsachsen.de/das-amt/projekte/wirtschaftsfoerderung.html>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. Капацина М.В. Зміст правосуб'єктності територіальної громади: адміністративно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 541–545. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-6/135>.
2. Капацина М.В. Реалізація правосуб'єктності територіальної громади у забезпеченні торговельно-економічного розвитку. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 540–545. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.74>.
3. Капацина М.В. Нормативно-правове регулювання забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 655–662. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.98>.
4. Капацина М.В. Зміст торговельно-економічного розвитку територіальної громади: адміністративно-правовий аспект. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024. № 4(86). С. 526–532. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.4.84>.
5. Капацина М.В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальної громади. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 1(69). Р. 267–274. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.1.39>.
6. Капацина М.В. Проблема нормативно-правового регулювання торговельно-економічного розвитку територіальної громади в умовах воєнного стану. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga :

Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 362–365.
DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-85>.

7. Капацина М.В. Інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку в територіальних громадах: науково-теоретичні та практичні підходи. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 384–387.
DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-101>.

8. Капацина М.В. Зарубіжний досвід стимулювання місцевої економіки та торгівлі: адміністративно-правовий зміст. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 564–568. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-154>.

Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення торговельно-економічного розвитку територіальних громад»		
Чинна редакція	Пропоновані зміни	Нова редакція
Закон України «Про співробітництво територіальних громад»		
«Стаття 4. Форми співробітництва 1. Співробітництво здійснюється у формі: 1) делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів; 2) реалізації спільних проєктів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів; 3) спільного фінансування (утримання)	Доповнити частину першу статті 4 пунктом 7 у такій редакції «брендинг територій як цілеспрямований процес створення, розвитку та управління позитивним іміджем певної територіальної одиниці (міста, селища, об'єднаної громади тощо) з метою її позиціонування як привабливого простору для інвесторів, туристів, мешканців та потенційних партнерів»	«Стаття 4. Форми співробітництва 1. Співробітництво здійснюється у формі: 1) делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів; 2) реалізації спільних проєктів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів; 3) спільного фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва 4) утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій, спільних об'єктів інфраструктури; 5) утворення суб'єктами

суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності, об'єктів інфраструктури; 4) утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій, спільних об'єктів інфраструктури; 5) утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень; 6) утворення агломерації у порядку, встановленому законом. 2. Співробітництво припиняється у разі попереднього повідомлення суб'єктом співробітництва інших його суб'єктів з виплатою їм компенсації згідно з умовами		співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень; 6) утворення агломерації у порядку, встановленому законом. 7) <i>брендинг територій як цілеспрямований процес створення, розвитку та управління позитивним іміджем певної територіальної одиниці (міста, селища, об'єднаної громади тощо) з метою її позиціонування як привабливого простору для інвесторів, туристів, мешканців та потенційних партнерів (курс. -авт.).</i> 2. Співробітництво припиняється у разі попереднього повідомлення суб'єктом співробітництва інших його суб'єктів з виплатою їм компенсації згідно з умовами укладеного договору з урахуванням статей 18-20 цього Закону. 3. Співробітництво може здійснюватися в одній формі або поєднувати кілька форм (договір про співробітництво з поєднанням кількох форм співробітництва). До відносин сторін у договорі про співробітництво з поєднанням кількох форм співробітництва застосовуються положення цього Закону, що регулюють відносини,
---	--	--

укладеного договору з урахуванням статей 18-20 цього Закону. 3. Співробітництво може здійснюватися в одній формі або поєднувати кілька форм (договір про співробітництво з поєднанням кількох форм співробітництва). До відносин сторін у договорі про співробітництво з поєднанням кількох форм співробітництва застосовуються положення цього Закону, що регулюють відносини, елементи яких містяться в зазначеному договорі»		елементи яких містяться в зазначеному договорі»
---	--	--

**Проект Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення
торговельно-економічного розвитку територіальних громад»**

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до таких нормативно-правових актів України:

1.1. До Закону України «Про співробітництво територіальних громад»:

- доповнити частину першу статті 4 пунктом 7 у такій редакції «брендинг територій як цілеспрямований процес створення, розвитку та управління позитивним іміджем певної територіальної одиниці (міста, селища, об'єднаної громади тощо) з метою її позиціонування як привабливого простору для інвесторів, туристів, мешканців та потенційних партнерів»;

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.